HAZIRLAYAN

JEAN LECA

ULUSLAR VE MİLLİYETÇİLİKLER

Makaleler

Jean Leca ■ Yves Santamaria ■ Gil Delannoi ■ Catherine Wihtol de Wenden
Yves Lacoste ■ Christophe Jaffrelot ■ Joseph Krulic ■ Jean-Loup Amselle
Hubert Gourdon ■ Mohammed Harbi ■ André Guichaoua
Charles Urjewicz ■ Pierre-André Taguieff
Richard Dubreuil ■ Alfred Bosch

metis

Hazırlayan: Jean Leca

ULUSLAR VE MİLLİYETÇİLİKLER

Metis Yayınları
İpek Sokak 9, 80060 Beyoğlu, İstanbul

ULUSLAR VE MİLLİYETÇİLİKLER
Hazırlayan: Jean Leca

Orijinal Adı: Nations et Nationalismes

© La Découverte, 1995
© Metis Yayınları, 1996

Birinci Basım: Eylül 1998

Yayına Hazırlayan:
Kaya Şahin

Kapak Resmi: İsmet Doğan,
Bayrak, 1998

Kapak Tasarımı: Semih Sökmen
Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Sedat Ateş
Kapak ve İç Baskı: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Cilt: Sistem Mücellithanesi

Cet ouvrage est publié avec le concours du
Ministère de la Culture français.

•

Bu kitap Fransa Kültür Bakanlığı'nın
Fransızca'dan yapılan çevirilere yardım
programı çerçevesindeki katkılarıyla
yayımlanmıştır.

ISBN 975-342-201-6

Hazırlayan:
JEAN LECA

ULUSLAR VE MİLLİYETÇİLİKLER

Çeviren:
SİREN İDEMEN

METİS YAYINLARI

İçindekiler

ÖNSÖZ • *Serge Cordellier* 7

ULUSU VE MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNMEK

Neden Söz Ediyoruz? • *Jean Leca* 11

Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi • *Yves Santamaria* 20

Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz • *Gil Delannoi* 31

Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip Hem Ortak • *Catherine Wihtol De Wenden* 39

Ulus ve Demokrasi Doğal Bir Çift Mi? • *Yves Lacoste* 49

Bazı Ulus Teorileri • *Christophe Jaffrelot* 54

GÖRÜNÜMLER VE TEMSİLLER

Kendi Kaderini Tayin Etmenin Çelişkileri • *Joseph Krulic* 69

Afrika'da Etnik Yapı ve Kimlik • *Jean-Loup Amselle* 72

Bolivar, Marti, Castro... • *Hubert Gourdon* 78

Arap Ulusal Mitini Sorgularken • *Mohammed Harbi* 84

Hırvatlar, Bosnalı "Müslümanlar" ve Sırplar'ın Ulus-Devlet Kavrayışı • *Joseph Krulic* 89

Burundi ve Rvanda • *André Guichaoua* 95

Güney Kafkasya • *Charles Urjewicz* 101

Milliyetçilik ve Anti-Milliyetçilik • *Pierre-André Taguieff* 106

Japonya: Feodal Çağa Uzanan Bir Ulusal Bilinç • *Richard Dubreuil* 114

Güney Afrika • *Alfred Bosch* 119

EKLER

"Azınlıkların Ulusu" ve Devletsiz Halklar • *Hannah Arendt* 127

Uluslararası Hukuk, Devletler Hukuku, Halklar Hukuku • *Monique Chemillier-Gendreau* 129

Etni ve Kabile: Her Kapıyı Açan Kavramlar • *Jean-Loup Amselle* 134

"Etnik Temizlik" • *Michel Roux* 135

Amerikan Ulusunun Kuruluşu • *Élise Marienstras* 138

Sovyet Rejiminin Milliyetler Politikası • *Marc Ferro* 141

Fransız Devrimi ve Ulusun Ortaya Çıkışı • *Jean-Yves Guiomar* 144

Arap Milliyetçiliği Üzerine • *Sati Al-Husri*: Arapçılık Nedir? 148

Ahmad Lufti Al-Sayyid: "Bizim Mısırımız" 149

Militan Hinduizm • *Christophe Jaffrelot* 151

Marksizm ve Ulusal Sorun • *Claudie Weill* 153

Kaynakça 155

Yazarlar Hakkında 165

Önsöz

Serge Cordellier

•

Şu ulus fikrinin ne garip bir kaderi var! Bu kavram ilerleme ve özgürleşme değerleriyle, egemenlik arayışlarıyla ilişkili olarak 19. yüzyılın siyasal tartışmalarının merkezinde yer aldı. Bağımsızlıkla sonuçlanan ve sömürge yönetimine son veren kurtuluş hareketlerine rehberlik etti. Ama bugün olumsuz bir anlam atfediliyor ulusa; indirgemeci bir yaklaşımla, milliyetçi ideolojinin aşırı bir biçimi olarak görülüyor. "Soğuk savaş" sonrasının "etnik temizlik" görünümü alan çatışmalarının (Kafkaslar, Bosna...) sorumlusu ilan ediliyor. Milliyetçilik ise, bazıları tarafından "kimlik temelli bir içe kapanma" diye adlandırılan, İslamcılığın yükselişini, Rvanda'daki soykırımın sorumlusu olan etnik gerilimi açıklayan olgunun özel bir biçimi olarak tanımlanıyor.

Ancak, gerçekler bu kadar basit mi?

Genel bir jeopolitik ve ideolojik yeniden oluşum hareketinin damgasını vurduğu bu yüzyıl sonunda, "milliyetçilik" çok farklı yerlerden kaynaklanan gerçekleri tanımlamak için kolay bir yafta; sanki milliyetçilikten söz etmek somut koşulları tüm karmaşıklıkları içinde çözümleme gereğini ortadan kaldırıyor. Yabancı düşmanlığına göz kırpan bazı siyasal hareketlerin ulusal tematiği sahiplenmeleri, halihazırdaki kafa karışıklığının önemli nedenlerinden elbette. Kimi zaman bu konu üzerinde ciddi tartışmalar yapma isteğini bile ortadan kaldırıyor. Ancak, böyle bir şey karşısında hemen teslim mi olmalıyız? Ulusu aşırı milliyetçiliğin ve aşırı sağın ellerine mi bırakmalıyız? Bu soruları serbestçe tartışmak, bağlamlarına, yani düşünceler ve siyasal oluşumlar tarihine yerleştirmek daha uygun bir davranış olmaz mı? Elinizdeki kitapta bu tutumu yeğledik.

"Milliyetçiliklerin şiddetlenmesi" genellikle Sovyet sisteminin çökmesinin ve "soğuk savaş"ın sona ermesinin, bunun yanında globalleşmeye duyulan tepkinin sonucu olarak değerlendiriliyor. (Dolayısıyla komünist düzenin boyunduruğu altında yaşayan, ya da iki büyük gücün emellerine alet olan ulusların tarihten öç almaya çalıştıkları söyleniyor; SSCB'nin, Yugoslavya'nın, Çekoslovakya'nın parçalanması bu doğrultuda açıklanıyor.) Bazı ülke sınırlarının ortadan kalkması ya da önemsizleşmesi, veya Avrupa Topluluğu'nun kurulması gibi çabalar gerçekten de "ulus sonrası" bir geleceğin, ulus-devletin aşılmasının işaretleri gibi görünüyor. Bildik kerteriz noktalarının ortadan kalkması ulusa duyulan ihtiyacın yeniden ortaya çıkmasına neden oluyor. Ancak bilgi, meta ve sermaye gibi bazı alanlarda bir globalleşmeden bahsedebilsek de, insanların dolaşımı konusunda böyle bir globalleşmenin söz konusu olmadığını eklemeliyiz. Güney'den Kuzey'e gerçekleşebilecek kontrolsuz bir göç dalgasından korkan "eski" sanayileşmiş uluslar kendi içlerine kapanarak bir çeşit korumacılık uyguluyorlar.

Bu tarihsel bağlam ulus ve milliyetçilik meselelerinin tartışılmasını daha da gerekli kılıyor. Kimi semantik ve kavramsal muğlaklıkların (örneğin Fransız dilinde, milliyetçilik ile vatanseverliğin sık sık birbirine karıştırılmasının, "kabile" sözcüğüne yüklenen küçümsemenin, "etni" teriminin garip bir biçimde anlaşılmasının) ötesinde, bu tartışmalar yurttaşlık, azınlık (aynı zamanda göçmen) hakları, egemenliğin kullanımı, toplumdaki ayrımcılıklara karşı mücadele, uluslararası dayanışma gibi olgulara ilişkin pek çok soru soruyor. Bu tartışmalar, günümüzün demokratik meselelerinin kalbinde yer alıyorlar.

ULUSU VE MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNMEK

•

Neden Söz Ediyoruz?

Jean Leca

•

Ulus, ulus-devlet, milliyet, milliyetçilik, vatandaşlık, azınlıklar, cemaatçilik, çok-toplumluluk, uluslar-üstülük...
Bütün bu sözcüklerin ardındaki tarihsel süreçler, teorik tartışmalar...

•

Bu makalede genel, bütünlüklü bir fikir oluşturmaktan fazla uzaklaşmamaya gayret göstererek, üzerinde uzlaşmaya varılmış tanımlarla yetineceğiz. Temel önvarsayım bu tanımların, modern siyasetin kavram ve değerler sisteminin ayrılmaz bir parçası olduğudur: "*Ulus* kelimesi ve kavramı tamamen siyasi ve felsefi bireyciliğin alanına aittir; gerçek yaşamda sadece modern demokraside önem kazanır" [L. von Mises, 1983: 9]. "Milliyetçilik, psikolojik olarak modern toplumlara has özelliklere sıkı sıkıya bağlıdır ... Milliyetçilik, egemenliğin kültürel duyarlılığıdır ve ulus-devletin sınırları içinde idari gücün koordinasyonuyla atbaşı gider" [Giddens]. "Milliyetçilik, modern dünyaya özgü devlet ve toplum ayrımına verilen özel bir yanıttır. Bu ayrımı yıkmayı amaçlar" [Breuilly].

YURTTAŞLIK VE MİLLİYETİN KARMAŞIK BİRLİKTELİĞİ

Yurttaşlık iki ana özellik içerir. Bu, yurttaşı egemene bağlayan "karşılıklı yükümlülük"tür. Egemen, "gördüğü sadakat ve itaate karşılık ... yurttaşa adalet, gönenç, yardım ve koruma" sağlamakla yükümlüdür [Bodin, *Six livres de la République*, 1583, yeni basım, Fayard, 1986]. Yurttaşlık aynı zamanda, devletin, belli bir toprak parçası üzerinde (bir ekseriyet olarak) yaşayan ve üzerlerinde denetim sahibi olduğu bireylere tanıdığı sivil, toplumsal ve özellikle siyasi haklar bütünüdür

[Marshall]. Birinci özellik "bir devlete bağlanma" ilişkisine, ikincisi ise aynı zamanda hem yönetilenlerin haklarını, hem de yönetenlerin meşruiyetini sağlayan "siyasi özgürleşme"ye atıfta bulunur.

Yurttaşlık konusunu irdeleyen teorisyenleri son yıllarda iki sorun meşgul etti:

1) İki farklı "toplum içindeki birey" anlayışı ve bu anlayışlara bağlı siyasi ve ahlaki teoriler arasındaki ilişkiler. "Liberal" anlayış, nihai değerlerini özgür iradesiyle seçen ve toplumsal katılım yerine kamusal yaşamdan çekilip ticaretle uğraşmasını mümkün kılan yasaların korunmasını tercih eden "özel" bireyin özerkliği üzerinde durur (Bu, Tocqueville'i ürküten demokratik bireydir). "Cumhuriyetçi" anlayış ise, bir siyasi topluluğa bağlanan ve bu topluluğun değerleri içinde şekillenen bireyin, paylaşılan bir kamusal kültüre ve "güçlü demokrasi" nin siyasal sürecine aktif katılımı üzerinde durur [Barber, 1984; Skinner, 1994; "cemaatçi" bir yananlam için bkz. Sandel, 1984].

2) Yurttaşlığın "öngerekleri" neleri içerir? Homojen bir kültürün yanında, "yoğun" bir kamusal kültür ile genel olarak herkesin paylaştığı ortak bir özel kültür arasında güçlü bir denklik mi? Yoksa, ortak haklar ve yasalar tarafından güvence altına alınan çok sayıda yaşam tarzının bir arada var olmasına izin veren "seyrek" bir kamusal kültür ile çok-kültürlülük mü? [Kymlicka, 1994; Benhabib, 1996] Özellikle bu noktada, yurttaşlıkla milliyet karmaşık bir birliktelik ve çatışma içinde karşı karşıya gelir.

Milliyet çeşitli etnik, dilsel, dini ya da sadece tarihsel (bir tarihi ve/veya gelecekte gerçekleştirilecek bir projesi olan, "kişi" olarak ulus) temelleri olan bir kültürel cemaate (Anderson'a göre "hayali bir cemaat", Giddens'a göre yeni bir tarzda "kavramsal bir cemaat") aidiyete atıfta bulunur. Teorik açıdan *modern ulusun* ayırdedici özelliği kültürel muğlaklığıdır. Aidiyet işaretleri belirli bir ulusa uygulanan öze dair kıstaslardan daha önemlidir. Bu işaretlerin anlamının onların "belirsiz evrenselliklerinde" yattığı kesindir [Hobsbawm ve Ranger, 1983]. Dil, din, toprak... Hepsi birer işaret olarak temsil edilebilir; ama hiçbiri tek başına şu ya da bu ulusun *özünü* oluşturamaz. Aslında her ne kadar etniklik zaman zaman ulusun en temel ya da en azından en sık var olan harcı olarak sunulsa da [Smith, 1987], ulus, onu tarif eden ya da içine alan "Vatan", "Anavatan", "*Fatherland*", "*Mother country*", "*Heimat*", hatta "*Homeland*" gibi gündelik terimler tarafından altı çizilen "inşa edilmiş" bir etnikliktir: "Ulus, ayırdedici özelliği ortak ata-

ların efsanesi olan en geniş insan topluluğudur" [Connor, 1994]. Aslında etnik, dilsel ya da diğer "malzeme", devletin inşası, bireycilik ve dolaylı ilişkiler dokusuyla bütünleşme gibi süreçler tarafından geniş bir ölçekte "(tekrar tekrar) işlenmiştir" [Calhoun, 1993].

SOSYOLOJİK VE SİYASAL TEORİLERDE ULUS

Hâkim sosyolojik teoride *ulus*, aynı ekolojik alan (bir kültür, bir pazar, bir egemenlik) üzerindeki kültürel, ekonomik ve siyasal sistemlerin *çakışma* süreçleriyle birlikte "aşağı kültürler"in, standartlaştırılmış, homojen ve merkezi iktidar tarafından desteklenen bir "yüksek kültür" ile *bütünleşmesi* olarak ele alınır. Böylece kitleler artık, vaktiyle din adamları kastına mahsus olduğu addedilen bilgiden dışlanmamış olurlar; açık ve anonim emek pazarı için gerekli coğrafi ve toplumsal hareketliliği sağlamak için gerekli olan zorunlu eğitim aldatmacasıyla en azından bir nebze bilgi almaya çağrılırlar [Gellner, 1989]. Sadece ve sadece bu koşullardadır ki ulus, objektif olarak gözlemlenebilir bir ortak "kültür" ile bir grup insanın bir ulus oluşturma "irade"sinin, ortak katılımları gereğince kendilerine bazı karşılıklı haklar ve ödevler tanımalarının birlikteliği olarak sunulabilir. Bu yaklaşım Marcel Mauss'u ulusu, "maddi ve manevi bakımdan bütünleşmiş, sürekli ve istikrarlı bir merkezi iktidarı olan, sınırları belirli, bilinçli olarak bir devlete ve onun yasalarına bağlı sakinlerin kültür, zihniyet ve ahlak açısından göreli bir birliğe sahip olduğu bir toplum" olarak tanımlamaya yöneltir. Fransa tarihinin ve Durkheim sosyolojisinin damgasını taşıyan bu tanımlama, toplumdaki bireyler arasındaki karşılıklı ilişkilerin birbirleriyle bağlantısı ile kültürel birlik sürecinin altını çizer. Aynı birlik ve karşılıklı bağlantı, "ulusal modellerin" göreli ve bazen gecikmiş birliğinin ("demografik milliyetçilik"), piyasa, ulus ve devlet inşasıyla bütünleşmeyi sağlayan sistemli bir bütünün parçası olduğu karmaşık demografi alanında da gözlemlenir [Watkins, 1991].

Devlet, yani daha geniş anlamıyla "meşru fiziksel şiddetin tekelleşmesi"nin aile, kabile, klan, aristokrasi vb. gibi "verili" toplumsal iktidarlar karşısında özerk bir toplumsal gücün birikiminin siyasal süreci, zaman zaman ulusların oluşumunun sebeb-i hikmeti ve anahtar faktörü olarak değerlendirilir. Ulus "sürekli olarak siyasi güç ile iliş-

kiye giren" [Weber, 1971] bir "dil topluluğu"dur ["*speech community*", von Mises].

Siyasal teoriye göre "ulus, hem bir bireyler topluluğu olarak oluşturulan bir siyasal gruptur, hem de diğer uluslara göre siyasal bir bireydir" [Dumont]. Ulus "net bir şekilde sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde var olan, bir iç devlet aygıtı ve yabancı devletler tarafından denetlenen ve izlenen, üniter bir yönetime itaat eden bir topluluk" olarak da ifade edilir. Buradan yola çıkarak Giddens, ulusun sadece *ulus-devlet* ile ilişkili olarak düşünülebileceğini göstermek için ulusa dair bir ideal tip tanımlar. Ancak maksadı, örneğin Cezayir'in Fransız sömürgesi olduğu zamanlarda, tek bir Fransız devleti olduğundan hareketle "Fransız Cezayiri"nde tek bir ulusun yaşadığı görüşünü savunmak değildir. Ortaçağ devletlerinden ve monarşik-oligarşik devletlerden farklı olarak ulus-devlet [Bendix] başlıca yürütme, yasama ve yargı işlevlerinin ulusal bir hükümetin elinde merkezileştiği ve ilke olarak bütün yetişkin yurttaşların formel eşitliğine dayalı siyasi katılımına olanak tanıyan siyasi bir sistemdir. Bu iki ayırdedici özellik siyasi iktidar ile toplum ikiliğinin doğmasına neden olmuştur.

MİLLİYETÇİLİĞİN İLKELERİ

Bir "ulusal topluluk" duygusu ve onun doğal sonucu olarak *milliyetçilik* hükümet ve toplum arasında bir köprü oluşturur. Bu nedenle "demokratik devrim çağı aynı zamanda milliyetçi devrim çağı da olmuştur" [Fallers]. Renan'ın çok iyi hissettiği gibi, milliyetçilik bizzat kendi kökenini (ya da daha ziyade sonucunun kökeninde yatan şeyi, yani ulusu) yaratan bir süreçtir. Milliyetçiliğin bayraktarları, ortak tanımlayıcı özelliklerden ya da öyle oldukları varsayılan özelliklerden yola çıkarak inşa ettikleri şeyleri "veri" olarak alırlar. Bu verinin başarılı bir biçimde üretimi ulusun inşasının (*Nation-building*) *ilk* evresidir. Ancak sadece ilk evresidir, çünkü bazı hallerde (bu durum her zaman ya da her zaman doğrudan geçerli değildir, burada siyonizm aydınlatıcı bir örnektir) milliyetçilikten önce gelen ya da milliyetçiliğe olanak sağlayan devlet, sivil toplum ve piyasa illa milliyetçiliğe varmaları gerekmeyen farklı süreçlerdir. "Devleti olmayan uluslar" olduğu gibi, "Arap milliyetçiliği" misali "ulusu olmayan milliyetçilikler" de olabilir. [Milliyetçilik teorileri hakkında bkz. Anderson, Deutsch, Gellner,

Greenfeld, Kedourie, Delannoi-Taguieff ve Smith-Hutchinson. Ayrıca bu kitapta Christophe Jaffrelot'nun ulus teorisini inceleyen makalesi, s. 54.]

Milliyetçilik üç iddiada bulunur:

1. Belirgin ve kendine has bir nitelikle donanmış bir ulus vardır.

2. Bu ulusun çıkarları ve değerleri diğer bütün çıkar ve değerlerden üstündür.

3. Ulus mümkün olduğu kadar bağımsız olmalıdır, bu da onun siyasi egemenliğinin tanınmasını gerektirir [Breuilly, 1985].

Burada bu ideolojik tarife dahil olan ahlak teorilerine [örneğin, Tamir] girilmeyeceği gibi, bütün özgül siyasi doktrinlere de değinilmeyecek; aksi takdirde liberalizm/otoritarizm, emperyalizm/anti-emperyalizm, ırkçılık/ırkçılık karşıtlığı, görececilik/evrenselcilik, romantizm/rasyonalizm, ulusal-kültürler-hiyerarşisi/ulusal-kültürler-eşitliği gibi milliyetçiliği, milliyetçilikleri karşıt kutuplu çiftlere bağlayan karmaşık bağları birbirinden ayırmak, çözmek gerekirdi.

Siyasal toplum türleri ile milliyetçilik türleri arasında sistemik bir bağ kuran yakın dönemdeki çalışmaların en önemlisi (ve tartışmaya açık olanı), milliyetçiliğin kaynağını seçkin grupların hiyerarşik "düzen" toplumları (monarşik ya da emperyal toplumlar) karşısında özgürleşme arzusunda bulur. Bu da "bireysel kimliklerin kaynağını, kolektif dayanışmanın temeli ve dürüstlüğün merkezi nesnesi olan bir halkta bulan" yeni bir meşruiyeti ortaya çıkarır. Bundan dolayı, "halkın her üyesi seçkinin niteliklerini paylaşır" [Greenfeld, 1992]. Ancak bu genel model, üç farklı rejime (ve üç milliyetçiliğe) ayrışır. Birincisi İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri örneğinde olduğu gibi bireyci, çoğulcu, özgürlükçü ve evrenselcidir (İrlandalılar, köleler, kızılderililer, Meksika asıllılar görmezden gelinir...). İkincisi Almanya ve Rusya örneğinde olduğu gibi "Batı"ya karşı ortak bir hınçtan doğmuştur; kolektivist, organik ve etniktir. Birincisi bireysel yurttaşlığı ve yurtseverliği geliştirir, ikincisi ise etnikliği ve tabi olmayı. Üçüncü tür ise Fransa örneğindeki gibi melezdir. Tanrı'nın ve Kral'ın yerine ulusu ve genel iradeyi koyar, aynı zamanda hem kolektivisttir hem de yurttaşlık temeline dayanır. Bu etkileyici yeniden inşa karşısında duyulan rahatsızlık, onun yaratıcısının bir düzen ilkesini somut bir tarihsel toplumla özdeşleştirmesinden kaynaklanır; oysa modern toplumlar homojen ve kendi içinde tutarlı evrenler olmak yerine, yoğun makro-tarihsel eğilimler tarafından üretilmiş ve işlenmiş, potansiyel ola-

rak birbiriyle çelişen ilkeler ve gelenekler bütünüdür.

Bu yaklaşımda esas olan, milliyetçiliğin yükselişinin yurttaşlığın yükselişine paralelliğidir. Milliyetçilik ile yurttaşlığın zaman zaman birbiriyle çelişen eklemlenmesi siyasal birleşmeyi ve onun kültürel birleşme ile çakışmasını modernitenin kilit olgusu durumuna getirir. Milliyetçiliğin iki yönü vardır:

1. Verili bir "kültür" adına yapılan egemenlik mücadelesinin aracı olduğunda dışlayıcı ve "bütüncü" bir yön;

2. Ulus-devleti oluşturan ve var eden "irade"nin hareketi adına yurttaşlığı meşrulaştırdığında "bireyci" ve dışlayıcı değil, dahil edici bir yön.

Bu farklılık, bir yanda, bireysellikleri ne olursa olsun bireylere etnik aidiyetlerine göre bir yer veren ve böylece ulusu üyelerini dayanışmaya, uyum göstermeye zorlayan organik bir toplum haline getiren "ulus determinizmi" [Macartney] ile, diğer yanda, bireysel istekler ve iradeler temelinde bir grup oluşturan ve bir yönetimi meşrulaştıran demokratik bir süreç olarak "kendi kaderini tayin etme" arasındaki bütünleyici karşıtlığa tekabül eder.

Kendi kaderini tayin etme hakkı, mantıken, bireyin çıkarlarına indirgenemez; aksine, *hem* bir grubun ortak çıkarı kavramı *hem de* grupların ve üyelerinin çıkarları arasındaki kavramsal bağ üzerine kuruludur. Öyle ki, grubun çıkarının manevi önemi bu çıkarın birey için taşıdığı değere bağlıdır [Margalit ve Raz, 1990]. Tarihin paradoksu odur ki, "ulus determinizmi" temelden antidemokratik olmayı, "kendi kaderini tayin etme" ise demokratik bir "dünya görüşü"nü varsayar. Ne var ki "kendi kaderini tayin etme" de "azad olma" işlevini yerine getirmek için çoğunlukla, önceden "karar verilmiş", tarihsel (ya da doğal) bir veri olarak "ulus"a dayanır: "Yüzeysel olarak bakıldığında, halkın karar vermesine izin vermek makul görünür. Aslında hiç de öyle değildir, çünkü birileri halkın kim olduğuna karar vermeden halk karar veremez" [Jennings, 1919 Barış Konferansı'na dair]. Bu nedenle de, manevi olarak uygun bulanların gözünde bile "ayrılma hakkı", hiçbir zaman sadece kendi kaderini tayin etmeye ve liberal anlayışın "rıza" argümanına dayandırılamaz [Buchanan, 1991]. Böylece Hannah Arendt'in de belirttiği gibi, kendi kaderini demokratik bir şekilde tayin etmenin her şeyden önce "ulusun iradesi"nin yasal ve "soyut" kurumlara üstün olduğunu ifade ettiği düşüncesi, kendisini her yerde kabul ettirmiştir.

AZINLIK HAKLARI VE CEMAATÇİLİK

Yurttaşlık ve milliyet her ne kadar birbirlerini bütünleseler de, Hannah Arendt'in çok iyi fark ettiği gibi aslında potansiyel olarak birbirleriyle çelişen sonuçlar taşırlar. Devlete, kendi yargılama yetkisi altındaki herkese eşit ve adil haklar garanti etmesini dayatan yurttaşlığa karşılık, milliyet aynı devleti "ulusal çıkarlar"ın bir aygıtı haline getirmektedir. Bu durum aynı milletin hem evrensel insan haklarından gelen yasalara tabi olduğunu *hem de* egemen olduğunu, yani kendisinden üstün hiçbir hak tanımadığını ilan eden Fransız devriminde bir karşıtlık olarak ortaya çıkmıştı [Arendt, 1982].

Ancak etnik, dilsel ve dinsel kültürel mozayiğin, geleneksel ya da sömürgeci imparatorluklara karşı ulus-devletleri, ayrıca bu yeni ulus-devletlere karşı da az çok "milli" nitelik taşıyan "*azınlıklar*"ı ortaya çıkardığı ülkelerde "ikinci tür" bir milliyetçilik doğdu. "Doğu milliyetçiliği" diyebileceğimiz bu ikinci tür milliyetçiliğin, genellikle, Batılı uygulama ve fikirlerin yayılmacılığına maruz kalmış ülkelerin kendi milli kimliklerini yaratma ihtiyacından kaynaklandığı kabul edilir [Plamenatz, 1973]. Ama bunlar oluş halindeki "ulusal topraklar" üzerinde var olan *bütün* cemaat kimliklerini kendi içinde sindiremiyordu. Aslında bir Hint milliyetçiliği (ya da başlangıç için vatanseverlik diyebiliriz) kendine sembol olarak Hindu tanrıçalarını alıyorsa, orada müslümanlara yer olmayacaktır. İşte bu durum, "her dinin (bu örnekte dini kullanıyoruz, ancak bir grup, deri rengi, soy ya da dil temelinde de oluşturulabilir) mensuplarının bir toplumsal, siyasi ve ekonomik birlik olarak oluşturdukları grupların, gruplar arasındaki farkların, hatta uzlaşmaz çelişkilerin üzerinde duran" [Dumont] *cemaatçilik* ideolojisine kapı açar. Yurttaş olma hakkının belirlenmiş ulusal niteliklere sahip olmaktan geçtiği devletlerde bütün haklara tam olarak sahip yurttaşlar olarak tanınmayan, ulusal hükümetin beyanına rağmen kültürel çoğunluğun kendilerine karşı geleceğinden çekinen azınlıklar, milliyetçi bir hak iddiasıyla özlemlerini bir kültürel kendi kendini yönetme (*self government*) talebine dönüştürebilirler. Ancak uzun bir süredir azınlıkların hakları konusu Doğu milliyetçiliğinin sınırlarını da aşmış bulunmaktadır [Kymlicka, 1995].

Ulus-devlet burada tanımlandığı şekliyle dünyanın her yerinde krizdedir: Bundan, milliyetçiliklerin ve siyasal iktidarları ele geçir-

mek ya da paylaşmak için mücadele eden cemaatçiliklerin gerilediği sonucunu çıkarmak aceleci ve tehlikeli bir yargı olur. Ahali, grup ya da cemaatler hem devletin yükümlülüklerinden faydalanmaya devam edip hem de ulus-devletin denetiminden sıyrılmak istediklerinde, ulus-devlet artık yasayı da ulusu da temsil etmeme, buna karşılık kendisini "uluslar"la, yani çıkar gruplarına dönüşmüş cemaatçi gruplarla karşı karşıya bulma riskiyle karşılaşır. Devlet ve toplum ayrımı daha önce hiçbir zaman bu denli büyük olmamıştır.

BAŞKA GİRİŞİMLER: ÇOK-TOPLUMLULUK, ULUSLAR-ÜSTÜLÜK

Çok-toplumluluk ve uluslar-üstülük, ulus inşası ve ulus-devlet dışında devlet kurmanın yeni yöntemlerini bulmayı hedefleyen kurumsal mühendislik girişimleridir. Bu girişimler "ulus-devlet olma hayalini terk eden devletlere ve demokratik, özgürlükçü, çok-uluslu devletlerde yaşamak üzere egemenlik arayışından vaz geçmeye hazır milletlere" [Linz, 1993] ulaşmayı amaçlar. Bildik "etnik temizlik" karşısındaki tek alternatif budur. Sırplar'ın milliyetçiliği karşısında duyulan "büyük şaşkınlık", bu etnik temizliğin zoraki ya da "gönüllü" olarak, az ya da çok şiddetle ve "başarıyla" 1919'da (örneğin Türk ve Yunanlı halkların mübadelesinde) milliyetler prensibinin gelişimine eşlik ettiğini unutturuyor. Oysa aynı şeyi 1947'de "Yahudiler'in milli yuvası"nda Filistinliler, Irak'ta Yahudiler, Hindistan-Pakistan ayrılığından sonra müslümanlar ve hindular da yaşamıştı...

Aynı şekilde "dini temizlik" de eski "*cujus regio ejus religio*" (Prensin dini ülkenin dinidir) ilkesine eşlik ediyordu ve hâlâ da ediyor. "Çok-etnililik" [McNeil, 1986] ve "ulusal sınırların sonu" [Badie, 1995] döneminde çoktan reddedilmeye başlanan bir kültürel birleşme dayatmasına burada rastlanmaz. Kültürel birleşme dayatması, çeşitli hınçlara yol açan bir hegemonyanın işidir; özellikle, bir kültürel grubun üyelerinin çoğunluğu toplumsal tabakalaşmanın belirli bir düzeyinde yer aldığında ve "aşağı" konumunu kendi kültürünün acımasızca silinmesine bağladığında, kültür bu grubun üyelerinin maddi çıkarlarının simgesi, hatta bu çıkarların temsilinin ve savunulmasının alanı haline gelir. (Ya da aksine, *ötekiler* bir grubu olağandışı bir "yüksek" veya "ayrıcalıklı" konuma sahip olmakla suçladıklarında, *o grubun* kültürünü *kendi* hınçlarının nesnesine dönüştürdüklerinde de aynı sü-

reç yaşanır.) Ancak çok-toplumluluğa dair karmaşık düzenlemenin işlemesinin koşulu, kültürel grupların kendi partilerine, çıkar gruplarına ve iletişim araçlarına sahip olan gerçek "alt-toplumlar" haline gelmesi, aralarında *çok-toplumluluk* ve iktidarın paylaşımının örgütlenebildiği hakiki "unsurlar"ın oluşmasıdır [Lijphart, 1977]. Bu, Orta Afrika'nın bir kısmında, Kıbrıs ve Lübnan'da olduğu gibi birçok çoğul toplumu içerir, ama kolektif kimliklerin o denli güçlü bir şekilde sağlamlaşmadığı ve grupların sınırlarının, bireylerden oluşan bir ulus içinde kaynaşmaksızın duruma ve çıkarlara göre değiştiği toplumları kapsamaz. Bu durumda, çok-toplumluluğun dört ilkesinin (unsurların özerkliği, farklı unsurların seçkinleri arasında merkezi "büyük koalisyon", nisbi temsil, kendilerini ilgilendiren konularda azınlıkların veto hakkı) işleyebileceği çok şüphe götürür. Ayrıca söz konusu "ulussuz devlet" birbirleriyle çapraz ilişkiye giren, çok egemenlikli, topraklar üzerindeki egemenlik ile kişiler üzerindeki egemenliğin birbirleriyle bağlarının çözüldüğü (birlik egemenliğin belli başlı özelliklerinden olduğuna göre, bunun sonu egemenliğin çökmesine varır) devlettir. Bu ulussuz devlet kavramı, gruplar tarafından kabul görmek için, dışarıdan asgari gerçek garantilerin sağlanmasını, rıza ve feragat yoluyla çok güçlü bir hoşgörü ve çoğulculuğun benimsenmesini varsayar [Gottlieb, 1993]. Pek çok "geçiş" sürecinde olduğu gibi, bu süreçten umulan etki aynı zamanda onun önkoşuludur da. Aynı sorunlar uluslar-üstü mekanizmalar için de geçerlidir.

Uluslar-üstülük, ulusal olmayan idari organların, ulus-devletin yetkililerinin kesin olarak onayı gerekmeksizin, ulus içi hukuki düzenlere doğrudan normlar ve kararlar dayatması için bir olanaktır. Avrupa Birliği böyle bir işleyiştir. Egemenlik ve milliyet arasındaki bu ayrışma, neo-emperyal bürokrasiyi, toplumlar ile kendisini ayıran uçurumu gidermek için milliyetçiliğin yerini tutabilecek bir şey aramaya yöneltebilir. Ulus-devletin kalıplarıyla dönüşüme uğrayan bu toplumların, vaktiyle ortaçağa, monarşik ya da emperyal sistemlere özgü olan "toplumsal tabakalar", "loncalar", birlikler, komünler, biraderlikler gibi "hukuka dayalı cemaatlerle" artık hiçbir ilgisi kalmamıştır.

—

Ulus-Devlet: Bir Modelin Tarihi

Yves Santamaria

•

Ulus-devletin tarihi, egemen ülkelerin hepsinin teorik modellerin gereklerini yerine getirmekten uzak olduğunu gösteriyor. Bu arada, ulus-devletin ortadan kalkması ya da aşılması ihtimali tartışılıyor...

•

Paul Valéry'nin hayatı (1871-1945) birleşik Alman ulus-devletinin ilk dönemine denk düşer. Ulus olgusuna duyulan güvensizliğin arttığı bir dönemin çağdaşı olan Fransız yazar, Avrupa'daki sarsıntı merkezinin çok ötesinde, halkları parçalayan olayların geçici niteliğine karşı gösterdiği hassasiyetle dikkat çekiyordu. Ulusun ebediliğine dair herhangi bir düş kurmaktan uzak durarak, "tamamen bir *devletin* varlığıyla tanımlanan" ulusu, "siyasi varlık olarak kristalleşen olayların saf bir ürünü" olarak görüyordu. Kendisine tanınan coğrafi sınırlar içinde meşru şiddetin tekelini elinde tutan modern devlet, ulusun egemen siyasal iradesini uygulamasını garanti altına alır. Ulusal ve toprağa dayalı olan, Batılı kökenlerinin damgasını taşıyan bu *ideal tip* bugün bu konudaki temel referansı oluşturuyor.

Bazı toplumlarda kaynakların harekete geçirilmesi ve bu toplumsal bağ biçiminin geçerliliği, hatta geleceği hakkında ortaya atılan sorular [örn. Badie, 1992] ne olursa olsun, egemen ülkelerin hepsi bu teorik modelin gereklerini yerine getirmekten çok uzaktırlar. Egemen, bağımsız kurumlarla donanmış bazı ülkelerde bile, ulus hâlâ "icat" edilmeyi bekler gibi görünüyor.

Bu durum ulus-devlet çiftinin hangi öğesinin daha önce var olduğu meselesinin de altını çizmektedir. Polonya'nın bağımsızlık kahramanlarından Josef Pilsudski (1867-1935) kestirme bir hükümde bulunmuştu: "Ulusu oluşturan devlettir, yoksa, ulus devleti oluşturmaz." Bununla beraber, 1808 yılında İspanya Napolyon'un işgaliyle karşı karşıya kaldığında Karl Marx'ın yazdığı gibi, ulusal egemenliğin sa-

vunulması konusunda devletin payına düşen sıradan görevleri üstlenmek ayaklanan İspanyol ulusunun başına kalmadı mı?

BİR ORTAÇAĞ MİRASI

Fransa örneği, kesinlikle devlete öncelik veren anlayışı destekler yöndedir. Monarşi yanlısı bir marş "Fransa'yı krallar yarattı" der. "Batı Franklar"ın varisi hükümdarlar, Karolenj İmparatorluğu'nun (843) parçalanmasının meyvelerini toplayarak, bunun temelleri üzerinde imparatorluklarını pekiştirdiler. Ortak hükümdara duyulan sevgi insanların toprak ilişkilerindeki konumlarının ortak temsili ile birleşiyordu. En temel özelliği iktidarın kraldan derebeyine devredilmesi (9. ve 10. yüzyıllar) olan feodalite, krallık kurumlarının zayıflığının zorunlu kıldığı bir sapma olarak ortaya çıkar. Bununla birlikte feodalite İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da, fieflerin iç içe geçmesiyle birlikte krallığa, yüce hükümdar olan kralın feodal piramidin tepesinde saltanat sürdüğü, devlet-öncesi bir temel çatı sağladı.

Ortaçağa özgü *natio* kavramı hiç şüphesiz etnik ve dilsel bir algılamayla olduğu gibi, aynı zamanda "verili bir alanda nesillerin birikimi"yle de bağlantılıdır (Jean Baechler). Coğrafyacı Michel Foucher [1991] de, "sınır" ve "*natione gallicus*" (Galya milleti) terimlerinin 1315-18 yıllarında eşzamanlı olarak ortaya çıktığını saptar. Bu tarihlerde IV. Philippe (Güzel Philippe, 1285-1314), Lyonlular'a hitaben yaptığı konuşmada, bir krallığın her şeyden önce "çok uzun süreden beri aynı prense itaat etme alışkanlığı" ile tanımlandığını belirtiyordu. Yüz Yıl Savaşları boyunca (1337-1453) İngilizler'e belletildiği gibi, bir "yabancı", prens olamazdı. Plantagenetler'e* karşı mücadele ortak aidiyeti kesin olarak göstermenin tam zamanıydı. Bu sayede Fransız şövalyeleri efendilerine olan sadakatlerini "vatan sevgisi"ne dönüştürme imkânı buldular.

Bundan böyle, diye belirtiyor Ernst Kantorowicz [1984], vatan için ölmek "devletin yüce varlığı (*corpus mysticum*) için kendini feda etmek olarak görülüyordu." Bu da kilisenin yüce varlığından –ya da

* Anjou kontu V. Geoffroi'nın soyunu belirten takma ad. 1154 (Geoffroi'nın oğlu II. Henri'nin tahta çıkışı) ile 1485 (III. Richard'ın ölümü) tarihleri arasındaki bütün İngiltere kralları bu hanedandan gelmiştir. (ç.n.)

kralınkinden– daha az gerçek değildi. Modern çağda, mutlakiyetçilik ("Devlet benim") devlet işlerinin kişisellikten arındırılması doğrultusundaki bu eğilimin önünü kesemedi.

DEVRİMLER VE ULUSLAŞTIRMALAR

Manş'ın karşı kıyısında, İngiltere'de, kral parlamento ile uyum içinde olmak zorundadır. 1689'da temel hakların ilanı, ulusun egemenliği üzerine kurulu anayasal bir monarşiye zafer yolunu açtı. 1707'de İngiltere ile İskoçya'nın birleşme senediyle, her iki krallığın kişisel birliğinin yerini Birleşik Krallık (Büyük Britanya) adı altında siyasi bir birlik aldı. Ticari üstünlüğünden güç alan tek pazar, ilk ulus-devlet, 1776 yılında İskoçyalı Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* adlı yapıtının ortaya çıkışına sahne oldu. Smith'in yapıtı, toprak egemenliğine dayalı devletler arasındaki merkantilist ayrımcılığa karşı serbest mübadeleyi savunuyordu. İngiliz siyasi modeli Amerikalı ayaklanmacıların da ufkunu oluşturdu: Atlantik'in ötesindeki çiftçilerin gözünde İngiltere Krallığı tarafından hiçe sayılan, çiğnenen doğal haklara saygı duyulması, ancak bağımsız bir devlet (Birleşik Devletler) kurulduğu takdirde mümkün olabilecekti. Sonuçta, bu devletin bağımsızlığı 1782'de Londra tarafından tanındı.

Devrim Fransası'nda (1789-1799), jeopolitik birlik ulusun egemenliği elde etmesiyle yerine oturdu. Taşraya özgü "ayırdedici nitelikleri" küçümseyen devlet, "yurttaşları uluslaştırdı". Monarşinin uygulamalarını sürdürerek Fransız dilinin üstünlüğünü iddia etti. Kısa bir süre sonra "Büyük Ulus" toprak düzenlemesini (vilayetler) silah zoruyla komşu halklara doğru genişletti. Önce Cumhuriyet (1792), daha sonra İmparatorluk (1804) döneminde, Avrupa'daki Fransız yayılmacılığı milliyetçi tutkuları uyandırdı. Habsburg hanedanının Avusturya İmparatorluğu darmadağın olmuş Alman ulusunun bayrağını taşıma rolünü gönülsüzce üstlenirken, Jena'da (1806) Prusya ordularının yenilgiye uğramasından sonra Ren'in öte yakasında da milliyetçi tutkular kendini gösterdi. 1808 yılında, Fransızlar'ın Bailén (İspanya) yenilgisi askeri açıdan önemsiz görünse de, İspanyollar nezdinde Valmy savaşının Fransızlar'a kazandırdığı özgüvene benzeyen bir duygunun simgesi oldu. 15. yüzyılda Aragon ve Kastilya hanedanlarının tek bir taç altında birleşmesinden doğan ve "keşifler"in

ardından gelen "dünya çapındaki bolluk"la sarsılan [Diez del Corral, 1983] "Katolik Hispanik Monarşi" yerini "İspanya Krallığı"na bıraktı. İspanya Krallığı ilk kez "Bourbonlar'ın ve aydınlanmacıların yüzyıl süren siyasi mücadeleleri boyunca şekillendirdikleri ulusal bilinci" tatmış oldu [Pidal, 1968].

HALKLARIN BAHARI, DEVLETLERİN DOĞUŞU

Fransızlaştırma girişimlerine İspanyollar'ın duyduğu düşmanlık, 19. yüzyıldaki milli nitelikli hareketlerin habercisidir. Tarım toplumunun ulus-devletler doğurması gibi, modern toplum da bundan böyle ulus-devletler üretmeyi üstlenmiştir. Viyana'da, 1815'te, muzaffer ülkeler ("Kutsal İttifak") arasında düzenlenen kongrede İngiltere, Avrupa kıtasındaki muhtemel emperyal hegemonyalara (Rusya, Avusturya) karşı mesafeli bir tavır takınıyordu. Öte yandan güç ilişkileri, kısa süre içinde ülkelerin mevcut sınır düzenine zarar verecek milli nitelikte özlemleri de beraberinde getiriyordu. 1848 yılı ("halkların baharı"), milliyetçi tutkunun özgürlükçü hak talepleriyle birleştiği ayaklanmalarla doludur (Almanya, İtalya, Avusturya...). Ulus-devletlerin ataları "kırsal toprakların sonu"nun [Weber, 1983] geldiğini görürken, Avrupa'nın büyük bir bölümünde, bir ulusun özgünlüğünün belirtisi olan özgül kültürel erdemlerin taşıyıcısı olarak köylü saflığı ve dürüstlüğü efsaneleri yeşertiliyordu. Bu uluslar da devlet olma saygınlığına ulaşmaya göz koymuştu.

1830 yılında, Avrupa'nın statüsünü sarsan ilk olaylardan biri olarak Hollanda Krallığı'nın (Fransa'ya karşı olan bir engelin) parçalanması, devletler arasındaki rekabette küçük devletlerin (bu durumda, Belçika) gücünü gözler önüne seriyordu. Burada savaşın önüne geçildiyse de, Avusturya İtalya'ya müdahale etmek durumunda kaldı. III. Napolyon'un –birlik konusuna gelince çekingen, bağımsızlığı savunma konusunda kararlı– desteği sayesinde, 1860 yılının Ekim ayında İtalya Krallığı doğdu. Zayıf düşen Avusturya, Alman ulusal hareketine Prusya'nın kendi damgasını vurmasına karşı koyabilecek durumda değildi artık. Fransa'ya karşı kazanılan zaferden sonra 18 Ocak 1871' de ilan edilen Alman İmparatorluğu'nun doğuşu esnasında ülkeyi yönetmek Şansölye Bismark'a nasip oldu. Avrupa bundan böyle –yeni devletin yerel ve bölgesel özelliklerine ve azınlıklarına rağmen– sağ-

lam bir yönetim birliği ile donanmış bir bütünlüğü kabullenmek zorundaydı.

Bu durumda Fransa'da III. Cumhuriyet, Almanca konuşulan Alsace-Lorraine'in Bismark Almanyası tarafından ilhakına tepki olarak Ernest Renan'ın (1882) savını benimseyecekti: Modern ulus, uluslararası düzen tarafından tanınan ve ortak bir geçmişin birleştirdiği basit bir insan kalabalığı olmanın çok ötesinde bir "kader birliği topluluğu"dur. Bu topluluk, kendisini oluşturan bireyler tarafından sözleşmeye bağlanan bir siyasal varlık olarak yaşamını sürdürme iradesiyle donanmıştır. "Emperyalizm çağı"nda, periferisinde, üzerinde yetki sahibi olduğu geniş toprakların ("sömürgeler", imparatorluk) bulunmasına müsamaha gösterir. Bununla birlikte, yerli nüfusun büyük bir kısmı bu ulusal egemenliğin özneleri olmaktan dışlanır.

BİR İHRAÇ MADDESİ

Metropol ülkelerin zayıflaması Latin Amerika'daki *criollo** seçkinlerin işine yaradı. Aynı kültürel ve idari gelenekleri paylaşan İspanya ve Portekiz kökenli ayaklanma liderleri (general San Martin, Simon Bolivar) 1810'dan 1824'e kadar, Küba hariç, bölgede İspanyol sömürgeciliğine karşı oluşan ayrılıkçı harekete önderlik ettiler.

Kıtanın mazisinde milliyetçi hareketlerin olmaması, burada daha önceden var olan milliyetlerin hangi şemaya göre egemenliklerine kavuşacaklarını belirsiz hale getiriyordu. Bağımsızlık, o zamandan beri sadece eski anavatana karşı değil, 1825'den, Monroe doktrininden bu yana, Avrupa'nın her saldırgan davranışına karşılık "panamerikan" dayanışmanın şampiyonu olarak kendisini dayatan ABD'ye karşı da rüştünü kabul ettirmenin hareket noktası olarak ortaya çıkıyordu. [Bolivar ve Marti'nin yaklaşımı için bkz. s. 78.]

Federal girişimlerin başarısızlığı, şehir merkezlerine dayanan ve nüfusun yoğunlaştığı yerler arasındaki kopukluğun kolaylaştırdığı bir bölgesel taksime yol açtı. Din adamlarının İspanya ve Portekiz arasındaki hakemliğinin (1494) meyvesi olan Brezilya devleti kendi tekilliğini ilan etti. 1808 yılında Portekiz saray erkânının Rio de Janeiro'ya yerleşmesinden de faydalanarak, "meşruti imparator" I. Pedro'nun hü-

* Safkan Avrupalı olmakla birlikte Amerikalar'da doğmuş kişi. (y.h.n.)

kümdarlığı altında 1889'a kadar monarşik yapıyı koruyarak 1822'de bağımsızlığını ilan etti.

Bağımsız Brezilya'nın ortaya çıkmasıyla birlikte, siyasal kültürün Atlantik ötesindeki varlığı eskisi kadar temelsiz görünmüyordu. Zira dönemin Çin imparatorunun gözünde, bir ülkenin sadece Pekin'de bir elçisinin bulunması bile devletlerarası eşitliğin kabul edilmesi ve tanımı gereği evrensel olan bir imparatorluğun hanedanlığa dayalı iktidarını kuran kozmolojinin inkâr edilmesi anlamına geliyordu. Batı diplomasisinin temel özelliği olan ulusların bir arada yaşamaları ilkesiyle bağdaşmayan bu sistem, ta 1639'dan, Japonlar'dan yadigârdı. Kültürel açıdan inkâr edilemez bir homojenliğe ve ulusal bilince sahip olan Japon adalarında siyasal düzen yeni baştan ele alındı; *bankei issei* (başlangıçtan beri tek olan imparatorluk hanedanlığı) efsanesini yaratan *tennô* (imparator), askeri bürokrasinin himayesinden kurtuldu. *Şôgun*'un (savaşçıların kutsal şefi) emirleriyle, askeri bürokrasi daha Tokugava İeyasu (1543-1616) zamanından itibaren ülkeyi birliğe götürmüştü [bkz. s. 114]. Batılı denizciler tarafından dayatılan dışa açılmaya (1853), Mutsuhito (Birinci Meici döneminin imparatoru, 1868) ulusun teknolojik bakımdan modernleştirilmesiyle cevap verdi.

"SİLAHLI ULUSLARIN FELAKETİ"

Siyasal modernite her yerde her zaman aynı adımlarla ilerlemiyor. Her ne kadar "demokratik halklar doğal olarak barışa yöneliyor" (Alexis de Tocqueville) olsa da, dört bir yanda insanlar 20. yüzyılın savaşçı dinlerine kendilerini kurban etmeye hazırlanıyor. Demiryolu, okul, askerlik yoklaması gibi bütün bileşenler ulus-devletlerin sloganını eyleme geçirmek üzere bir araya getiriliyor: "Oy pusulası ve sırt çantası" (Hippolyte Taine). Tıpkı 1870 (Fransa-Almanya savaşı) gibi, Birinci Dünya Savaşı da (1914-1918) her şeyden önce "silahlanmış ulusların felaketi"dir (Charles de Gaulle).

Kararlı bir yurtseverlik kuşkusuz yalnızca sözleşmeye dayalı rejimlerin tekelinde değildir. Çarlık Rusyası'nda grevler yarıda bırakılır; İkinci Enternasyonal "ulus-devletin gücünü ve değerini" (Jean Jaurès) kabul eder; Rusya ve Sırbistan hariç her yerde sosyalist partiler "Kutsal Birlik"e katılırlar. Ulusal bağı sıkılaştıran savaş iktidarları sarsabilir. Bu durumda da Rusya'da devlet iktidarını ele geçirme fırsa-

tı komünistlere düşer (Ekim 1917). Büyük Petro'dan (1689-1725) beri, Romanov hanedanı burada etnik kökenli (*Rus*), ancak emperyal eğilimli (*Rossia*) ulusal bir devlet kurmuştu. Tarihsel olmaktan önce coğrafi bir kavram olan Rusya [Gerschenkron, 1970], Brest-Litovsk Barış Anlaşması'yla (Mart 1918) toprak bakımından çok zayıfladı. "Dünya devrimi"nin genel karargâhı olmaya adanmış bir rejimi ayakta tutmak için verilmesi gereken bedeldir bu ([Üçüncü] Komünist Enternasyonal'in kuruluşu, Mart 1919). Ulusun kendi kaderini tayini, Bolşevikler için "proletarya"nın yüksek çıkarlarına bağlıdır. Lenin'e göre proletaryanın tarihsel görevi ise burjuva devlet aygıtını yıkmak, ortadan kaldırmaktır.

Öte yandan, muzaffer ülkelerin (Fransa, Büyük Britanya, ABD) siyaseti, yenilen imparatorlukların (Almanya, Avusturya-Macaristan) bağrında hayat bulan ulus-devletlerin doğuşunu (Yugoslavya, Çekoslovakya) ya da yeniden canlanışını (Polonya) destekleme yönündeydi (Versailles Anlaşması, 1919). Yeni ulus-devletler kurulurken halk oylamasına başvurulmasına rağmen, belirlenen etnik kıstaslar bu ulus-devletlerin bünyesine istemeye istemeye katılan azınlıklar sorununun (Alman, Macar, Ukraynalı...) askıda kalmasına neden oldu. Ortadoğu'daki eyaletlerinden yoksun kalan Osmanlı İmparatorluğu (Sevr Anlaşması, 1920) çekirdeğini oluşturan Türk nüfusun yaşadığı topraklara, yani Anadolu'ya çekildi. Esas olarak Asya'daki topraklarına çekilen Türk devleti (Mustafa Kemal Atatürk [1881-1938]), yeni sınırları içinde (Lozan Anlaşması, 1923) azınlıklara (Ermeni, Rum, Kürt) karşı katı bir tutum içinde olan laik bir ulus yarattı. Avrupa'nın doğusunda, çok-uluslu sovyet parti-devleti (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin kuruluşu, 1922) bir yandan dünya sovyet cumhuriyetinin öncüsü olmayı umarken, bir yandan da Çarlık imparatorluğuna kıyasla toprak bakımından küçülüyordu (Baltık devletleri, Finlandiya...).

İDEOLOJİLERİN SINAVINDA ULUSLAR

Birinci Dünya Savaşı'yla alevlenen komünizm, faşizm gibi büyük totaliter tutkular kurulu çerçeveleri tehdit ediyordu. Sovyetler Birliği, Almanya gibi totaliter rejimler başka ülkelerdeki yandaşlarını kullanarak bu ülkelerin politikalarında bir baskı unsuru haline geliyor, totaliter tutkularının gerçekleşmesini engelleyebilecek olan ülkeleri et-

kilemeye çalışıyorlardı. Bu durum, ulusal sadakat duygusuna büyük bir darbe vurdu.1935'ten sonra komünist hareket antifaşist yurtseverlik kartını oynamaya başlayınca ve Almanya da Avrupa uygarlığının anti-bolşevik siperi olmaya soyununca kartlar birbirine karıştı ve oyun bozuldu.

1945 yılında ABD ve Sovyetler Birliği'nin zaferi üzerine kurulan dünya, ulusal egoizmlerin yolunu açmıyor, aksine, ülkeler arasındaki işbirliklerini ideolojikleştirme ve askeri ittifaklara (Kuzey Atlantik Paktı Örgütü, NATO, 1949; Varşova Paktı, 1955) üye devletlerin manevra alanını daraltma eğilimi gösteriyordu. Nazi Almanyası'nın Avrupalı Yahudiler'e karşı işlediği soykırıma (5 milyonun üzerinde kurban) karşılık, Polonya ve Çekoslovakya kendi ülkelerindeki azınlık meselesini Almanlar'ı ülkeden atarak çözme yoluna gittiler. Sovyetler Birliği'ne gelince, Doğu'da kontrolü altındaki rejimleri ilave sovyet cumhuriyetlerine dönüştürmedi: Hızla himaye altına girseler de bu uydu devletler ulusal özelliklerini korudular.

Bu homojenleştirmeye Almanya'da (1949) ya da Kore'de (1953) yaşanan parçalanmalar cevap verdi. Bambaşka bir düzeyde (Formoza, Tayvan'da "Milliyetçi Çin"in kurulması), 1949 yılında Mao Zedung'un komünist partisinin önderliğinde çok-uluslu ve üniter bir devlet olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması da benzer bir durumdu. Birleşmiş Milletler'in kurucu devletlerinden ve Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinden olan yeni Çin derhal uluslararası düzeyde tanınma arayışına girdi ancak Batı bloku tarafından çeyrek yüzyıl boyunca reddedildi.

İsrail (1948), "soğuk savaş"ın en önemli silahı olan meşruiyet için pek sıkıntı çekmedi. Theodor Herzl'in (1860-1904) liberal siyonist projesini Yahudi kimliğinin kutsal üçlemesini (Toprak/Tevrat/İbranice) yeniden kurma doğrultusunda kullanan, bu projenin cisimleşmesi olan bu yeni devlet [Dieckhoff, 1993] kurulurken hiç alışılmadık bir biçimde Amerika'dan ve Sovyetler Birliği'nden ortak bir destek gördü.

ÖDÜNÇ ULUS, İTHAL DEVLET

Yahudi devletinin var olma hakkı, 1945 yılında Mısır ve Suudi Arabistan'ın yakınlaşmasından doğan ve Arap ulusunun birliği doğrultusunda ilk adım olarak sunulan Arap Devletleri Birliği tarafından ka-

bul edilmedi. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkan panarabizm sadece müslüman kültüründen Araplar tarafından değil, hıristiyan kültüründen Araplar, özellikle Suriyeliler ve Lübnanlılar tarafından da benimsendi.

Panarabizm, müslümanlıktan ümmet (müminler cemaati) fikrini alır; kişisel tabiyetlere ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması sırasında Batılı devletlerin tercihlerine göre bölünen hanedanlık (Irak ve Ürdün'deki Haşimiler) olgusuyla başa çıkmaya çalışır. Osmanlı İmparatorluğu da Batılılar'ın müdahaleleri sonucunda, onların isteği doğrultusunda parçalanmıştır (Suriye, Lübnan) [Bkz. s. 84].

Fransa ulus-devletinin ayrılmaz parçası Cezayir, cumhuriyetçi normlar göz önünde bulundurulduğunda siyasi bir ucube görünümündeydi: Müslüman çoğunluk için Fransız tebası olmak yurttaşlıktan yararlanmayı kapsamıyordu. Önceki yüzyılın emperyalizminin meyvelerinin mirasçısı olan IV. Cumhuriyet, Cezayir nüfusunun çoğunluğunu siyasal açıdan cılızlaştırarak, asimilasyon, federasyon ve statükoyu koruma seçenekleri arasında gidip geliyordu. "İslami ilkeler çerçevesinde, egemen Cezayir devletinin kurulması" için yapılan bağımsızlık savaşı sırasında (1954-1962) bu çelişki iyice su yüzüne çıktı. FLN'ye (Ulusal Kurtuluş Cephesi) göre, Fransız bakış açısının korunması, "Cezayir halkının tarihinin, coğrafyasının, dilinin, dininin ve âdetlerinin reddi" [Harbi, 1981] anlamına geliyordu.

Çerçevesi bir devlet partisi tarafından çizilen üniter ulus anlayışı, pek çok kara Afrika ülkesi için daha da çekilmez bir durumdur. Zaman zaman sömürge ülke tarafından federal biçimleri benimsemeye zorlanan Afrika ulusları (örneğin Nijerya, 1960) etnik dayanışmanın sürekli olarak ötesine geçmektedir. Sömürgeci devlet tarafından yaratılmış olsun ya da olmasın [bkz. bu kitapta, s. 72 ve s. 95'teki makaleler] bu uluslar asli bir toplumsallaşmaya sahne olurlar: sömürge sonrası dönemde sınırların eski biçimde korunması konusundaki mutabakatın da paradoksal bir şekilde gösterdiği gibi, devlet ülkenin toprak sınırlarına dayalı olarak sağlam bir şekilde kökleşmeden ve kamusal alan içselleşmeden yurttaşlık kimliği oluşamaz.

"SOĞUK SAVAŞ" SONRASI

Berlin duvarının yıkılışını (Kasım 1989) izleyen altüst oluşların Afrika halklarının uluslaşma süreçlerini özellikle hızlandırdığını söylemek mümkün değildir. Hiç kuşkusuz, Doğu-Batı karşıtlığının sona ermesi çok-ırklı yeni bir Güney Afrika'nın (Nelson Mandela'nın liderliğindeki Afrika *Ulusal* Kongresi [ANC], Frederik De Klerk'in liderliğindeki *Ulusal* Parti) ortaya çıkmasında etkili oldu; *apartheid*'ın yıkılışı Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle aynı zamana rastladı (Aralık 1991). Bununla birlikte, bu olağanüstü durum nüfusunun önemli bir kısmı (uzaktan) Avrupa kökenli olan bu devleti yakından ilgilendiriyordu. Afrika'da zamanın geriden gitmesinin simgesi haline gelen Güney Afrika Komünist Partisi (SACP) en sonunda yasal olarak kongresini toplayabildiğinde, partinin Sovyetler'deki üstbenliği durumundaki Sovyetler Birliği Komünist Partisi iktidarın dizginlerini elinden bırakıyordu.

Avrupa komünist imparatorluğunun parçalanması ulusal nitelikli yeni bir "halkların baharı"na bağlanmadan düşünülemez. Merkezkaç güçler ancak Moskova'daki merkezin (Mihail Gorbaçov, 1985-1991) girişimleri (daha sonra da felç olması) sonucunda harekete geçebildiler. Baltık ülkeleri gibi bazı ülkeler –vaktiyle çok kısa bir süre için elde etmiş oldukları– ulusal egemenliklerine yeniden kavuşuyordularsa da, diğerleri (Ukrayna, Beyaz Rusya) tarihlerinde ilk kez ulusal egemenlik elde ediyorlardı.

Bütün bu örneklerde, eski "halk demokrasileri"ne yapılandan farklı olarak bu ülkelerin yeni statüsü uluslararası düzeyde pazarlık konusu yapılmaksızın hemen tanındı. Bununla birlikte, söz konusu ülkeler demokratik geçişi toprak bakımından değişiklik geçirerek gerçekleştirdiler: birleşme-içinde erime (Federal Almanya-Demokratik Almanya, 1990); hukuki yollarla ayrılma (Çek Cumhuriyeti-Slovakya, 1993); silah zoruyla ayrılma (Yugoslavya, 1991).

Haritadaki bu değişikliklere, hemen hemen aynı zamanda, Avrupa Birliği'ne kabul edilme talepleri eşlik etti. Avrupa'da devletlerin sayısının artması azınlıklar (Rus, Macar, Arnavut...) sorununun çözümlenmesine yetmiyordu. Aynı şekilde, Rusya Federasyonu'nun eski Sovyet cumhuriyetlerinden ayrılmış olması, bugünkü topraklarında hakiki bir ulus-devletin kurulması ya da bu devletin emperyal arzuları

üzerindeki kuşkuları gidermedi.

Bir ulusun ortaya çıkması benzer toplulukların varlığını kabullenmeyi ve onları tanımayı gerektirir; bu nedenle, ulusu mutlaklaştırma çabalarının bu noktada bir imkânsızlığa mahkûm olduğu söylenebilir. Bu imkânsızlıktan kaçmanın tek yolu emperyalist bir atılım gerçekleştirmektir, ancak halihazırdaki devletlerin hiçbiri bu atılımı gerçekleştirebilecek bir durumda değildir.

Ulus, kamusal gücün sınırlarının bilincine varılmasından zarar görür mü? Lobiler ve bürokrasiden devlete yönelen tehditlerin hepsi jakoben hayallerden kaynaklanmıyor. Bununla birlikte, himayeci-devlet hiç kuşkusuz daha önce hiç oynamadığı denli önemli bir rol oynuyor. Devletin çok daha belirgin hale gelen –Hiroşima'dan (1945) bu yana giderek ağırlaşan– toprak kaybı şeklindeki zayıflayışı, ulusal alandaki egemenliğin kendi tekelinde olduğu iddiasını da geçersiz kılıyor. Mütemadiyen artan bilgi, sermaye, nüfus akışını yönlendirme ve belirlemekteki yetersizlik çeşitli yerlerdeki özyönetim arzularını yeniden canlandırıyor. Ulus-devletçi egemenlik, karar düzeyindeki (bir yandan "uluslar-üstü", diğer yandan teritoryal ya da yerel kolektiviteler yönündeki "vekâlet" ilkesi) akla uygunluğunun sürekli yeniden tanımlanmasından zarar görüyor.

Bu durum, vesayetçi toplumlarda hiç de gözardı edilemeyecek bir sorundur. Bu mesele, kurumların demokratikleşmesi ihtiyacı karşısında federalizm/devletçi egemenlik tartışmasının giderek gerilediği Avrupa Birliği çerçevesinde de özellikle müzakere edilmiştir. Serbest değişim alanları, ortak pazarlar, çok-uluslu şirketler ya da uyuşturucu kartelleri "kimlik belirlemedeki huzursuzluğa" [Jean-Marie Guéhenno, 1995] katkıda bulunan bir dolu unsurdan birkaçıdır.

1991'den sonra, "uluslararası topluluk" kurma yönündeki Wilsoncu hedeflerle ulusal bencillikler arasında gidip geldiğini bildiğimiz uluslararası oyun, bu huzursuzluk tarafından bozuluyor olmasın?

—

Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz

Gil Delannoi

•

İdeolojilerin tarihinde, milliyetçiliğin liberalizmle ya da sosyalizmle karşılaştırılmayacak bir yeri vardır. Milliyetçilik, siyasal kimlikleri netleştirmek için daha evrensel nitelikli ideoloji ailelerine başvurmak zorundadır.

•

"Ulusal irade, bütün zamanların entrikacılarının ve bütün çağların despotlarının en fazla istismar ettikleri kavramlardan biridir."

"Özgürlüğün her zaman, her yerde aynı özelliklerle, aynı hatlarla kendini göstermek zorunda olmasını insanoğlu için büyük bir bedbahtlık olarak görürüm."

–Alexis De Tocqueville

Ulus ve milliyetçilik esas olarak siyasal kimlikler ve temsiller aracılığıyla tanınır. Peki, ulus ve milliyetçilik siyasal kimlikleri ve temsilleri nasıl belirler? Bu bağlamda, basit ya da tekanlamlı, kesin bir siyasal netlik söz konusu değildir. Sağcı ya da solcu, ılımlı ya da aşırı vs. milliyetçilikler vardır.

Ulus olgusu ile milliyetçi ideoloji farklı farklı görünümler almak, çeşitli karşıtlıkları temsil etmek gibi bir niteliğe mi sahipler, yoksa bu çeşitlilik zaten ulusal sorunun özünde mi yer alıyor? Bütün milliyetçilikleri zaman ve mekân içinde aynı ve tek eğilimin dışavurumu olarak mı düşünmek gerekir, yoksa farklı yerlerde, farklı dönemlerdeki milliyetçiliklerin özsel çeşitliliklere sahip olduklarını kabul etmek mi? Milliyetçilik (en azından modern kitle siyasetinde) siyasi bir sabit, zaman zaman üstüne bir örtü örterek yok ettiğimizi sandığımız bir taşkınlık hali midir? Ya da, milliyetçiliğin çeşitliliğinin ardında sadece halkı seferber etmeye müsait muğlak bir belirsizlik, bütün kolektif egoizm biçimlerini yakalayan ateşleyici bir araç olduğunu düşünmek

yerine, tam tersine, yeni siyasal deneyimler yaratmanın modern siyasal tarzlarından birinin olduğunu mu kabul etmek gerekir?

BİR SEFERBER ETME VE MEŞRULAŞTIRMA ARACI

Öncelikle ulus ve milliyetçilik arasındaki, açık bir biçimde görünen yoğunluk ve mizaç farkının üzerinde durmakta yarar var. Bütün milliyetçilikler ulusa dayanırlar, ama ulus milliyetçiliği anlamada tek kıstas olamaz. Milliyetçiliği tanımlamak ve tanımak ulusu tanımlamak ve tanımaktan daha kolaydır. Tıpkı dinin ne olduğunu tanrının ne olduğundan çok daha iyi bildiğimiz gibi, milliyetçiliklerin ortak özelliklerini ulusun evrensel biçiminden çok daha net bir şekilde görebiliriz. Milliyetçilik, çoğunlukla dinlerin ve dinsel bilgi biçimlerinin bazı özelliklerini taşıyan bir ideolojidir. Her şeyden önce bir meşrulaştırma ve seferber etme aracıdır, ama aynı zamanda kişisel ve kolektif selamete dair bazı unsurlar da taşır. Liberalizmin aksine, bazı bakımlardan mukaddes olana yakındır.

Ayrıca, basite indirgeyici iki eğilimden sakınmak gerekir: Bu eğilimlerin ilki, sadece milliyetçiliğe atıfta bulunan, ulusu ise kavranması imkânsız olarak gören eğilimdir. Bütün milliyetçilikleri ulusal bir kültür adına uygulanan siyasal bir egemenlik olarak görüp aynı düzeye yerleştiren ve Anglosakson ülkelerde çok yaygın olan bu eğilim, 20. yüzyılın ideoloji tarihinde çok önemli bir yer tutan milliyetçiliğin aşırı biçimlerini açıklamakta yetersiz kalır. Ernest Gellner faşizm ve nazizm konusunda bunu kabullenir. Onun teorik modeli bu milliyetçiliklerin şiddetini açıklayamaz.

Sakınılması gereken ikinci eğilim, milliyetçilikleri ulustan kaynaklanan patolojik türevler olarak ele alarak ulusun iyi bir tanımını yapabilmek uğruna milliyetçiliği ulusa feda eden eğilimdir. Bu da, cumhuriyetçi geleneğe atıfta bulunan, milliyetçiliğin ise ister içerde (Fransız milliyetçiliği) ister dışarıda (germanizm, faşizm ya da nazizm) sadece ulusun iyi niyetli, yararlı rolünü şeytani bir role çeviren aşırı öfke, aşırı hiddet olarak değerlendirildiği Fransa'da çok yaygın olan bir eğilimdir.

Bu iki tehlikeden sakınmak için, ulusun ve milliyetçiliğin eşit olarak var olduklarını, ancak çok net olmayan bir tanımlamaya sahip olan ulusun teorinin elinden kısmen kaçarak estetiğin ya da basit ta-

rihsel öykülerin alanına girdiğini kabul edelim. Öte yandan milliyetçilik, bütün siyasal çeşitliliğine rağmen kendisini tanınabilir kılan belirli özelliklere sahiptir. İlk başta, bir kültürün homojenliği adına yönetmek söz konusudur. Daha özgül olan ikinci aşamada, siyasal kaynaklar kültürü daha da homojen hale getirmek için kullanılır. Milliyetçiliğin, az çok fiili bir program, hatta iktidarı fethetme ve meşrulaştırma aracı haline gelmesi işte burada başlar. Zira milliyetçiliğin en önemli vasıflarını bu araçlarında ve çekim gücünde görebiliriz. Bütün milliyetçilikler, aslında, organisist bileşenler içerirler; bir düşman (iç, dış) gösterirler, bir eylem planı geliştirebilmek için tarihi kendi işlerine geldiği gibi yorumlarlar ve propaganda aracılığıyla kitleleri seferber ederler.

LİBERAL YAYILMANIN BİR KARŞITI MI?

Milliyetçilik seferberlik çağrısı yaparken bir tehdide yaslanır: ideolojik düşman, değerleri çürüyen ve dejenere olan dünya, tahammül edilmez baskılar, ya da hiçe sayıldığı, hakarete uğradığı için aidiyetin acilen ifade edilmesi ihtiyacı. Bugün milliyetçilik, kişileri ve ülkeleri barıştıran ticaretin, bireyci ahlakın ve seçkinci yönetimlerin sahip oldukları varsayılan erdemleri tartışma konusu yaparak çoğunlukla liberalizmin yayılmasına karşı koymaya çalışıyor ya da onun sonuçlarını telafi eder gibi görünüyor. Oysa milliyetçiliğin bu muhalif mirası çok daha eskilere dayanır. Basitleştirmek için milliyetçi olarak niteleyeceğimiz pek çok siyaset temel olarak bir şeye karşı yürütülmüştü: Avrupa'da kilisenin üstünlüğüne karşı, eski rejime karşı, imparatorluk fikrine karşı, sömürgeci emperyalizme karşı, enternasyonalist komünizme karşı, modernleşmeci Batı'ya karşı, global emperyalizme karşı. Bu muhalif temel, aşırı milliyetçiliklerin ezildiğine, zulme uğradığına kendini inandırma, mutsuzluğunu abartma ve buna karşılık da ezme, zulmetme eğilimini kısmen aydınlatmaktadır. Bununla birlikte hiçbir milliyetçilik yalnızca bu tepkisel hareketten ibaret değildir. Milliyetçilik birbirinden farklı olan pek çok deneyime katıldığından, bütüncül bir ideolojik öbek olarak tanımlanamaz. İdeolojilerin tarihinde liberalizme ya da sosyalizme eşdeğer değildir. Başka ideolojik kümelerle birleşerek melez bir görünüm alır.

Milliyetçilik yurtseverlikle karıştırılabilir; ancak bu ikisi aynı şey

değildir. Eğer Pétaincilik'in* içinde var olan bir milliyetçilik ayırt edilebiliyorsa ve bu hareket yurtseverlik eksikliğine karşı geliyorsa, bunun nedeni, gelenekçilik, sola karşı duyulan hınç, Yahudi düşmanlığı gibi ideolojik nedenlerle yurtseverliğin reddedilmesi ve işin galip ülkeyle işbirliğine varacak kadar ileri götürülmesidir. Bunun tersi, yurtsever bileşenin milliyetçi bileşene ağır bastığı durumdur: Churchill İngilteresi Almanya'ya bir yandan kendi devlet çıkarları için, diğer yandan da bu çıkarların çok üstünde olan idealler adına direniyordu. İngiltere savaşı da eşzamanlı olarak bu iki alanda verildi: temelden milliyetçi bir durum olan toprakların ve kurumların savunulması; milliyetçilik-ötesi bir durum olan bir demokratik özgürlük biçiminin savunulması.

Milliyetçilik hiçbir zaman çeşitli ideolojilerin evrensel bir uzantısı olmadığından, geniş anlamda ele alındığında ideolojik olmaktan çok siyasal bir görünüm arzeder; milliyetçiliğin tam olarak ne olduğu ancak faaliyetlerine bakılarak anlaşılabilir.

EVRENSELCİLİĞİN OLDUĞU KADAR YERELLİKLERİN DE POTANSİYEL TAŞIYICISI

17. yüzyılda İngiltere'de, 18. yüzyılda ABD ve Fransa'da, 19. yüzyılda Almanya'da halkın siyasal katılımının giderek yaygınlaşması milliyetçiliğin ortaya çıkmasına katkıda bulundu. 19. yüzyılda bütün Avrupa'ya egemen olan "milliyetler"in ulusal kurtuluş siyaseti, devrimci çalkantıların patlak vermesi ve kıta imparatorluklarının tarihe karışması biçiminde tezahür etmiştir. Sadece denizaşırı imparatorluklar gelişip büyümüştür, çünkü bunlar yerleştikleri yerde henüz kitlesel bir direnişle karşılaşmayan, ırkçı ve/veya pederşahi bir sömürgeciliğe dayanıyorlardı.

Yüzyılın dönüm noktasında, emperyalizmin en güçlü olduğu evrede Birinci Dünya Savaşı'nı başlatan, Avrupalı milliyetlerin alevlenmesi ve sömürgeci rekabet olmuştur. İkinci Dünya Savaşı ise, bazı milliyetçi davaların varlığına rağmen, üç ideolojinin karşı karşıya geldiği çok daha geniş bir çatışma alanıdır: liberal-demokratik, komünist

* 2. Dünya Savaşı yıllarında Fransa'nın güneyinde Philippe Pétain başkanlığında kurulan işbirlikçi hükümetin ideolojisi kastediliyor. (y.h.n.)

ve ırkçı ideolojiler. Liberal taraftan komünist tarafa, daha sonra da ırkçı tarafa kadar her yerde giderek artan bir dozda mevcut olsa da, burada milliyetçilik birinci bileşen değildir. "Nasyonal sosyalist" terimi hâkim olan temayı, yani biyolojik ve ideolojik ırkçılığı gizler ve destekler. Daha sonra, sömürgelerin çözülmesi çok kısa süre içinde özgürleşme, kurtuluş ve devlet kurma milliyetçiliklerinin ortaya çıkmasına neden olur.

80'li yılların sonlarında ortaya çıkan milliyetçi dalga ise özgün bir harekettir. Bu dalga, iktidar ilişkilerinin aynı zamanda hem milliyetçilikle hem de enternasyonalizmle beslendiği komünist sistemin eşi görülmedik çöküşünün bir sonucudur. Burada 19. yüzyıl milliyetleri aşamasının kendi kaderini tayin ihtiyacı ve herkese oy hakkı gibi unsurlarını da, sömürgecilikten kurtulma aşamasının yeni bir devlet düzeni kurma gibi unsurlarını da görebiliriz. Aynı zamanda, yitirilen büyük gücün yarattığı milliyetçi hüsranlara rastlarız.

Milliyetçiliğin örgütlenme ilkesi bireyi gruptan daha alt bir seviyeye yerleştirir. Liberal ve demokratik süreçleri reddettiği andan itibaren, milliyetçilik bu örgütlenme anlayışını uygular. Bu otoriter biçimiyle, gelecekte dünya çapında tek bir sistem kurmayı hedef alan birleştirici teknolojik globalleşmeyi reddeden bütün ülkelerde gelişebilir. Bu, her ne kadar bir gerçeklik olarak modernleşmeye karşı simgesel bir teminatsa da, siyasal nitelikteki sorun devam eder. Teknolojiler kabul edilir, ama örf ve âdetlerin batılılaşması kabul edilmez.

İdeolojik tutkularına rağmen milliyetçilik her zaman tahmin edilen yerde ortaya çıkmaz. Milliyetçilik yerelliklerin taşıyıcısı olduğu gibi evrenselciliğin taşıyıcısı da olabilir. Tek tek her olguda, neyi taşıdığı, nasıl taşıdığı çözümlenmeli ve hangi yöne vurgu yaptığı incelenmelidir. Fransa'da, devrim sırasında ve sonrasında aydınlanmacılar, zaman zaman Fransız milliyetçiliğini besleyen ulusal bir unsur haline geldiler. Aynı şekilde, Almanya'daki felsefi, tarihselci ve romantik akımlar da, evrensel bir hedefleri olmasına karşın kendilerini milliyetçi biçimlerde ifade ettiler.

Bu örneklerin tersine, bir halkın etkin bir şekilde korunması olarak milliyetçilik, yeni ideolojik unsurları kendinde toplar ve biriktirir. Siyasal özerklik özlemi ve bu özlemin kültürel sonuçları geleneğin folklorik olarak icat edilmesini doğurur. Bu durumda yeniden yaratma, yeniden canlandırmanın önüne geçer. Örneğin İskoç eteği ortaçağın değil 19. yüzyılın yaratısıdır.

İdeolojik bir uyarıcı olarak milliyetçilik bazı şaşırtıcı başarılar da yaşamıştır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sırasında Rus yurtseverliğindeki sıçrama daha sonra proletarya enternasyonalizmi maskesi altında, etkili bir Rus milliyetçiliğine dönüşen Stalinizm'in zaferini sağlamıştır. Şu anda kapitalizm ile komünizmin tuhaf melezleşmesini doğuran ve destekleyen Çin milliyetçiliği değil midir? Bir ulus-devlette yaşanan ulusal deneyimler, çevreleriyle sürekli bir kimlik alışverişi içindedirler.

ÖTE DÜNYAYA AİT BİR BOYUT

Büyük siyasal manevralar yelpazesinde, milliyetçilikler şu ya da bu ölçüde dört sürece dahil olurlar: kurumların yaratılması, yeni egemenlikler, uluslararası düzen ve eskatolojik, yani öte dünyaya ait düzen.

Milliyetçilik kurumların icat edilmesiyle birlikte ilerler. İdeolojik katalizör ve sonuçtur. Kuruluşu sırasında ABD'nin, 1789'un ardından gelen iki yüzyıl boyunca kendisinden kaynaklanan kurumsal duraksamalarla devrim Fransası'nın, ortaya çıkması ve kendini pekiştirmesi sürecinde komünist-bolşevik rejimin durumu buna örnektir.

Söz konusu olan geçmişte kalan ya da kaybedilen büyüklüğe yeniden kavuşmak veya çağdaş devlet saygınlığına erişmek olduğunda, 19. yüzyılda birlik ve güç arayışındaki Almanya ve İtalya örneğinde, 19. ve 20. yüzyıllarda sömürgecilikten kurtulmuş ülkeler ve halklar örneğinde olduğu gibi, milliyetçiliğin tepkisel özelliği yeni egemenliklerin ortaya çıkışında önde gelir.

Öte yandan uluslararası düzendeki kopuş ve yeniden oluşum evrelerinde de çok güçlü bir milliyetçi faaliyet vardır. Bu şekilde doğan boşluğu milliyetçilik doldurur. Sömürgeleşmeyle suni olarak tanınan ülkeler, başlangıçtaki milliyetçi aşamadan sonra ulus-devlet olarak yaşamaya devam ederler. Orta Avrupa'da, imparatorluğun sona ermesinden bu yana, kalıcı devlet çözümleri sağlayamayan milliyetçilik sürüp gider; çelişkiler eski Yugoslavya'da doruk noktasına ulaşır.

Öte dünyaya ait boyutuyla milliyetçilik zaman zaman "Mutlak İyi" ve "Mutlak Kötü" adına verilen ezeli/ebedi savaşlara neden olur. Milliyetçilik öncesi dönemlerde bir uygarlığın kendisini boyun eğdirmekle tehdit edenlere karşı verdiği savaşlardan söz edilirdi. İncil'deki

ya da Eski Yunan'daki örnekleri hatırlamakta yarar var. Ulus-devletler çağında, 1940'da İngiltere'de, 1942'de ABD'de olduğu gibi, yurtseverlik ve milliyetçilik temel ideolojik duruşu güçlendirirler. Netice itibariyle, bazı milliyetçilikler olumlu bir öte dünya bilgisinin içinde kendi kendilerini aşarlar. Diğerleri karşıt bir yaklaşımda doğarlar ve ölürler. Böylece milliyetçi Yahudi düşmanlığı yeryüzündeki Kötülük'ten sorumlu düşmanın Yahudiler olduğuna inanır ve kötülüğün kökünü kazımak için savaşa girişir. Bu, günahları ödeyen masum günah keçisi fikrinin çok ötesine geçer ve son zamanlarda ortaya çıkan bir kıyamet mitosuna dönüşür.

Bu bağlamda, özerklik yanlısı ve popüler anlamdaki kültürü, eğitilmiş ve medeni anlamdaki kültürden ayırdetmek mi gerekir? Dinsel, sanatsal, bilimsel bileşenlerinin evrenselliğine aldırmayan, bunların ötesine geçen "yüksek" kültürler, ilan edilen misyonları gereği eninde sonunda milliyetçiliğe yol açan "öğretmen halk"ları oluşturabilirler. 13. yüzyıl Fransası ve 19. yüzyıl Almanyası, seçilmiş halk fikrine kadar giden örneklerdir. Fransa yüksek kültürü ve evrensel nitelikli devrimi ile seçilmiştir. O halde, özgürlük ideali adına yayılmacı davranabilir. En azından Fransa'ya karşı böyle bir şey ileri sürülebilir. Daha etnik temelli ve aynı zamanda aslında "bilimsel" ve "ahlakçı" bir seçilmişlik fikrinin bayraktarlığını yapan Almanya, işi Alman kanını milliyetçi bir biçimde kutsallaştırmaya kadar götürüyordu. O noktadan itibaren de bir başka "seçilmiş halk"la (din nedeniyle seçilen Yahudiler) ölümüne bir savaşa girmek ne akıldışı ne de ihtimal dışı bir şey oluyordu. "Yüksek" kültürün –eğer yüksek kültür diye bir şey varsa– umulmadık ama hiç de mantık dışı olmayan sonuçları bunlardır.

ŞİDDETLİ YA DA UZLAŞMAZ MİLLİYETÇİLİKLER KARŞISINDA NE YAPMALI?

Milliyetçiliğin sevapları ve günahları uzun uzun tartışılabilir. Ama kesin olan bir şey var ki milliyetçi aşırılıklar ve çılgınlıklar hep olmuştur ve olacaktır. Uluslararası ve evrensel düzeyde olduğu kadar, bizzat ulus adına da bu tür milliyetçiliklere karşı nasıl bir siyaset izlenmeli?

Anti-milliyetçilik, milliyetçiliğin rakibi olan ideolojilerden kaynaklanır. Her ikisi de, sonu olmayan savaşlarında birbirlerine muhtaç

düşmanlar haline gelerek karşılıklı olarak birbirlerini güçlendirirler. Bütün siyaset milliyetçi taleplere cevap vermek, ulusal simgelere bir anlam atfetmek ve ulusal olandan komünale, enternasyonale, hatta dünya ölçeğine kadar uzanan düzeyler arasında bir denge aramak zorunda kalır. O halde uzlaşmaz ve şiddetli milliyetçilik karşısında ne yapmalı?

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaştan galip çıkan ülkelerde, mağlup ülkelere karşı çok ciddi bir güç siyaseti uygulanarak ulusal özerklikler diplomatik olarak tatmin edilmeye çalışıldı (Wilsonculuk). Milletler Cemiyeti parlak barışçı sözlerin sarfedildiği iktidarsız bir platform olmaktan öte bir işleve sahip değildi; başarısızlık çok aşikârdı.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, işbirliği anlaşmalarıyla mağlup ülkeler yeniden inşa edildi ve devletlerarası ilişkiler sağlamlaştırıldı. Bununla birlikte sömürgeciliğin çözülmesiyle, komünizmin yükselişiyle ve sonra da gerileyişiyle birlikte başka milliyetçilikler ortaya çıktı. İlkelerin, çıkarların ve stratejilerin birbirine karışması Birleşmiş Milletler Örgütü'nün güçsüzlüğünün, yetersizliğinin altını çizdi. Öte yandan, güç ya da ülke sınırı anlamında bir zorlama taşımayan bir Avrupa konfederasyonu oluşturma arzusu –siyasi olmaktan çok teknik bir arzudur bu– çıkmaza girme tehlikesi taşıyor.

Milliyetçiliğin ortadan kaldırılması ancak tedricen, çok fazla hissedilmeden gerçekleşebilir. Siyasi sahneye hâkim olmaya çalıştığı zaman, onu reddetmek ya da karşısında geri çekilmek onu güçlendirmenin iki yoludur. Çözüm, karşıt yaklaşımları kabul etmekten geçiyor. Başka kültürlere kıyasla tercih edilebilir kültürler olduğunu ve ulusal büyüklüğün yönetimin tek kıstası olmadığını vurgulamak için Voltaire'le birlikte olmak... Bütün geri çekilme biçimlerinin önünü tıkayan egemen kültürü eleştirmek, hem topluluk içinde hem de yalnız yaşamın otantikliğini kabul etmek için Rousseau'yla birlikte olmak... Voltaire gibi yere sağlam basmak ve Rousseau gibi emekleyerek ilerlemek çözümün ana hatları olabilir. "Ve işte iki soylu hayvan: Bir insan ve bir aslan" (*Bir Yaz Gecesi Rüyası*, V, 1.).

—

Ulus ve Yurttaşlık: Hem Rakip Hem Ortak

Catherine Wihtol De Wenden

•

Yurttaşlık hakkını elde etme koşulları genellikle her ülkenin kendi ulus anlayışını da resmeder. Alman, Fransız, İngiliz, Amerikan... yurttaşı nasıl olunur?

•

Çoğunlukla bağdaştırılan ve bir arada düşünülen ulus ve yurttaşlık kavramları aslında birbirleriyle örtüşmezler. Entegrasyon/asimilasyon ile kültürel toplulukların bir arada yaşamasını varsayan özgünlüklere saygı üzerine kurulan ve bir halkın tarihine duyulan sadakate dayanan ilkeler arasındaki farklılıklar üzerinde düşünmekte yarar var. Fransa'da felsefi bir kavram olan yurttaşlık –başka birçok yerde "*citizenship*", milliyet (uyrukluk) anlamında kullanılıyor– hukuk tarafından tanımlanan uyrukluğa göre daha geniş (Avrupa yurttaşlığı, milliyetten ayrışan "yeni" yurttaşlık) ya da daha dar bir anlam ifade edebiliyor (kimilerine göre yurttaş zaten uyrukluk sınıflamasının içinde yer alıyor).

Göç, bölgeselleşme ya da globalleşme gibi uluslaraşırı etkenlerin baskısıyla, ulusal yurttaşlık yerini daha geniş ya da daha dar yurttaşlıklara bırakmak zorunda kalıyor. Ayrıca, çoğunlukla ulusu oluşturan tarihsel kıstaslar (toprak hukuku/kan hukuku) üzerine kurulan ve yurttaşları yekvücutlaştıran devlet modelleri birbirine yaklaşmaya doğru gidiyor (demografik ihtiyaçlar, hakların karşılıklı olması prensibine dayanan Avrupa yurttaşlığının inşası). Son olarak uyruk olmadan yurttaş olunabilen, ya da bunun tersi durumlar söz konusu.

Dolayısıyla şematikliği aşmak için bu tanımları netleştirmek, yurttaşlık ile milliyet arasındaki ortaklıkları, bu ikisinin nasıl bir araya geldiğini karşılaştırmak gerekiyor.

ULUS NEDİR?

Milliyetçilik onları birbirine karşıt hale getirmezden önce ulus yurttaşlıkla bağdaşıktı. 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılda ulus ve yurttaşlık birbirini tamamlar durumdaydı. Modern ulus kavramının, Fransa 20 Eylül 1792'de Valmy'de Prusyalılar'ı "Yaşasın ulus!" nidalarıyla yendiğinde doğmuş olduğu söylenebilir. Burada ulus, yurttaşlığın savunulmasını ve ulusal egemenliğin teyid edilmesini simgeler. 1848'de, özellikle İtalya ve Avusturya-Macaristan'ı sarsan milliyetler hareketi de yurttaş olma ve özgürleşme arayışına bağlıdır.

Ulus fikri ancak 19. yüzyıla gelindiğinde, özellikle Fransa'da ayrıma uğrayacaktır: bir yanda Jules Michelet tarafından tanımlanan ve 1871 Komünü'nün örneklediği halkçı milliyetçilik; diğer yanda bölgeci (Maurice Barrès) ve seçkinci, muhafazakâr (Charles Maurras) eğilimler taşıyan, korumacı, hatta yabancı düşmanı anti-parlamenter milliyetçilik.

Ernest Renan'ın 1882'de yaptığı ünlü tanımlama (*Qu'est-ce qu'une nation* - Ulus nedir?) ulus ve yurttaşlık arasındaki bu kopuşla çelişir niteliktedir. Renan, yeniden gözden geçirilen bir toplumsal sözleşme çerçevesinde, yurttaşlık ile ulus arasında karşılıklı bir etkileşim önerir: "Ulus bir ruh, manevi bir ilke, bir beraber yaşama arzusudur". Varlığı, "her gün gerçekleştirilen bir plebisittir". Jules Ferry'nin cumhuriyetçi ekolü de bu kaynaşmaya katkıda bulunmuştu. Oysa daha sonra "Action française"* ve Vichy rejimi bu kaynaşmayı kesintiye uğratmıştır. Bugün ise, milliyetten ayrışan ikamete dayalı yurttaşlık, Avrupa yurttaşlığı ve Doğu'da etnik temizlik eğilimleri taşıyan, Batı'da ise ulusal ("soydan" Fransızlar) ya da bölgesel tercihlerle (İtalya, Belçika) belirlenen mikro ve makro-milliyetçiliklerin yükselişi nedeniyle yurttaş-ulus farklılığı tükenmiş görünüyor. Üstelik, karşılıklı olarak birbirlerine sirayet etmelerine neden olan ilişkileriyle, Batı'daki Avrupa yurttaşlığı ile Doğu'daki milliyetçi parçalanmalar arasında bir paradoks da ortaya çıkıyor. Aslında, yurttaşlığa karşı ortaya

* Dreyfus davası sırasında kurulan bir komite ve bu komitenin yayımladığı *Action française* gazetesi çevresinde kurulan örgüt. Koyu bir milliyetçiliği, verasete dayanan, parlamentosuz ve ademi merkeziyetçi bir monarşi rejimini savundu. İki dünya savaşı arasındaki dönemde Fransa politikasında ağırlığını hissettirdi. (y.h.n.)

çıkan nasyonal-popülizm Avrupa'nın yakasını bırakmayacak gibi görünüyor. (Ulus tanımı için s. 11 ve s. 54'teki makalelere de bkz.)

YURTTAŞLIK NEDİR?

Başlangıçta bir sitenin, yerleşimin sakini olarak tanımlanan (1694 tarihli *Dictionnaire de l'Académie Française*) yurttaş kavramı, daha sonra ulusla bağlantılandırılmadan önce, devlet çerçevesindeki bir toplumsal sözleşmeyle özdeşleştirildi (*Petit Larousse* tanımıyla *yurttaş* bir devletin hakları ve siyasi ödevleriyle tanınan üyesidir). Fransa'da, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde yer alan yurttaşlık, milliyetten önce gelmiştir. Yurttaşlık medeni kanunla tanımlanan milliyetten daha belirsiz ve daha dinamik bir alan içinde yer alır. Yurttaşlık bir hak olmaktan ziyade, değişken bir geometride (mahalle, bölgeler, ulus-devlet, Avrupa Birliği, dünya; bazıları buna işyeri ve çevreyi de ekliyor) yer alan bir nitelik, hatta "yeterlilikler"dir.

Bununla birlikte yurttaşlık çoğunlukla milliyete bağlı olan sınırlar da taşır. Zaman zaman, diğer etnik ya da dini topluluk aidiyetlerinin, ya da tam tersine aşırı bireyciliğin (güvence zihniyetinin) öne çıkmasının tehdidiyle krize girse de, her şeye rağmen bir şekilde ayakta kalmayı başarır: Yurttaş ne yoldaş, ne tüketici, ne de kullanıcı tarafından yerinden edilebilmiştir.

Yurttaşlığın hemen hiçbir gayret sarfetmeden mi elde edildiği yoksa zaman içinde evrim gösteren çeşitli koşullar –en başta da milliyet– altında belli bir çabayla mı kazanıldığı sorusunu kendimize sorabiliriz. 1789 yılında Abbé Sieyes *Qu'est-ce que le tiers état?* başlıklı makalesinde aktif ve pasif yurttaş ayrımı yapıyordu. Fransa'da yurttaşlık hakkı 1848'e kadar erkeklere mahsustu ve sadece vergi mükelleflerine tanınıyordu. Diğer "yeterlilikler" zamanla gelişti: reşit olma yaşı (1974'te yirmiden on sekize düşürüldü), mahkeme kararıyla haktan mahrumiyet, bazı meslek gruplarına dahil olma (III. Cumhuriyet'te asker ve subaylar), cinsiyet (kadınlar oy verme hakkına ancak 1946'da sahip oldular). Milliyetin kendisi bile her zaman yurttaşlığın ölçüsü olmaktan çıktı. Sömürge döneminde Cezayir örneğini verebiliriz: 1947'deki yasa değişikliğine kadar, Cezayir'deki müslüman nüfus, çok küçük bir eğitimli azınlık dışında Fransız seçimlerinde oy kullanamıyordu. Demek ki bazı uyruklar yurttaş değildi.

Bunun aksine, milliyet olmadan yurttaşlığın olduğu durumlar da olmuştur. Fransız devrimi sırasında milliyet meselesi söz konusu değildi: Devrimci anlayış "iyi" yabancıları yurttaş düzeyine çıkarıyor, "kötü" yurttaşları ise yabancı kabul ediyordu. 1793 Anayasası da yurttaşlık hakkını, devrime bağlılığını ve yurttaş zihniyetine sahip olduğunu kanıtlamış kişilere veriyordu. 1871 Komünü mücadeleye katılmış yabancıları da yurttaş ilan ediyordu.

80'li yıllarda, özellikle Fransa'ya göç etmiş ebeveynlerin ikinci ve sonraki kuşak çocukları olan Arap gençlerin hareketi tarafından geliştirilen yeni yurttaşlık kavramı, yurttaşlığı milliyetten bağımsız bir şekilde, yerel ölçekte, ikamet ve kentin işleyişine somut olarak katılma üzerine kuran geleneği yeniden canlandırmayı amaçlıyor. Maastricht anlaşmasıyla (1992) ortaya konan ve Avrupa Birliği'nin üyesi Avrupalılar'ın haklarının karşılıklılığı üzerine kurulu olan Avrupa yurttaşlığı, daha düne kadar sadece uyrukların hakkı olan yerel seçimler konusundaki egemenliğin uygulanmasında anayasal bir gedik açıyor. 70'li yılların ortalarından beri, yerel seçimlerde, genellikle topluluk dışındaki yabancılara oy hakkı verilmesi (İsveç, Danimarka, Hollanda, Norveç) yurttaşlık ile milliyet arasında başka bir ayrışmaya örnek oluşturuyor. Dahası, bazı uyrukların yurttaşlık haklarını kullanamaması, yurttaşlığın hemen, kendiliğinden elde edilmediğini gösteriyor: Yurttaşlık, kenar bölgelerinde sosyo-politik bağlardan yoksun ya da yalnızca cemaat düzeyindeki aidiyetleri anlamlı bulan nüfusların yaşadığı şehirli ve Batılı bir medeniliğe bağlıdır. Condorcet, "İnsan yurttaş olarak doğmaz, eğitim ve bilgilenme yoluyla yurttaş olur," diyordu. İnsan genellikle milliyetini seçmediği halde (vatandaşlığa kabul edilme ya da gönüllü olarak bir milliyeti benimseme durumları dışında), yurttaşlık emirle, kararnameyle çıkmıyor: Siyaset ve demokrasi referansından ayrı düşünülemeyen yurttaşlık, kardeşlik benzeri bir duyguya yaklaşıyor, özgürlük ve eşitlik de temel haklar olarak kabul ediliyor (Yurttaşlık hakları konusunda s. 11'deki makaleye bakınız).

Bir ulus demokrasiden vazgeçebilirse de, demokrasinin bir ulus olmadan yaşaması zordur. Bir topluluk çeşitli düzeylerde kurulabilir: siyasal (ulusal uzlaşmanın temeli olan ve Anayasa ile simgelenen toplumsal sözleşme üzerine kurulu Fransa örneği), kültürel –dini, dilsel ya da etnik (Almanya örneği)– ya da ülkenin toprak sınırlarına dayalı (Anglosakson ülkeler örneği; ancak yurttaşlığa yeni kabul edilenlerin

Anayasa'ya bağlılık yemini etmeleri ABD'de de geçerlidir). Aynı zamanda, Avusturya-Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu, Napolyon Avrupası, Sovyet İmparatorluğu örneklerindeki gibi, tek bir yurttaşlık içinde birçok ulusun olduğu durumlar da söz konusudur. Bu durumda yurttaş vatandaştan daha geniş bir kavramdır.

FRANSA'DAKİ HASSAS DENGE

Fransa Avrupa'daki pek çok komşusundan farklı olarak, milliyeti yurttaşlıktan ayrı tutar. Milliyet doğum yerinin (*jus soli*) ve kökenin, kan bağının (*jus sanguinis*) bir ürünüdür. Dolayısıyla etnik temele dayanmayan, bireyci ve evrenselci yurttaşlıktan ayrılır. Bununla birlikte, yurttaşlık ve milliyet arasındaki ilişki hem eski hem de güncel bir tartışma konusudur.

Aslında daha 18. yüzyılda bir nüfus açığı yaşayan Fransa, dışarıdan işgücü ve asker çağıran, nüfus akışından önce var olan ulusal homojenlik ve siyasal topluluk mitosu etrafında asimilasyoncu bir felsefe uygulayan bir ülkeydi. 1992 tarihli Maastricht anlaşmasının (Avrupa yurttaşlığı) uygulamalarına bağlı olarak 1993'te yapılan Anayasa reformu ve gönüllülük konusunu vurgulayan milliyet yasasındaki reform, cumhuriyetin 19. yüzyıl sonunda düzenlenen vatandaş-yurttaş uzlaşmasını yeniden gündeme getirdi.

Numa-Denis Fustel de Coulanges, 1870'te Profesör Mommsen'e cevaben şöyle diyordu: "Milliyeti yapan ne ırk ne de dildir; milliyeti yapan bir fikir, çıkar, sevgi, anı, umut cemaatidir. Yurdu yurt yapan şey işte budur!"

Fransız milliyet hukuku, toprak hukuku ile kan hukuku arasındaki bir dengenin sonucudur. Devrime kadar "eski rejime" ait olan toprak hukukunun yerine I. Napolyon medeni kanuna kan hukuku maddesini koydu. Bununla birlikte milliyet hukuku birbiri ardına eklenen toprak haklarıyla değişikliğe uğradı, çünkü 19. yüzyılın ikinci yarısında, "yabancıları Fransız yapmak" söz konusuydu. Milliyet hukuku bundan böyle 1986'da başlayan uzun bir tartışma döneminin ardından gerçekleştirilen 22 Temmuz 1993 yasasına tabidir. Fransız aşırı sağının yasanın 44. maddesini (yabancı ebeveynlerin Fransa'da doğan çocuklarının 18 yaşına geldiklerinde otomatik olarak Fransız tabiyetine kabul edilmelerini düzenleyen maddenin, "kâğıt üzerinde Fransız olan",

"bilmeden ve istemeden Fransız olan" bireyler yarattığı söyleniyordu) sürekli olarak eleştirmesi karşısında, Jacques Chirac hükümeti 1987 yılında bir "âkil adamlar komisyonu" kurmuştu. Bu komisyon ideolojik bölünmenin nasıl tersyüz olduğunu ortaya çıkarıyordu: Sol kesimde ve Fransa'da doğmuş ikinci, üçüncü kuşak "Arap" gençler çevresinde, milliyetin temeli olarak, yaşanılan yöreye sıkı sıkıya bağlanma ve okulla toplumsallaşma aracılığıyla meşrulaşan, ikamete dayalı yurttaşlık savunuluyordu. 19. yüzyılda yaşayan milliyetçilerin ve gelenekçilerin kesinlikle karşı çıkmayacakları sözlerdi bunlar: toprak, kökler, hatta Fransa için savaşmış atalar...

Sağ ise, tam tersine, tabiyetin otomatik olarak kazanılmasını reddetmek için, geçen yüzyılın cumhuriyetçilerinin aşina olduğu söylemle, toplumsal sözleşmeye katılımın ve Ernest Renan'm sözünü ettiği kolektif yaşama iradesinin yokluğu üzerinde duruyordu. Net bir uzlaşma sağlanamaması nedeniyle 1988'de reformdan vazgeçildi; reform daha sonra 1993'te, zamanın İçişleri Bakanı Charles Pasqua'nın inisiyatifiyle tekrar ele alındı.

Bundan böyle, yabancı ebeveynlerin Fransa'da doğan çocuklarının Fransız tabiyetine kabul edilmesi gönüllülüğe ve bazı şartlara (ebeveynlerin ve çocuklarının ülkede ikamet etmesi ve altı ayı aşan bir cezadan sabıkası olmaması) bağlandı. Evlilik (iki yıl) ya da çifte toprak hukuku yoluyla (Cezayir uyruklu Fransız çocukların ebeveynleri için beş yıl ikamet) Fransız tabiyetine geçmek için ise daha katı şartlar kondu. Eski sömürge ülkelerin uyruğundan olanlar, 1 Ocak 1994'den beri artık doğuştan Fransız olamıyorlar.

Böylelikle Fransa'da milliyet, 1889'da olduğu gibi gelecekteki bir bütünleşmenin değil de, bugüne kadar hiç olmadığı denli önceden yaşanmış, içselleşmiş bir bütünleşmenin sonucu olarak ortaya çıkıyor. Endişeli kamuoyunu tatmin etme kaygısının baskısıyla hileli ya da kaçak durumlarla mücadele etme arzusu, işsizlik ve dışlayıcı kimlik iddialarıyla zaten çok hassaslaşan bütünleşmeye zarar verme riskini taşıyor. Tabiyet yasasındaki reform yurttaşlık krizine bir çözüm getirebilir mi? Fransa, ülkeye yeni gelenler için sözleşmeye dayalı gönüllü vatandaş fikrinin çekiciliğiyle toprak hukukunu ilk kez kısıtlarken, öteki Avrupa ülkeleri toprak hukuku ile kan hukuku arasında çok daha büyük bir yakınlaşmaya doğru yöneliyor gibi görünüyor. Bununla beraber, Avrupa'da yurttaşlık-milliyet uyumundan kolaylıkla söz edebilmek pek mümkün değil.

ALMANYA'DA ÖNCE ULUS, SONRA DEVLET ORTAYA ÇIKMIŞTI

Kan hukukunun seçilmiş toprağı olan Almanya, toprak hukukunun bazı unsurlarına çekingenlikle kapılarını aralamaya başladı. Almanya kendisini, sabit bir toprak parçasına ait bir halk olarak değil, her şeyden önce ortak bir tarihe, dile ve kültüre ait bir halk olarak algılıyor. Ülke topraklarının zaman içinde doğudan batıya doğru bir kayma yaşadığı Almanya'da etnik ve kültürel tanımlama Almanya'daki ulus tanımlamasında kendini buluyor.

Johann Fichte 1807'de mağlup Prusya'yı Napolyon ordularına karşı savaşmaya çağırmak için yazdığı *Alman Ulusuna Söylev*'de, Alman ırkına ait olmaya dayalı metafizik, dilsel, hatta yabancı düşmanı bir milliyetçiliğe başvuruyordu. Daha sonra, Heinrich von Treitschke (1834-1896) Alman ırkının yaşam alanını gerekçelendiren ve pangermanizmin habercisi olan devlete bağlı, dogmatik ve popüler bir milliyetçilik tanımı yapıyordu.

Alman milliyet hukukunun özgünlüklerinden biri de milliyet tanımının üç ilkesinde yatar: Doğuştan milliyetin elde edilmesi yalnız soya dayanır; vatandaşlığa kabul edilme, talep edenin Alman toplumuyla sıkıca bütünleşmiş olması halinde takdire bağlıdır; milliyet hakkı her zaman sadece eski Federal Almanya Cumhuriyeti için değil, bütün Almanya için olmuştur.

1949 tarihli Temel Yasa'nın 116. maddesi Alman yurttaşlarını, 31 Aralık 1937'den sonra Büyük Almanya topraklarına yerleşenlerden ayırır; bu sonuncu topluluğu Alman kökenli mülteciler ya da başka ülke vatandaşlığından çıkarılan Almanlar olarak tanımlar (Bu topluluğa Doğu Avrupalı Almanlar, *Aussiedler*'ler dahildir, ancak ABD ve Latin Amerika'daki Alman yerleşimlerinde yaşayanlar dahil değildir; 1947'de yer değiştiren kişiler hakkında çıkarılan bir yasayla birlikte ele alındığında, bu madde kan hukukunun kapsamını görelileştirir). Anayasa bu kişilere potansiyel olarak Alman tabiyeti hakkı tanıdığına göre, vatandaşlığa alınmış olmak statülerini pek etkilemez. Bu kişiler her yıl vatandaşlığa kabul edilenlerin yaklaşık yarısını oluşturur. Bu şekilde, 1945'ten bu yana, Federal Almanya'ya 15 milyon Alman kökenli sığınmacı gelmiştir; bunların 10 milyonunu İkinci Dünya Savaşı'nın ardından (1945-1947) Polonya'nın doğusundaki topraklardan gelenler oluşturur. Etnik ulus anlayışına ve Batı Avrupa'daki en dü-

şük vatandaşlığa alma oranlarından birine sahip olan Almanya, soydan Almanlar için vaadedilmiş toprak gibidir. Alman milliyet anlayışının sonuçlarından biri de çifte vatandaşlığı tanıma konusundaki kapalılıktır; bugün özellikle Türkiye kökenli genç kuşak için bu durum önemli bir tartışma konusudur.

Alman milliyetini devlet oluşturmaz, Alman ulusu kendi devletini yaratmıştır: Burada ulus, soyla kaim olan kültürel bir birlik olarak ortaya çıkar. Temmuz 1990'da kabul edilen yasa, Alman devletine bağlılıklarını göstermeleri şartıyla, "vatandaşlığa kabul edilmeleri kamu yararına olan" belirli kategorilerdeki yabancılardan istenen koşulları hafifleterek, Alman vatandaşlığına geçiş hakkını kolaylaştırmaya yöneliktir. Gönüllülüğe dayalı bir Alman ulusu anlayışı daha fazla öne çıkarken, kültürel koşulun yerini siyasi koşullar almıştır.

TOPRAK HUKUKUNUN SİMGESİ: BÜYÜK BRİTANYA

Toprak hukukunun öncü ülkesi Büyük Britanya, artık kan hukukuna da kapı aralamaktadır. Vatandaşlık coğrafi bir biçimde tanımlanmakta, Britanya halkı Krallığın ve toprağın karışımının bir meyvesi olarak kabul edilmektedir. 1981 yılına kadar Büyük Britanya'da ulusal vatandaşlık geçerli değildi. *British Nationality Act* (Britanya Vatandaşlık Yasası) beş uyruk kategorisi belirler: *British citizen* (Britanya yurttaşı), *British dependent territories citizen* (Britanya'ya bağımlı topraklar yurttaşı), *British overseas citizen* (denizaşırı Britanya yurttaşı), *British subject* (Britanya uyruğu), *British protected person* (Britanya himayesindeki kişi). Ancak sadece "Britanya yurttaşı" kategorisine girenler oturma hakkı da dahil tam yurttaşlıktan yararlanabilirler. Denizaşırı topraklarda yaşayan Britanya yurttaşlarının kendiliğinden böyle bir hakları yoktur. 1987 yılında altıncı bir kategori olarak *British nationals (overseas)* (denizaşırı Britanya milliyeti) tanınmıştır. Hong Kong için geçerli olan bu kategoriye girenler, 1997'de Hong Kong yönetiminin Çin hükümetine geçmesinden sonra Britanya topraklarında oturma hakkından yararlanamayacaklardır. Sadece Büyük Britanya'ya daha önceden yerleşmiş Britanya Uluslar Topluluğu yurttaşlarının birinci sınıf Britanya yurttaşlığına hakları olacaktır; o da Britanya'ya farklı renklerden/ırklardan insanların göç etmeleri konusunda yeni sınırlayıcı önlemler alınmadığı sürece. Görüldüğü gibi Britanya, yurttaşlarının

bir kısmının kendi topraklarına girmelerine sınırlamalar getiren tek Avrupa ülkesidir.

Bununla beraber, *British protected person* (Britanya himayesindeki kişiler) kategorisine girenler ve yabancılar dışında bütün Britanya Uluslar Topluluğu yurttaşlarının Britanya'daki bütün seçimlerde oy kullanma ve kamu görevleri de dahil çalışma hakları vardır. Bir zincirin halkaları gibi birbirini izleyen farklı katmanlardan oluşan bu yurttaş tanımı Avrupa yurttaşlığı ile kolay kolay bağdaşır gibi görünmüyor. Avrupa yurttaşlığı açısından *British national* (Britanya milliyeti) tanımı Britanya yurttaşlarını, *dependent territories* (bağımlı topraklar) sınıflamasındaki 30 bin kişiyi ve sayıları hayli az olan *British subjects* (Britanya uyruğu) kategorisindekileri içermektedir.

Bununla beraber, nesep hakkına doğru bir gelişme de gözleniyor: 1981'den bu yana, Britanya toprakları üzerinde doğan bir kişinin milliyetinin belirlenmesinde atalarının milliyeti göz önünde bulundurulmaktadır. Eğer önceki kuşaktan biri –anne ya da baba– Britanya yurttaşıysa ya da Britanya'da yerleşik ise, Britanya toprakları üzerinde doğan kişiye Britanya vatandaşlığı tanınmaktadır. Öte yandan, Britanya dışında doğan bir çocuk, ancak doğumu sırasında ebeveynlerinden biri Britanya yurttaşlığı sıfatına sahipse ya da Krallığın hizmetindeyse Britanya vatandaşlığına sahip olma hakkına kavuşmaktadır. Bu gelişme, toprak hukukunun simgesi olarak görülen bu ülkede kan hukukunu da (toprak şartına bağlı olarak) bir dereceye kadar geçerli kılmaktadır.

ORTAK BİR NOKTAYA DOĞRU MU?

Avrupa'da yurttaşlık ile milliyet arasında bir uyuma doğru mu gidiliyor? Fransa kısa bir süre önce toprak hukukuna sınırlamalar getirdi, Almanya Türkiye kökenli gençler için toprak hukukunun sınırlarını biraz daha genişletiyor, Britanya ise toprak hukukuna nesep unsurları ekliyor. Her ülke kendisine göre bir Avrupalı tanımı yaparsa, Avrupalılar arasında hakların karşılıklılığına dayalı bir yurttaşlık nasıl oluşturulabilir?

Avrupa dışında çeşitli ülkeler yukarıdaki modellerden ilham alıyor. Böylece, ABD Anglosakson toprak hukukunu ve göçmen geleneğini miras aldı; birbiri ardına gelen nüfus dalgaları Amerikan yurttaş-

lığının kurucu efsanesini oluşturdu. Tıpkı Anglosakson göçmen geleneğinden gelen diğer iki büyük ülke Avustralya ve Kanada'da olduğu gibi Amerikan toprakları üzerinde doğan herkes Amerikalıdır. Tam tersine, milliyetin kökene bağlı ve kapalı olduğu Japonya'da ise, vatandaşlığa kabul hakkı esas olarak Çinliler ve Koreliler için geçerlidir [bkz. s. 114'teki makale].

Ulus gibi diğer aidiyetler yurttaşlığın önüne mi geçiyor? Daha içine kapalı, daha dar aidiyetler mi ("soydan" Fransızlar, Belçika'da Vlaams Blok, İtalya'da Lombardiya Birliği), yoksa insan hakları, toplumsal haklar gibi toprağa bağlı olmayan kavramlar etrafında örülen daha evrensel (ulus-sonrası ya da ulus-ötesi) bir modele atıfta bulunan daha geniş aidiyetler mi söz konusu? Aynı şekilde, Kuzey Avrupa'da *denizen*'lerin (siyasi, iktisadi ve toplumsal haklara sahip göçmenler) varlığı ulusal yurttaşlığın temel mantığına karşı çıkıyor. Yurttaşlığın genişlemesi ve milliyetin daralması eğilimine karşılık, tek bir etkenin, göçün baskısıyla ulus ve yurttaşlığın bir aradalığı canlılığını koruyor, çünkü yurttaşlar arasında güçlü bir özdeşlik duygusu olmadan demokrasi yaşayamıyor.

—

Ulus ve Demokrasi Doğal Bir Çift mi?

Yves Lacoste

•

Ulus ve demokrasi çoğunlukla birbiriyle bağdaştırılır. Ancak, bazı eski Avrupa ve Asya ulusları siyasal demokrasinin yerleşmesinden çok daha önce oluşmamış mıdır?

•

"Demokrasi" denen şeyle "ulus" denen şey arasındaki ilişkiler çok geniş ve karmaşıktır. "Halkların kendi kaderini tayin hakkı", bugün uluslararası camia tarafından teorik de olsa tanınmaktadır. Bağımsız olma, yani egemen devlet kurma hakkı demokrasinin temel koşullarından biri olarak görülmektedir. Bununla birlikte, bağımsızlığı eski ya da yeni olsun tüm ulus-devletler demokratik devletler değildir. Peki, demokratik bir devlet nedir?

Birçok siyasetbilimciye ve hukukçuya göre, demokratik rejimin ilk biçimi, devleti ya da kenti yönetecek temsilcileri seçen eşit yurttaşlar tarafından meydana getirilmiştir. Örneğin Dominique Schnapper 1994 tarihli *La Communauté des citoyens* (Yurttaşlar Cemaati) isimli kitabının en başında şöyle yazıyor: "Modern demokrasi, ulusal bir görünüm altında dünyaya geldi. 16. yüzyılda İngiltere'de doğan modern ulus fikri, evrensel ve meşru bir siyasal örgütlenme biçimi olarak Fransız ve Amerikan devrimlerinde belirginleşti. ... Eşit ve özgür yurttaşların topluluğu olarak ulus fikri İngiltere'de keşfedildi."

AVRUPA'DAN "İTHAL EDİLMİŞ" BİR KAVRAM

Dominique Schnapper konuyu geniş bir siyasal menzil içinde ele alıyor, ilginç kanıtlar öne sürüp işliyor ve Fransız ulusunu tanımlayan geleneksel hukuk kuramına büyük ölçüde katılıyor. Buna göre, Fran-

sız ulusu devrimle birlikte (1789'dan itibaren de denilebilir), yani yasa önünde eşit yurttaşların, kısacası ulus temsilcilerinin iktidarı kullanmasıyla hayat bulmuştur.

Olguların bu şekilde yorumlanması, tarihçilerin akıl yürütmelerine kıyasla hayli şematik olması bir yana (bu durumda 1789 öncesi krallık nüfusu nasıl nitelendirilecek?), ulus fikrini ve ulus statüsünü çok yüceltmek ve bu statüyü sadece Avrupalılar'a (ya da Avrupa kökenlilere, örneğin siyasal gelişimi az çok Batı Avrupa'yla karşılaştırılabilir olan Amerikalılar'a) münasip görmek gibi büyük bir sakıncayı da beraberinde getiriyor.

Oysa ulusun sadece yurttaşların temsilcileri vasıtasıyla iktidarı kullandığı devletlerde var olduğunu ileri sürmek bu tarihsel olayın coğrafi yayılımını büyük ölçüde sınırlar ya da ulusu sömürgecilik dönemi sırasında çeşitli ülkelerden ithal edilen, yerli siyasi geleneklerin üzerine "suni" bir şekilde "yapıştırılan" Avrupa malı bir kavram haline getirir. Örneğin Bertrand Badie'nin çeşitli kitaplarında, özellikle de 1992 tarihli *L'État importé. L'occidentalisation de l'ordre politique* (İthal Edilen Devlet. Siyasal Düzenin Batılılaşması) adlı eserinde geliştirdiği bir fikirdir bu.

Tarihsel olarak kurulmuş, demokratik özelliğe sahip gerçek ulus statüsünün yalnızca "Batılı" nüfusa veya Avrupalılar'a uygun düştüğünü ileri süren tezin tekin olmaması bir yana (bu durumda ırkçılık ihtimali çok yakındır), olguları bu şekilde sadece Avrupa-merkezli görünce Japonya, Vietnam, Kore, Tayland gibi çok eski ulusların durumları inatla bilmezlikten gelinir (Han halkının –ulusunun– oluşumu ve yayılması açısından bir örnek oluşturmasına rağmen durumu çok daha karmaşık olan Çin imparatorluğunu ve ondan da karmaşık olan Hindistan'ı burada bir yana bırakalım).

ASYALI "ESKİ" ULUSLARIN DURUMU

Japonya'nın yüzyıllardır gösterdiği siyasal ve kültürel birlik, "ulus" tabiri olmadan gerçekte nasıl tanımlanabilir? Aynı şekilde Vietnam' da yaşayan nüfusun (ya da en azından ovalarda yaşayan halk arasında çoğunluğu oluşturan Kinh grubunun), özellikle Çin imparatorluğunun tekrar tekrar ele geçirme girişimlerine karşı koyma amacıyla yüzyıllardır gösterdiği birlik ve mücadeleler, pekâlâ bir ulusun (ya da

"halk"ın) en temel özellikleridir. Gelgelelim, birlikleri –tarihçilere göre– bin yıldan da fazlasına kadar uzanan Japonya, Vietnam, Kore, Siam gibi eski Asya ulusları demokratik bir gelişim çerçevesinde oluşmamışlardır; üstelik 19. yüzyıla ve hatta daha da sonrasına kadar "feodal" tipte rejimler tarafından idare edilmişlerdir (Japon örneğine ilişkin bir çözümleme için bkz. s. 114).

Ulusu, 18. yüzyıldan bu yana bu tecrübeyi yaşayan İngiltere, Fransa ya da ABD misali bir "özgür ve eşit yurttaşlar topluluğu" olarak tanımlamak, Avrupa'da olduğu kadar Doğu Asya'da da ulus olgusunun iki temel niteliğini gözardı eder: yabancı istila tehditleri karşısında ortak savunma iradesi ve yabancılar tarafından değil, "kendinden" olanlar tarafından yönetilme arzusu. Yabancıyı az çok şeytan gibi görme fikri, yüzyıllardır ulus fikrinin ayrılmaz bir parçasıdır; Colette Beaune'un 1985 tarihli *Naissance de la nation France* (Fransa Ulusu'nun Doğuşu) adlı eserinde çok yerinde olarak işaret ettiği gibi, ulus kavramı, açıklıkla ifade edilmeden ve sözcük bugünkü çağdaş anlamına sahip olmadan önce, ilk olarak bu biçimde gündeme gelmiştir.

Yabancı fikri ve dahası ulus fikri, ülke toprağına atıfta bulunur. Yabancılar ve onların potansiyel olarak arzettikleri tehlikeler az ya da çok belirsiz bir hudut bölgesinin ötesinde bulunur, ulusun toprak sınırlarının çizildiği yer de orasıdır. Olgulara bu şekilde bakıldığında görülür ki, hem siyasetle hem de ülke topraklarıyla ilgili bu düşünceler ne kendiliğinden peydahlanmıştır ne de üzerlerinde tam bir görüş birliğine varılmıştır. Bunlar her ulus için farklı dönemlerde, çeşitli siyasal güçlere sahip ilim irfan sahiplerince (bugün onlara entelektüel diyoruz) farklı tarihsel bağlamlarda algılanmış ve tasarlanmış "temsiller"dir. Dinsel, dilsel, siyasal, ticari vs. ağlar tarafından tüm ülkeye yavaş yavaş yayılmışlardır. Nüfusun gittikçe artan orandaki bir bölümü (çeşitli dönemlerdeki azalmalarla birlikte) bunu az ya da çok kabul eder, benimser, sonra da kendilerinin de ortak olduğu değer yargıları adına bunları savunur.

Bugün tam olarak (ülke toprakları üzerinde iktidar çekişmesi söz konusu olduğuna göre) "jeopolitik" diye nitelenen ve ulusun ne olduğunu ortaya koyan (Renan'ın 1882 yılındaki ünlü söylevi "Ulus Nedir?"de yapılan tanıma yakın olan) bu temsil, ülkeden ülkeye değişen biçimde, farklı dönemlerde ve birbirinden çok farklı siyasal rejimler altında ortaya konmuştur ve eskiden oluşmuş ulusların ya da imparatorlukların temsil biçimleriyle rekabet halindedir. Genellikle sınırlı

bir siyasal çevre içinde oluşan ulus fikrinin her bir ülkede ilk kez ne zaman ortaya çıktığının saptanması yeterli değildir, ayrıca dönemlere göre nüfus içinde yayılma derecesini de hesaba katmak gerekir.

FRANSA ÖRNEĞİ

Ulus fikrinin ortaya çıkışının görece eski olması dolayısıyla, Fransız ulusunun durumu özellikle ilginçtir. 13.-15. yüzyıllarda, özellikle de feodal veraset hukuku –dolayısıyla İngiltere kralı– yandaşlarının Fransa tahtının veliahtına ve iyi kötü ulusal bir prensip etrafında kurulan yeni hukuka karşı çıktıkları büyük Yüz Yıl Savaşları esnasında oluşan bu fikir, feodal bölünmelere, özellikle de dilin ve kullanılan lehçelerin farklılığına rağmen, toplumsal katmanlar arasında yayılmaya başladı. Fransa'nın dil birliği ancak, o da bir ölçüye kadar, 19. yüzyıl sonunda gerçekleşti ve ulusal birliğin bir nedeni olmaktan ziyade neticesi olarak ortaya çıktı. Devrimin siyasal çekişmeleri, en sonunda "egemen devlet" anlayışının ve temsilcilerce kullanılan devlet iktidarının zilyeti prensibinin (İngiltere ve ABD'deki resmi ilanından sonra) ilanına vardığında Fransa dil birliğinin çok uzağındaydı, ama ulusal birlik fikrinin yayılması daha o zamanlarda büyük oranda gerçekleşmişti. Bu, simgesel ve hukuksal gücüne rağmen, Fransa ulusunun oluşumunun ve evriminin merhalelerinden sadece biriydi, yoksa kimilerinin dediği gibi, ulus-devletin ya da ulusun doğum belgesi değil... Oluşum yüzyıllar öncesine uzanıyordu; birtakım demokratik pratikler geliştiyse de asıl iş ekonomik ve kültürel birliğin kurulmasına kalıyordu, çünkü ilan edilen prensiplere rağmen somut eşitlikten ve ifade özgürlüğünden henüz bahsedilemezdi.

Ülkelere, dönemlere ve siyasal rejimlere göre, ister Japonya veya Vietnam gibi feodal krallıklarda, ister Fransa veya İngiltere gibi parlamenter cumhuriyetlerde olsun, bugün "ulus" ya da "ulus-devlet" diye adlandırılan bütünler eskiye dayanmaları temelinde karşılaştırılabilir olsalar da çok farklı tarihsel anlamlara sahiptirler: Nüfusun büyük bir bölümü için ortak payda yabancı saldırılara karşı ortaklaşa savunmanın söz konusu olduğu bir toprak parçasına atıfta bulunulmasıdır. Dış tehditler karşısında nüfusun büyük bir bölümünü arkasına alma olanağı, ulusal birliğini kurmamış devletler karşısında demokratik ya da feodal ulus-devletin gücünü büyük ölçüde arttırmıştır.

Fikir ve siyasi hareket olarak bazı ulusların hayli erken oluşmuş olması bu ulusların devletlerinin topraklarını genişletmelerine imkân verdi, komşu topraklar üzerinde daha sonra diğer ulusların ortaya çıkması ise savaşlara ve çatışmalara yol açtı. Bu durum, başta Balkanlar olmak üzere Avrupa'nın bir bölümünde 19. yüzyıl boyunca süregeldi ve bugüne kadar devam etti. Öyle görünüyor ki, özellikle 19. yüzyıl sonlarına kadar uygulanan köle ticaretinin olumsuz etkileri yüzünden etnik bakımdan çok parçalanmış bir hale gelen Kara Afrika'nın çeşitli bölümleri de ulusların oluşum ve yayılma sürecini yaşamaya başlıyor; bu da sömürgecilik döneminden miras kalan çok geniş ya da tersine çok dar olan sınırlar meselesini gündeme getiriyor.

—

Bazı Ulus Teorileri

Christophe Jaffrelot

•

Uzun süre tarihçilerin egemenliğinde kalan milliyetçilik araştırmaları, en azından Anglosakson dünyada, sosyolojinin ve siyasetbilimin aktif bir inceleme alanı haline geldi.

•

Modern ulus kavramı her ne kadar 16. yüzyılda İngiltere'de şekillendiyse de, kavramın teorileştirilmesinin temelindeki tartışmalar esas olarak Avrupa kıtasında birbirine karşıt yorumların peşpeşe ortaya çıktığı 19. yüzyılda başladı (bkz. s. 20'deki makale). Bu tartışmalardan biri de Fransız yazarlar (Ernest Renan, Denis Fustel de Coulanges) ile Johann Herder ve Johann Fichte'nin yaklaşımını benimseyen Alman yazarları karşı karşıya getiriyordu. 1789'un değerlerinden yola çıkan Fransız yazarlar ulusu bireysel bağlılıkların kabul edilmesinden hareket eden evrensel bir oluşum olarak tanımlarken, Alman yazarlar ulusun ortak bir dil, hatta etnik gruba doğrudan ait olmaya dayalı bir cemaat (*gemeinschaft* anlamında) olduğunu daha çok vurguluyorlardı [Liauzu].

Bu tartışma sosyal bilimlerde de varlığını korudu [Hutchinson, 1987]. Fransa'da, Marcel Mauss bütün ara yapıları dışlayıp ulusun temel birimi olarak bireyi önererek Renan'ın yaklaşımını sürdürme yolunu tercih etti [Mauss, 1969]. Renan'ın izinden giden Louis Dumont da evrenselci Fransız milliyetçiliği ile "etnik" Alman milliyetçiliğinin karşıtlığı üzerinde durdu [Dumont, 1966, 1983 ve 1991]. Buna karşılık Pierre Birnbaum, 1870 savaşından sonraki "Fransız usulü milliyet-

* Bu makale yazarın 1991 yılında Gil Delannoi ve Pierre-André Taguieff yönetimindeki *Theories du nationalisme. Nation, nationalité, ethnicité* (Kimé Yayınları, P.-A. Taguieff yönetimindeki "Histoire des idées, theorie politique et recherche en sciences sociales" dizisi) adlı kitapta yayımlanan incelemesinden yola çıkmaktadır. Ayrıca bkz. J. Hutchinson ve A. D. Smith'in ulus teorileri hakkındaki olağanüstü derlemesi [1994].

çiliğin", cumhuriyetin değerlerine muhalif kesimlerin, özellikle ulusal kimliğin temel direğini katolikliğin oluşturduğuna inananların milliyetçiliği olduğunu göstermeye yöneldi [Birnbaum, 1993].

Renan ve Fichte'yi yeniden okuyanlar, iki yazar arasındaki çakışma alanlarının da altını çizerek bu perspektifi geliştirmeyi sürdürdüler: Renan hiç şüphesiz kolektif geleneğe sanıldığından daha fazla önem veriyordu [J. Roman'ın Renan'a önsözü, 1992]; Fichte ise, aslında göründüğü kadar içe kapalı olmayan bir ulusun bütünleşmesinin aracı olarak ağırlıkla eğitim üzerinde duruyordu [A. Renaut'nun Fichte'ye önsözü, 1992].

Fransız-Alman tartışması, bugün özellikle milliyetin kodlarını "toprak hukuku"/"kan hukuku" teması etrafında –ki bu çok basite indirgeyici bir durumdur (bkz. s. 39'daki makale)– yeniden değerlendirme çerçevesinde tekrar gündeme gelse de, 20. yüzyılın başında ve iki dünya savaşı arasında Marksizm'in etkisiyle ortadan kalkmaya yüz tutmuştu.

Geleneksel Marksist yaklaşım milliyetçiliği, emperyalizm ile sömürgecilik karşıtlığı arasındaki mücadele bağlamında tarif etme eğilimindedir. Bu mücadele de, esas olarak araçsal bir ulusal ideoloji örtüsü altında kendi ekonomik çıkarlarının peşinde koşan kapitalist sınıfların ya da yerli burjuvazinin faaliyetine dayanır. Lenin ve Rosa Luxembourg'un milliyetçilik üzerine yazdıklarında –ki Luxemburg ve Lenin olaya farklı perspektiflerden bakarlar– bu görüşe sık rastlanır [David, 1978].

Bir başka Marksist, Otto Bauer ise 1907 tarihli *Sosyal Demokrasi ve Milliyetler Meselesi* adlı eserinde öne sürdüğü milli duygunun gücünü kabul edenlerin ilkiydi. Ama düşünceleri o devirde pek çığır açıcı olamadı. Milliyetçiliği ortadan kalkmaya mahkûm arkaik bir durum olarak gören klasik Marksist tavır, 1970'lerde Eric Hobsbawm tarafından bir kez daha ortaya konuldu [Hobsbawm, 1977]. Daha yakın zamanda ise, milli nitelikteki olguları yeterince önemsememenin doğurduğu hatayı fark eden bazı Marksist yazarlar milliyetçiliğin teorisini yapmaya giriştiler. Tom Nairn'in [1981] global bir çerçeveye oturttuğu milliyetçilik teorisi, dünya ekonomisi kavramından [Balibar ve Wallerstein, 1988] etkilenmiştir. Bu teoride milliyetçilik sadece egemen devletlerin kendi uyrukları arasındaki dayanışmayı sağlamlaştırmaya veya onlar üzerindeki kontrolünü artırmaya yönelik ideolojik bir yöntem olarak görülür. Bu yaklaşıma göre ulus hiyerarşik bir

dünya düzeni içinde kurulu devletlerin stratejik bir ürünüdür.

Sosyal bilimlerde Marksist tezlerin gerilemesinin öncesinde bile, sömürgeciliğin ortadan kalkmaya başlamasıyla birlikte yeni bir milliyetçilikler kuşağının kendini gösterdiği İkinci Dünya Savaşı ertesinde, çok sayıda sosyolog ve siyasetbilimci ulus teorisini yenilemeye çalıştı. 50'li yıllarda Anglosakson dünyada, siyaset sosyolojisinin araçlarına başvuran modeller yaygınlık kazandı. 50'lerden beri, özellikle ABD ve Büyük Britanya'da sürekli gelişme gösteren milliyetçilik literatürü içinde ortaya çıkan teoriler şu üç paradigma etrafında gruplanabilir: milliyetçi ideolojilerin modernleştirilmesi, sürekliliği ve yayılması ya da inşası.

SANAYİ ÇAĞININ ÜRÜNÜ OLARAK ULUS

Ulus İnşası ("Nation-Building") Ekolü

1953 tarihli öncü eserinde Karl Deutsch, "milliyetçilik ve milliyet süreçlerinin bir kavramsal modeli"ni oluşturma kaygısını dile getiriyordu. Bu model "bilinen olguları bir araya getirecek, olayların öngörülmesini ve kontrolunu kolaylaştıracak"tı [Deutsch, 1969]. Deutsch bir ulusal topluluğun, üyeleri arasındaki karşılıklı ilişkinin yoğunluğuna dayandığı savını öne sürer. Bu etkileşimin düzeyi şehirleşme, ikincil ve üçüncül sektörlerdeki aktif nüfus, gazete-kitap okuma, üniversite öğrenciliği, göçmenlik ve posta hizmetlerinden yararlanan kişilerin oranları gibi verilerle değerlendirilebilir. Bu göstergeler, az ya da çok "toplumsal hareketliliğin" yani az ya da çok yoğun bir iletişim ağına girmenin belirtisidir. Karl Deutsch'un çözümlemesi, açık bir şekilde, geleneksel toplum-sanayi toplumu karşıtlığına dayanır. Bununla birlikte, bu model, kurumsal (devlet) ya da "maddi" (karayolları ağı, tek bir dili kullanan iletişim araçları, vb.) tezahürleri dışında herhangi bir milli duyguya atıfta bulunmaz. Dolayısıyla buradan ulusal bilincin karakteri çıkarsanamaz.

Benedict Anderson'm –büyük ölçüde iletişim süreçleri üzerine kurulu– çalışmaları Deutsch'unkileri tamamlar, hatta zihin açıcı yaklaşımlarıyla onların yerine geçer. Anderson'm çalışmaları yayıncılık tekniklerinin gelişmesine ve bir "kapitalist yayıncılığın" ortaya çıkmasına büyük önem verir. Basının gelişmesi, sınırları dil tarafından belirlenen bir ulusal kültürün üyeleri arasında, aynı anda aynı düşün-

celeri uyandırarak bir "hayali cemaate" aidiyet duygusu sağlar [Anderson, 1983].

Deutsch'a yöneltilen temel eleştiri, modernizasyonun etnik özellikleri ortadan kaldıracağı ve genellikle Avrupa'da gözlemlenen süreçte olduğu şekilde egemen grubun azınlıktaki grupları asimile edeceği biçimindeki inancını hedef alır [Deutsch, 1963 ve 1969]. Buna göre yazar, bütün etnik grupların Avrupa ulus-devletleriyle aynı ulusal bütünleşme sürecini izlemeleri gerektiğini varsayarak etnosantrik bir tavır takınmıştır. Öte yandan kimi araştırmacılar, "iletişim ve ulaşım araçlarındaki ilerlemenin aynı zamanda, grupların üyelerinin kendileriyle ötekiler arasında var olan farklılıklardan daha fazla haberdar olmalarını sağlayarak kendi kültürel bilinçlerinin artmasına katkıda bulunduğunu" göstermişlerdir [Connor, 1972]. Walker Connor, ulus inşası ekolü yandaşlarının devleti ulusun doğal çerçevesi olarak ele aldıkları sonucuna varır. Bu anlamda, "cemaatçi duygular", "bölgecilik", vb. yerine devlete bağlılık söz konusu olmaktadır. Oysa, hakiki milliyetçilikleri bölgecilik, cemaatçilik gibi duygular oluşturur.

MODERNLEŞME VE ÇATIŞMALAR

Ernest Gellner ise, etnik özelliklere ve modernleşmeye bağlı olarak farklı etnik gruplar arasında yaşanan çatışmalar üzerinde durarak bu eleştirileri önceden hesaba katar. Gellner'in modelinin ilk bölümü, geleneksel toplumlardan sanayi toplumlarına "geçiş" çerçevesine oturur [Gellner, 1989]. Geleneksel toplumlarda, özellikle kırsal kesimde, cemaatlerin kendi kendine yeterli yaşam biçimleri nedeniyle güçlü bir "kültürel farklılaşma"nın gözlemlendiği noktasından hareket eden Gellner'e göre, bu kültürel çeşitlilik ulusun oluşumunun önündeki en temel engeldir.

Sanayi toplumunun ortaya çıkışı kültürel homojenleşmeyi de beraberinde getirir. Sanayi toplumunun ekonomik mantığı gereği, esas olarak verimlilikten gelen kazançların sürekli olarak artması gerekir. Bu gerekirlilikten mesleki hareketlilik, dolayısıyla yaygınlaşmış bir sağlam formasyon öngören bir çokdeğerlilik ihtiyacı doğar: "Sadece modern, 'ulusal' bir eğitim aygıtı bu tür bir uzmanlık düzeyini sağlayabilir" [Gellner, 1989].

Periferide yaşayan nüfusların, egemen dili öğrenmenin ve genel

bir formasyon edinmenin toplumsal olarak yükselmelerinin ve yönetim katında haklarını savunabilmelerinin koşulu olduğunu kavrayıp eğitim sisteminin içine girmesiyle birlikte ulusal inşa süreci gelişmeye başlar. Bu şekilde, kültürel homojenleşme ulusal bilinci doğurur.

Bir ulusun asgari boyutu, asgari ölçekte etkili bir eğitim aygıtı ile tanımlanabilir; azami boyutu da "önceden var olan kültürler"in ağırlığına bağlıdır. Modelin bu ikinci yüzü daha çok *Thought and Change* (Düşünce ve Değişme) başlıklı yapıtta açıklığa kavuşur. Gellner ekonomik kaynakların eşitsiz dağılımı durumunu –ki bu çok sık görülür– bir devletin toprakları üzerinden değerlendirir. Yoksul bölge kökenli bir nüfus, en gelişmiş bölgelere doğru göç eder; bu bölgelerde yaşayan ayrıcalıklı konumdaki etnik nüfus kendi tekelini koruma çabasıyla, yeni gelenleri ırk ya da kültür açısından aşağı sayarak ayrımcılık uygular. Bu durumda ayrımcılığa maruz kalan yoksul bölge kökenli nüfusun üyeleri –göç edenler ya da memleketlerinde kalanlar–, vurucu gücünü, hareket gücünü kendi aydın kesimlerinin, emekçi kitlelerinin oluşturacağı ulusal bir duygu geliştirirler [Gellner, 1964 ve 1994].

Hobsbawm, tarihsel bir yaklaşımdan vazgeçmeden, milliyetçiliklerin dilsel boyutunun incelenmesinde benzer bir akıl yürütmede bulunur [Hobsbawm, 1990]. Aynı anlayışla Paul Brass da yine çok etnili devletlere uygulanabilecek "araçsal" bir yaklaşımı benimser. Bu çerçevede devleti denetim altına almak etnik seçkinler arasında ciddi bir rekabet konusudur. Çıkarlarını daha iyi değerlendirmek için bu seçkinler kimlik simgelerini kullanarak "kendi" cemaatlerini seferber etmeye gayret ederler [Brass, 1985]. Etnik kimlik işte bu süreçte oluşur. Değişen bağlam içinde seçkinlerin stratejisi yeni taleplere ya da yeni ittifaklara uyum göstermeyi gerektirdiğinden bu etnik kimlik de evrim geçirir. Ulusal kimliklerin bu esnekliği, aşağıda da görüleceği gibi "kökçüler"le tartışma konusudur.

Connor, milliyetçi hareketlerin belli bir refah içindeki bir nüfusta, bütün ekonomik ayrımcılıklardan tamamen bağımsız bir şekilde ortaya çıkabileceğini göstererek (örneğin Katalanlar, Hırvatlar, Slovenler), milliyetçiliğin toplumsal çatışmalara bağlı olarak yorumlanmasına karşı çıkmıştır [Connor, 1984]. Kısmen Gellner'a yöneltilen bu eleştiri pek inandırıcı değildir, çünkü burada da Gellner'ın milliyetçilik yorumu sürdürülmektedir: Buna göre, milliyetçiliğin kökeninde toplumsal ve ekonomik bölünmeler yatar.

Gellner'ın tezlerine karşı Anthony D. Smith'in getirdiği eleştiri da-

ha güçlü görünmektedir. Smith bu tezleri, "modern öncesi" tarım toplumlarını incelerken, yalnızca tepedeki kültürün okumuş yazmışlar ve yöneticiler kategorisinin ötesindeki katmanlara nüfuz etmediği "aristokratik etnileri" dikkate almakla eleştirir. Buna karşılık, "nüfus tabakalarının çoğuna çeşitli derecelerde sızan tek bir etnik kültürün" olduğu "popüler etniler"in tarihteki varlığının altını çizer [Smith, 1986]. Bu kültürel türdeşlik, bu halkların kendilerini "seçilmiş insanlar" olarak görmelerinden ileri gelir.

Smith böylece, milliyetçiliğin modern dönemden önce bir etnik evveliyatı olduğunu göstermeye gayret eder. Bu "süreklilik" yaklaşımı yine de kısmen iki paradigmayı içerir: ulusları etnik "veriler" haline getiren paradigma ve etnik verilerin ideolojik yeniden yorumunu inceleyen paradigma.

ULUSUN "DOĞALLIĞI"

Tartışmanın başlıca konularından birini etnik grubun bir "veri" mi, yoksa inşa edilmiş bir şey mi olduğunun ortaya konması oluşturuyor. Yukarıda adı geçen yazarlar açısından, en azından kısmen, bir ulus inşasından söz etmek mümkündür.

İlk olarak Clifford Geertz [Geertz, 1963] tarafından temsil edilen "kökçüler"in konumu ise bunun tersidir. Tıpkı "ulus inşası" ekolünde olduğu gibi, Geertz için temel mesele modern toplumun sunduğu avantajlara (maddi ilerleme, toplumsal reformlar, yurttaşlık, vb.) duyulan özlemle "kökensel bağların", kan, dil, din vb. bağların arasındaki gerilimde yatar gibi görünür [*a.g.e.*, s. 109]. "Ulus inşası" taraftarlarının iyimserliğinin tersine, bu akımın karamsarlığı kültürel ve fiziksel "veriler"in özellikle "genç uluslar"da, indirgenemez bir nitelik taşımasından gelir.

> Kökensel duygularla sivil siyaset arasındaki gerilim her ne kadar hafifletilebilir olsa da, büyük ihtimalle tamamen yok edilemez. Bireyin bozulamaz bir biçimde neye ait olduğu, kimden geldiği konusundaki temel kavramını biçimlendiren yer, dil, kan, dünyaya bakış açısı ve yaşam tarzı gibi "veriler"in gücü, kişiliğinin irrasyonel temellerinde kök salmıştır" [*a.g.e.*, s. 128].

Bu "kökçü" yaklaşım, etnik kimliğin devingen niteliğinin altını çizen, ama büyük çoğunlukla kültürel verilere –örneğin öteki ile karşı karşıya gelmeye– atıfta bulunan, böylece materyalizmden esinlenen

çatışma teorilerinden ayrılan yazarlar tarafından "sabitçiliği" nedeniyle kısa sürede reddedilmiştir.

Frederik Barth, "bir etnik grup bünyesinde örgütlenen insan malzemesinin değişmez olmadığını" gösteren ilk yazarlardan biridir [Barth, s. 21]. Ne var ki insan malzemesi, zaman içinde pek çok değişime elverişli olan bir "sınır" dolayımıyla tanımlanır. Bu değişimler kültürel ve ekolojik mantıkların (yerleşikleşme gibi faaliyet değişiklikleri sonuçta etnik kimliği de dönüştürebilir) ya da toplumsal değişkenlerin (örneğin bir grup ya da birey için bir toplumsal statüden diğerine geçmeyi gerektiren kültürlenme olguları) sonucu olarak ortaya çıkar. Etnik sınır, bir "biz" ile bir "onlar" arasında kaçınılmaz bir ayrım hattı olarak kaldığından, bu dönüşümler yine de hakiki bir kültürel senteze yol açamaz. Bu ikilem, yalnız etnikliğe dair incelemelerin değil milliyetçilik incelemelerinin de bakış açısından hareketle geliştirildi, örneğin W. Connor "etno-milliyetçilik" kavramını ortaya attı [Connor, 1973: 3].

Connor'un çalışmasının zaafı "etniler çağı" ile uluslar çağı arasında ayrım yapmamasından kaynaklanır. Oysa her ikisi arasında, kimliğin belli bir mesafeyle ortaya çıkışında, ideolojinin belirmesinde kendini gösteren bir çeşit kopuş, çelişki mevcuttur.

İDEOLOJİ OLARAK MİLLİYETÇİLİK

İdeolojinin bayrağı altında yer alan yazarlar, milliyetçiliği bir inşa olarak çözümleyenlerle, milliyetçilikte bir yayılma fenomeni görenler olarak ikiye ayrılırlar. Bununla birlikte, temel ortak noktaları daha önce adı geçen yazarların gözardı ettikleri fikirlerin canlandırılmasında yatar.

Yayılmacılık ve İşlevselcilik

Tarihçilerin öne sürdüğü milliyetçilik yorumları kısmen farklı etkilerin önemine dikkat çeken "yayılmacı" bir modele dayanır [Kohn, 1955]. Smith'in belirttiği gibi bu görüş, "Öykünme niçin Avrupa'da doğan başka bir ideolojiye değil de milliyetçiliğe yöneliyor?" sorusunu açıklamadığı gibi, bu öykünmenin bilinçli olup olmadığını, böylesi bir ideolojinin nasıl olup da kapsayıcı bir topluluğa tabiyeti "yıkıp

yeniden yarattığını" da [Smith, 1971: 36] söyleyemez. Milliyetçiliğin yayılışını açıklayan bu teori, milliyetçiliğin başlangıçta hangi koşullarda ortaya çıktığına açıklık getirmez.

Bu zayıflıkları telafi etmek isteyen bazı yazarlar, yayılma hipotezini işlevselci yaklaşıma eklemleme gayretine girdiler. Elie Kedourie'nin yaptığı budur. Kedourie'ye göre, en başta kendi kaderini tayin etme hakkı olmak üzere [bu konuda bakınız s. 69] milliyetçiliğin kurucu değerleri Kant tarafından dile getirildi ve ilk olarak 1830'lu yıllarda Fichte'den esinlenen "Genç Almanlar" grubu tarafından hayata geçirildi.

Ulusal fikrin Alman gençleri arasında rağbet görmesi çok anlaşılabilir bir durumdur, çünkü toplumsal yapıların sarsıntılı olduğu bir anda böyle bir fikir "hep beraber tutarlı ve istikrarlı bir topluluğa ait olma ihtiyacını tatmin eder" [Kedourie, 1971: 101]. Bu modelin yayılmacı boyutu şu olguda yatar: Denizaşırı ülkelerin halklarını ele alacak olursak, bu halklar, sömürgeleşme sonucunda yüzyıl önce Avrupa'nın karşılaştığı aynı etkiyle, modern devlet etkisiyle karşı karşıya kalınca milliyetçi ideolojiyi ithal etmişlerdir [Kedourie, 1970: 23].

Milliyetçiliği başlatan özneler kültürel kopuşa en açık görünenlerdir: Kendilerine giderek daha az profesyonel iş alanı sunan "aşılmış", geride bırakılmış bir toplumda marjinal konumları "modern" bilgiyi elde etmiş olmalarından kaynaklanan entelijensiya mensupları...

Çok uç noktada bir yabancılaşma yaşayan ve bundan ötürü derin bir psikolojik rahatsızlığın kurbanı olan bir aydınlar sınıfının söz konusu olduğu bir durumda bile, Kedourie "ait olma" ihtiyacının gücüne aşırı bir önem atfediyor gibi görünmektedir; bu olguya gerekenden fazla önem verildiğini düşündüren şey, bu ihtiyacın niçin daha aşina bir bütünlüğe değil de ulusa yöneldiği sorusunun yanıtsız kalmasıdır.

Bu mekanik görüşlere karşıt olarak, daha çok toplumsal fenomenlerin incelenmesiyle uğraşan ve siyasal faktörleri ön plana koyan yazarlar, fikirlerin yayılmasını onları benimseyen toplumlar çerçevesinde ele alırlar. Bu durumda, bu etkinin, kimi zaman çok zengin olan bir etnik kültürü yeniden kalıba dökerek bir ideoloji yaratma sürecini nasıl harekete geçirdiğini araştırmak söz konusudur. Bu yaklaşım, en önemli temsilcisi Smith'in çalışmalarının gösterdiği gibi, sosyo-etnik çatışma ve etno-milliyetçilik teorilerinin bazı boyutlarını bütünleştirdiği ölçüde akla yatkın görünür.

Etnik Nitelikten Ulusa Geçiş

Smith, *The Ethnic Origins of Nations* (Ulusların Etnik Kökenleri) adlı eserinde ulusların, kendilerine mitler ve simgeler yoluyla ortaya çıkan, ancak esneklik gösterebilen bir kimlik sağlayan etnik yapılardan türedikleri savını geliştirir. Etnik oluşumdan ulusa geçiş daha önce *Theories of Nationalism* (Milliyetçilik Teorileri) başlıklı yapıtın son bölümünde de incelenmişti.

Smith'in teorisinin temelinde modern devletin etkisi vardır. Bu devlet çerçevesinde, alıcı durumunda olan müstakbel entelijensiya geleneksel bir toplumsallaşma süreci ve Batılı bir eğitimden sonra, bir ikilemle karşı karşıya kalır. Devlet, "yeterli geçim araçlarını sağlamaya, yoksulluğu, cehaleti, hatta eşitsizliği ve adaletsizliği ortadan kaldırmaya muktedir görünüyordu" [*a.g.e.*, 241]; öte yandan siyasi düzen ve toplumsal ilişkiler artık dini ilkelere yaslanamazdı ve bireyin kendisi de bilimsel bilgi lehine inançlarından vazgeçmeliydi. Bu psikolojik güçlük karşısında üç tutum mümkün olabilir.

En öndeki safta mevkileri tehdit altında bulunan geleneksel yöneticiler ya da din görevlileriyle aristokrasinin yer aldığı *gelenekselciler* modern devletin bilimini "günahkâr ve gerçek iktidardan yoksun" olmakla suçlayarak tepki göstereceklerdir [*a.g.e.*, 241].

Asimilasyoncuların tepkisi de aynı derece kesindir: "Bilimsel devlet tanrıların gücünü ellerinden aldığına" göre bağlılık ve tabiyet, maddi anlamda pragmatik ve etkili olan bu otorite kaynağına, bilimsel devlete, kaydırılmalıdır [Smith, 1971: 242].

"*Reformcular* ise iki otorite kaynağını da tanırlar: kutsal düzen ve bilimsel devlet. Ama bunlardan birini benimsemek yerine, onları karşıtlıklarını aşacaklarını umdukları yeni bir sentezde bir araya getirmeye çalışırlar" [*a.g.e.*, 243].

Bununla beraber, reformcular "dinlerini modernleştirmek ve onu günün ihtiyaçlarına uygun hale getirmek" için benimsenecek kıstasları bir türlü oluşturamazlar, çünkü günün ihtiyaçları sürekli değişmektedir. Bu nedenle de reformun kıstaslarını keşfetmek ve geçmişte dinlerinin temelinde olmayan her şeyi elemek için dinlerinin özünü araştırmaya girişirler. Bu araştırmalarında, Smith'in "tarihselcilik" kavramıyla tarif ettiği, kendilerini "yeniden canlandırmacı" kılan, geleneğin kaynaklarına dönme yöntemine başvururlar. Önlerindeki kolektif

yeniden oluşturma görevinde modellik işlevini yerine getirecek, dini inancın yaygın olduğu, idealize edilen bir ilkel çağ keşfederler", daha doğrusu icat ederler [*a.g.e.*, 248]. Burada Hobsbawm'ın kullandığı manada bir "geleneğin icat edilmesi" söz konusudur. Belki de, milliyetçilik teorisine en büyük katkı budur [Hobsbawm, 1983]. Bununla birlikte bu sapma maneviyatçı değildir, reformcu akımın sekülerleşmeye başlamasına işaret eder: "Muzaffer din, artık, halkın yaratıcı dehasının, doğuştan gelen ama şu anda can çekişen soyluluğunun ve enerjisinin ifadesi olarak algılanır" [*a.g.e.*, 249].

Bilimsel devletin, bütün insanlığı hedefleyen ilerlemeleri dışarıda bırakarak ulusal toplulukları ulus-devlet biçimi altında kurumlaştırma eğilimi olduğunun bilincine varan asimilasyoncular "yeniden canlandırmacı" haline gelen reformcularla aynı yolu izlerler. Smith, milliyetçiliğin ortaya çıkışını "reformcu-yeniden canlandırmacı" ve "asimilasyoncu" katkıların kaynaşmasında görür.

Dolayısıyla, dış etkinin sadece kültürün yeniden biçimlendirilmesi sürecini harekete geçirdiği, reformcu-yeniden canlandırmacı akımın ise itici gücünü oluşturduğu bir ideolojik inşa modeli söz konusudur. John Plamenatz'ın aynı mantıktan yola çıkan çözümlemesi ise, Smith'in sadece geleneği zamanın ruhuna uydurma endişesinden kaynaklandığını açıkladığı reformculuğun kullandığı yöntemlerin yalnızca bu endişeden ibaret olmadığını gösterir.

Batı tipi ve Doğu tipi milliyetçilikler ayrımı üzerinde duran Plamenatz, Doğu milliyetçiliği derken homojen bir coğrafi alanı değil, sömürgeci ve emperyal Batı egemenliğine direnemeyen Slav, Afrika ve Asya uygarlıklarından ülkeleri kasteder. Plamenatz'a göre, Doğu milliyetçiliğini iki belirleyici red açıklamaktadır: "Her şeye rağmen taklit edilmesi ve kendi kıstaslarına göre aşılması gereken yabancı tahakkümünün ve gaspın reddi; ilerlemenin önünde engel olarak kabul edilen, ancak kimlik işaretleri olarak çok değer verilen, atalardan kalma tarzların reddi" [*a.g.e.*, 34].

Dış baskıyla karşı karşıya kalan bu karşıt gerilimleri barıştırmanın tek yolu "bağdaştırmacılık stratejisi" şeklinde açığa çıkar: Reformcular atadan kalma geleneği işgalcinin en azından kültürel teamüllerine göre modernleştirerek yeni işlevlere uyarlayabilir ve bu geleneğin özünü koruyarak hâkim kültüre karşı itibarını yükseltebilirlerdi [Jaffrelot, 1988 ve 1993].

Kültürel reform terimleriyle açıkladığımız bu paradigmanın gücü,

kesinlikle, şu ana kadar ele aldığımız belli başlı milliyetçiliği açıklama ilkelerini *hiyerarşik bir biçimde* bütünleştirebilmesinde yatıyor. Modelin temelinde, "öteki" tarafından tehdit edilen "kendi" kültürünü yenileme, yeniden şekillendirme çabası bulunuyor. Bu reform, hâkim olanın ya da saldırganın taklit edilmesiyle, ama genellikle bir "altın çağ" icadını gerekli kılan kaynaklara dönüş örtüsü altında gerçekleştiriliyor. Yeniden yorumlanan tarih aracılığıyla, bu sapma tehdit altındaki kimliği canlandırmak ve itibarını kazandırmakla kalmıyor, öteki karşısında kendi özünde bulunan bir üstünlük kazanma imkânı da veriyor. Bu da, milliyetçi bakışın kapısını aralıyor. Bu gelişim, "kökçüler"in dile getirdikleri kültürelci yaklaşımdan ziyade, özsaygıyı korumayı hedefleyen bir reform olarak görünmektedir: Burada, çeşitli aktörler bir strateji içinde yer alabilir, ancak öncelikle kimliklere dair bir denge kurma arayışı içinde olmaları gerekiyor. Bu yine de, ikinci bir aşamada, çıkarlardan kaynaklanan motivasyonlara cevap veren ekonomist bir stratejiyi de dışlamıyor.

The Ethnic Revival (Etnik Canlanma) adlı yapıtında A.D. Smith etnik milliyetçiliğin itici gücü olan gruplar arasındaki ilişkinin altını çizerek bu üç akıma ilişkin çözümlemesini şu şekilde tamamlıyor: "Bu etnik uyanışın vurucu gücü entelektüellerse, entelijensiya da bu hareket için gerekli olan sıradan piyadeleri oluşturuyor." Esas olarak yönetimin üyelerinden oluşan entelijensiya, yönetim kademelerinde toplumsal yükselişi engellendiği ve teknik uzmanlığını takdir eden etnik cemaat "köklerinden koparılmış" bireylerin psikolojik gerilimlerini çözebilecek bir çerçeve sunduğu oranda entelektüellerin milliyetçi mesajına daha gönüllü bir biçimde bağlanır.

Liah Greenfeld, milliyetçiliğin mayası olarak kültürel "köklerden kopuş" ve toplumsal değişim bileşimini daha iyi incelemiştir. Greenfeld, beş Avrupa ülkesine uyguladığı modelinin merkezine, aynı zamanda modernleşmenin sarsıcı etkisini de koyar. Modernleşmenin kültürlerin yapısını bozan etkisini, milliyetçiliğin itici gücünü oluşturan toplumsal dönüşümlerle ilişkilendirir: Kültürlerin yapısını bozan bu etki dışarıdan gelen, geleneksel ya da hâkim sınıflara –Nietzsche'nin kullandığı anlamda– hınç duyan toplumsal tabakalara yeni bir kimlik verir. Özsaygı ve daha onurlu bir statü arayışı –Smith'in reformcu-yeniden canlandırmacılarında olduğu gibi– milliyetçiliğin yükselişini destekler, ama bu kez belirli gruplarda ortaya çıkar. Aynı şekilde Greenfeld de, yeni bir gurur arayışının şanlı bir geleneğin ica-

dına neden olduğunun altını çizer [Greenfeld].

Bundan sonra, manipüle edilen kimlik simgeleri "bağdaştırmacı strateji"nin *ideolojik ürünlerinden* başka bir şey değildir artık. Demek ki ideoloji olarak milliyetçiliğin ortaya çıkışının kökeninde bir kültürel reform süreci bulunur ve çıkarlardan kaynaklanan motivasyonlar entelijensiyanın da bu sürece katılmasına yol açar. Öte yandan, entelijensiyanın araçsal yöntemlere başvurması, "ulus"u bütün toplumsal bileşenleriyle birlikte harekete geçirmeyi hedefler.

—

GÖRÜNÜMLER
VE
TEMSİLLER

Kendi Kaderini Tayin Etmenin Çelişkileri

Joseph Krulic

•

90'lı yılların başından bu yana Orta ve Doğu Avrupa'da devletlerin sayısının artması, 1945-1975 arasındaki sömürgelikten kurtulma döneminin sona erdirdiği sanılan bir gerçekliği gün ışığına çıkardı [Ardant, 1993]. Ancak, Kafkasya ve eski Yugoslavya'yı parçalayan savaşlar halkların kendi kaderini tayin etmesinin çelişkilerini ve zorluklarını da gösterdi. Bu savaşlar arızi olmadığı gibi sadece bazı aktörlerin kötülüğüyle de açıklanamaz. Söz konusu çelişki ve zorluklar hukuk, sosyoloji ve tarih arasında var olan çelişkilerde yatar.

Hemen bir soru geliyor akla: Kendi kaderini tayin etmenin düşünülebilir en küçük öznesi nedir? 1982'de Arjantin'i ve adalardaki koruyucu güç olarak Büyük Britanya'yı karşı karşıya getiren Falkland savaşı sırasında pek çok araştırmacı Buenos Aires tarafından ileri sürülen tarihsel ve coğrafi iddiaları kabul ederken, Arjantin'in açıklarındaki bu küçük topraklara 19. yüzyılda yerleşen birkaç bin İngiliz kökenlinin kendi kaderini tayin etme hakkını inkâr etti. 1967-70 arasında Nijerya'daki iç savaşta ayrılıkçı İbolar'a karşı alınan tavır da aynıydı. Bu tartışmanın arkasında, yeni bir devletin yaşama kabiliyeti sorunu ve belirli bir bölgedeki, belirli bir nüfusun tarihsel hakları ile demografik ve/veya demokratik haklar arasındaki çelişkinin izleri görünüyordu. 1991'den sonra Sırp yöneticilerin yapabildiği gibi kimileri bu iki hak iddiasına da sahip çıkar: Azınlıkta oldukları yerlerde tarihsel (Kosova), çoğunlukta oldukları yerlerde "demografik" (1991'de Hırvatistan'ın bazı bölgeleri ve Bosna'nın bir kısmı) taleplerde bulunur. Yaşama kabiliyeti sorunu sonuçsuz ve anlamsızdır: Temmuz 1991'de, kabine üyelerinden biri nüfusu dört kat daha fazla, toprağı sekiz kat daha büyük Slovenya'nın yaşama kabiliyetini sorgulayan Lüksemburg, müreffeh bir ülke olabilmiştir.

Hukuk ve sosyoloji arasındaki çelişki önceden var olan bir federal

bütünün dağılması durumunda çözüme kavuşturulabilir gibi görünüyor. Uluslararası ve iç kamu hukukunda, federal bir devletin üyesi olan bir devlet, teorik olarak kendi üzerine alabileceği yetkileri federal devlete aktaran devlettir.* Bu durum yine de Bosna ve Hırvatistan Sırpları'nın, Osetler'in, Abhazlar'ın ve Kosovalı Arnavutlar'ın ve Ortadoğulu Kürtler'in kendi kaderlerini tayin etme hakkı iddiasıyla bir federasyon oluşturmak ya da hâkim nüfusunu oluşturmayı umdukları bir ulus-devlet kurmak istemelerine engel olmayacaktır. Bu toplumlar, çoğu zaman kendilerine tanınan azınlık statüsünü kabul etmediklerini göstermişlerdir. Oysa onlara azınlık statüsü tanımak bile, bağlı oldukları devlet için ayrılığın ilk adımı gibi görünüyordu. Genellikle, bu çelişkiler tarihsel hakların talep edilmesiyle çözülür, ama tek bir halkın tarihsel hakları bölgedeki öteki bütün halkların tarihsel ve bugünkü haklarının inkârı anlamına gelir: Anılar efsaneleştirilir ya da icat edilir... Basit bir olguyu, Fransa'yı ele alalım; 70'li yıllarda bir Oksitan ulus-devleti kurulsaydı, şimdiye kadar hiçbir zaman, hatta ortaçağda bile siyasal olarak var olmamış bir toplumsal yapı doğacak ve Oksitan dili merkezileştirilerek homojenleştirilecekti. Bağımsız Brötanya'nın kurulması ise asla Nominoe krallığının dirilmesi anlamına gelmeyecek, yepyeni bir ülke icat edilmiş olacaktı.

Kendi kaderini tayin etme dinamiğinin en canalıcı noktasında başka bir çelişki daha bulunur: İçeride ve uluslararası alanda kurulu düzene itiraz temelinde yükselen bu dinamik, başarı elde edildiği takdirde yeni bir kurulu düzeni dayanak noktası alacaktır. Ancak, kendi kaderini tayin etme talebinin kaynaklandığı çok yönlü seküler dinamik hiçbir zaman yerinde saymaz. Bu dinamik, kutsal krallık hakkına dayalı bütün emperyal oluşumlar kadar, komünist federasyonlar gibi ideokratik imparatorlukların, ya da ideolojik olarak sanayi "uygarlığı"nın üstünlüğü üzerine kurulu Avrupa demokrasilerinin sömürgeci imparatorluklarının meşruiyetlerini ellerinden alan büyük dalgaya, "dünyanın büyüsünün bozulması"na [Marcel Gauchet'nin başarılı bir şekilde ele aldığı bu Weberci kavram için bkz. Gauchet, 1986] bağlanabilir. Avrupa demokrasilerinin tebaları, efendilerinin ilkelerini onlara karşı kullanırlar: Cezayir Fransız sömürgeciliği tarafından "yaratıldı"; geçmişte devlet olarak hiç var olmayan Cezayir, meşrulaştırma

* Bkz. Badinter komisyonunun Yugoslavya hakkındaki yedi önerisi. Bu öneriler 11 Ocak 1992'de Anayasa Konseyi tarafından yayımlandı.

çabası içinde antik kökenlerine ve Fransız etkisine kıyasla müslüman-Arap geçmişine aşırı değer biçerek, metropolüne karşı tepkiden/taklitten doğdu. Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorluklarını parçalamak için her yolu kullanan Sırplar, 1918'den beri çok-uluslu toplulukların benzer itirazlarının hedefi oldular. 1991-1995 yılları arasında Gürcistan, Bosna ve Hırvatistan, 1958-1980 arasında Lübnan'ın yaşadığı gibi, bütün dış manipülasyonların ötesinde, yeni bir devletin ayrılık yoluyla kurtulmaya çalıştığı çok-uluslu ya da çok-cemaatli bileşimin bu devlete karşı kullanıldığını ve istikrarın ancak askeri zafer ya da bir komşuya boyun eğme yoluyla elde edildiğini gösterdiler: Yeni bir devletin ortaya çıkması sadece önceden var olan bir hakkın gerçekleştirilmesi değildir; bu süreç Hegelci bir köle-efendi diyalektiği biçimini, kimilerinin yenilip elendiği Darwinci bir başlangıç biçimini de alabilir.

Kafaları karıştıran bir durum daha vardır: Halkların kendi kaderini tayin etmesi mantığı, devletlerin çoğalmasını da beraberinde getirir. 1914'te yaklaşık 50 olan devlet sayısı, 1920'de 60'ı, 1974'de sömürgeciliğin çözülmesinin ardından 150'yi, 1995'te ise 190'ı geçti. Oysa, çok basit matematiksel nedenlerle, devletlerarası sahnede aktörlerin sayısının çoğalması savaş sayısının artmasına yol açıyor. Philippe Delmas'nın [1995] kitabının adını hatırlayarak söylersek, savaşların önünde güzel bir gelecek var: "Soğuk savaş sonrası" savaşlar (Kafkasya, eski Yugoslavya ve Afrika'daki pek çok savaş, örneğin Liberya, Somali, Sudan, Rvanda ve Burundi), aslında devletlerin gücünden değil, güçsüzlüklerinden ya da çözülmelerinden doğdu.

Uluslararası ilişkileri modern bir meşruiyet ilkesi üzerinde kurarak barışı sağlamak isteyen halkların kendi kaderini tayini, Mazzini ve Victor Hugo'nun umutlarının aksine, sosyologların iyi tanıdığı sapkın bir etkiyle savaşların artmasına neden oluyor. Raymond Aron'un bir kitabının başlığıyla söylersek 1914'ten beri bu durum "zincirleme savaşlar"a neden oldu: Yalnızca gayri ahlaki prensipler (nükleer silahlar, nükleer silahın çifte gerçekliğinin yarattığı iki kutupluluk, Orta ve Doğu Avrupa'nın Stalin tarafından ele geçirilmesi) sayesinde bazı bölgelerde (1945-90 arasında Avrupa) barış dönemleri yaşanabildi. Aynı şekilde, 1815-1914 arasında da emperyal "güç dengesi" neredeyse genel bir barışı mümkün kılmıştı. 1914'ten 1989'a kadar 20. yüzyılın kurucusu olan kendi kaderini tayin etme ilkesinin zaferi bu barışı sona erdirdi. İşte en büyük çelişki budur.

Afrika'da Etnik Yapı ve Kimlik

Jean-Loup Amselle

•

Etnik, kültürel ve dini kimlik edinme biçimleri Afrika'nın kendisi kadar eski olsa da, farklı insan gruplarını adlandırmaya yarayan etnik adlandırma ve kategorilerin nihai bir kesinlik kazanması, bu kıtada ancak sömürgeleşme döneminde gerçekleşti. Aslında misyonerlerin, sömürgeci etnograf yöneticilerin ve toplumbilim araştırmacılarının çalışmalarında, özellikle de Afrika'nın çeşitli etnik harita ve atlaslarında görüldüğü şekliyle etnik adlandırmanın yazılı olarak kesinlik kazanması, bu farklı kategorilere önemli bir güç kazandırdı. Bu kategorileri hakiki "edimsel" kavramlar haline getirdi, yani söz konusu kategoriler adlandırdıkları grupların ortaya çıkmasına bizzat neden oldular. Bugünkü kabile çatışmaları ve etnik savaşlar, bir bakıma, değişken gruplara sabit sömürgeci kategorilerin dayatılmasının sonuçlarından başka bir şey değildir.

SÖMÜRGELEŞME ÖNCESİNİN "TOPLUM ZİNCİRLERİ"

Sömürgeleşme öncesi Afrika'da farklı etnik gruplar, kendi içlerine kapanmak bir yana, sınırlarının büyük ölçüde dışına taşan "toplum zincirleri"nin içinde yer alırlardı. Arap coğrafyacılar, Afrika'nın içinde "siyahların diyarı" (*bilad es-Sudan*) ve "beyazların diyarı" (*bilad el-Beidan*) ayrımından söz ederler. Çöl, bozkır, savan, orman gibi ekolojik bölgelere göre de farklı nüfus türleri ayırt edilebilir (hayvancılıkla geçinen göçebe Tuaregler, savan ve orman köylüleri...). Bu-

nunla birlikte, ticaret, savaş ve siyasal hâkimiyet dolayısıyla bu farklı gruplar aynı uygarlık topluluğu bünyesinde bir arada yaşardı. Bu dönemdeki farklı etnik grupları, etnik haritalarda gösterildiği gibi birbiriyle yanyana yaşayan bir nüfuslar kümesi olarak algılamaktan ziyade, "belirsiz kümeler" olarak, yani zamana ve mekâna göre değişebilen toplumsal örgütlenme ve kimlik biçimlerine bürünebilen gruplar olarak ele almak gerekir. Bu şekilde, Nijerya sahrasında yaşayan Tuaregler'in konjonktüre göre göçebe bir hayat sürdürdükleri ya da özellikle kuraklık dönemlerinde şehirlere çekilerek Hausalar'a dönüştükleri ortaya konabiliyordu [Lovejoy ve Baier, 1975].

Sömürgeleşme öncesi Batı Afrika da, kendi içine kapalı göçebe gruplardan oluşmak yerine tam tersine, farklı kimlik biçimlerinin ortaya çıkmasına imkân veren, genişleyen ve daralan, gidip gelen nüfus hareketleriyle canlı bir yerdi. Bu dönemin etnik kategorilerini merkez ve çevre ilişkilerini birinci planda tutarak [Amselle, 1985, 1990; Cohen ve Service, 1978; Kopytoff, 1987] incelemek yerinde olur. Bu açıdan baktığımızda, Nadel'in [1971] de gösterdiği gibi, Avrupa'nın istilasından önce bir etnik grupla o etnik grubun kurduğu devlet arasında bir özdeşlik bulunduğu için devlet en kapsayıcı kimlik biçimidir. Bu bakımdan ister bir savaşçı olsun ister bir köylü, hayvan yetiştiricisi ya da zanaatkâr, kendini egemen hükümdarın tebası olarak tanımlayan kişi bu etnik gruba dahildir.

Bu devletlerin, imparatorlukların, krallıkların ya da şefliklerin çevresinde, esas olarak "parçalı" yani klan ve soy temeline göre örgütlenmiş, belirli bir şefe tabi olmayan toplumları barındıran tampon bölgeler ya da sınır bölgeleri bulunurdu. Toplumsal örgütlenmelerinin karakteri klasik "*divide ut imperes* – böl ve yönet" prensibine göre üzerlerinde hâkimiyet kuran komşu devletlerin uygulamalarının bir sonucu olduğundan, bu toplumlar yerel birimlerin üstünde kimlik biçimleri bilmezlerdi. Bireyler toplumsal olarak kendilerini klanlarına ve soylarına göre, ya da kimi zaman savaş ittifakları çerçevesinde tanımlarlardı. Bu toplumları etkileyen siyasal genişleme ve daralma hareketleri nedeniyle, farklı nüfus grupları tarihleri boyunca parçalı örgütlenmelerden devlet biçimlerine uzanan çok sayıda etnik konum yaşayabiliyordu. Örneğin Mosi, Mende ve Volof toplumları arasında etnik benzeşmeler olmasını bu olguyla açıklayabiliriz.

SÖMÜRGELEŞMEYLE GELEN KOPUŞ

Ticari faaliyetlerin düzensizleşmesi, Afrikalılararası köleci savaşların son bulması ve "sömürge barışı"nın kurulması, "toplum zincirleri"nin kırılmasına neden oldu. Sabit ve istikrarlı etnik kategorilerin dayatılması ve pazar ekonomisinin gelişmesiyle, Batı Afrika toplumları arasında önceden ağır basan ilişkiler, yerlerini her bir birim ve sömürgeci ülke arasında kurulan ve giderek pekişen ayrıcalıklı bağlara bıraktı. Sömürgelerdeki etnik ayrıştırma sürecinde üç şahsiyet önemli rol oynadı: Fransa açısından Louis Faidherbe (1818-89), Büyük Britanya açısından ise Mary Kingsley (1862-1900) ve Lord Fredericks J.D. Lugard (1858-1945).

1854-61 ile 1863-65 dönemlerinde Senegal valiliği yapan, hem ırkbilimci hem de cumhuriyetçi olan L. Faidherbe, Senegal ve Mali'de bugün hâlâ geçerli olan etnik yelpazenin yerleştirilmesinde çok büyük katkılara sahiptir. Faidherbe, 19. yüzyılda Avrupa'da gözde olan ırk ve fetih teorisinden esinlenerek, Batı Afrika'da üç farklı nüfus grubu olduğu saptamasında bulunur: "beyazlar" (Araplar, Berberiler), "kızıllar" (Pöller) ve "siyahlar" (Voloflar, Sererler, Mendeler, Aşantiler, vd.). Batı Afrika tarihi ve özel olarak da devletin doğuşu hakkındaki görüşlerini, bazı ırkların (esas olarak "beyazlar" ve "kızıllar") bir itici güç işlevine sahip olmaları üzerine kurarak, her nüfus grubuna da bir özgünlük atfeder. Dolayısıyla bugün bilindiği şekliyle Senegambi'nin etnik gruplarının haritasının çıkarılmasının mimarı Faidherbe olmuştur. L. Faidherbe'in uğraşı sadece teorik düzeyle sınırlı değildir: Aynı zamanda Senegal'de yaşayan halkların nasıl denetim altına alınacaklarını da saptamaya çalışmaktadır. Bu bakımdan, "kumanda ettiği toprakların yeteri kadar geniş bir etnik haritasını çıkarmayı başaran subay tam huzuru sağlamış demektir" diyen Joseph Galliéni gibi bütün bir etnograf-askerler silsilesinin öncüsü olarak çıkar karşımıza [Deschamps, 1949].

İngiliz cephesindeyse "ırk politikası", tek tek her Afrika toplumunun kültürel özgünlüğünün üzerinde duran araştırmacıların ilklerinden olan kâşif Kingsley'in atılımlarıyla gelişir [Rich, 1986]. Kültürel göreliliğe vurgu yapılması, Batı Afrika'da Lord Lugard'ın [1965] başlattığı şekliyle "dolaylı yönetim" doktrininin temel prensibidir. L. Faidherbe'inki gibi ırkbilimsel bir tarih görüşü üzerine kurulan bu teori,

ırksal bir hiyerarşinin, dolayısıyla da bu ırklardan bazılarının yönetme işlevini yerine getirebilme yeteneğinin tanınmasına dayanır. Lord Lugard'a göre, dağlara ve ormanlara çekilen ve aile örgütlenmesi evresinde kalan yerli siyahlar ilkel evreyi temsil ederken, "evrimleşmiş toplulukları" oluşturanlar imparatorluğun mimarı olan müslüman Hamiler'dir. Afrika topluluklarına bu şekilde ırk eksenli bakış, Nijerya'nın kuzeyinde yaşayan, Hamiler olarak sınıflandırılan Pöl toplumlarında dolaylı bir yönetim (yani kendi kurumları ve şeflerinin yönetimi) oluşturulmasına neden oldu (bkz. aynı zamanda Rvanda-Burundi örneği, s. 95). Dolaylı yönetim aynı zamanda, İngiltere hükümetinin, fethedilen toplumların karmaşıklığını aydınlatabileceği düşünülen antropologları seferber etmesini de gerektirdi. O dönemde Anglosakson antropologların yaptığı çalışmaların önemli bir bölümü, sömürge yönetiminin ısmarladığı araştırmalardır. "Hükümet antropologları" tarafından incelenen Batı Afrika toplumları, böylece İngiliz barışı (*pax britannica*) tarafından "soğutulup" dondurulduldular ve kıskıvrak yakalandılar. Dolayısıyla sömürgeleşme öncesindeki siyasal, savaşçıl ve ekonomik çevrelerinden koparıldılar. Bu sürece en iyi örneklerden birini M. Fortes'in [1945] incelediği Talensiler oluşturur. Merkezleri Mamprusi devletinden uzakta, izole bir şekilde yaşayan Talensiler bütün özgünlüklerini koruyorlardı. İşlevselci teoriyle donanmış ve Batı Afrika toplumlarını önları sanki masal ülkeleriymişler gibi gören, "demokratik" ve "eşitlikçi" bir bakışla ele almayı tercih eden İngiliz antropologlar, bu toplumların kendilerini çevreleyen devletlere göre periferik konumlarını bir kenara bırakıp, parçalı yapılarını ön plana çıkardılar. Bu anlamda, etnik kategorilerle siyasal (devlet/parçalılık), ekonomik (kendi geçimini sağlama/pazar) ve dini (Paganizm/İslamiyet ya da Hıristiyanlık) tipolojiler arasında çok yakın bağlar gözlemlenebilir.

Misyonerler, etnograf sömürgeci yöneticiler ve araştırmacılar tarafından Batı Afrika'da bu etnik kopuş gerçekleştirilince, yerel toplumsal aktörler de bu durumu kendi çıkarlarına göre kullanmaya başladılar. Burada, özellikle Nijerya'da yaşayan Tifler'de görülen "üretken bir yanlış anlama" söz konusudur [Dorward, 1978]. İngilizlerin kendilerine uzattıkları aynaya bakan Tifler, daha önce kendi toplumlarında var olmayan kurumları bir şekilde "icat ettiler". Bu anlamda etnik kavramlar, özellikle "parçalı" denen toplumlarda "icat edilen" kategoriler arasındadır. Daha önce sadece çok küçük örgütlenmelerin

olduğu yerlerde, sömürge döneminde çok geniş toplumsal öbekler ortaya çıkmıştır. Çağdaş Afrikalı toplumların biçimlenmesinde yazılı bilginin önemini Jack Goody [1979] çok iyi göstermiştir. Bununla birlikte, parçalı toplumların sömürgeci ülke tarafından kendilerine sunulan kalıba sığabilmek için çoğunlukla komşu krallıkların ya da imparatorlukların etnik devlet modellerine başvurmaktan başka yapacak bir şeyleri olmadığından, bu "icat" tematiğinin içinde başka yerlerden alıntılanan yapılar da bulunabilir.

ÇAĞDAŞ KABİLECİLİK

Bugün Afrika'da görülen çok sayıda etnik çatışma çağlar ötesinden gelen çelişkilerin yeniden su yüzüne çıkması değil, sömürgeci bilginin dayatılmasının sonucudur. İngilizler tarafından olduğu kadar Fransızlar tarafından da uygulanan dolaylı yönetim ve "böl ve yönet" yöntemi toplumlar arasındaki yatay ilişkileri dağıttı ve bağımsızlık sonrası ortaya çıkan otoriter devletler çerçevesinde kabileciliğin ayrıcalıklı bir yönetim biçimi haline gelmesini sağladı (Benin, Fildişi Sahili, vd.). Kabilecilik, etnik çatışmaları önleyecekleri sanılan bu tek partili rejimlerin şemsiyesi altında yaşama hakkı elde etti. "Suiistimal politikası" [Bayart, 1989] yönetici seçkinleri istihdam edecek ve harekete geçirecek başka araçları olmayan Afrika toplumlarında esas olarak etnik bir temel üzerinde işler. Simetrik bir biçimde, hükmedilen toplumsal kategoriler de kabile bağlarına aidiyet çerçevesi dışında ekonomik ve siyasi kaynaklardan yararlanamazlar.

Bugün Afrika'nın gündeminde olan demokratikleşmenin amacının bu olayın önüne geçmek olup olmadığı sorulabilir. Demokrasinin öncüleri, demokrasiyi kabileciliğe karşı bir reçete olarak değil, bir hukuk devletinin ve ekonomik gelişmenin önkoşulu olarak görüyorlar. Demokrasi etkisini genişletmeyi başarsa bile, yeni ortaya çıkan farklı siyasal partilerin etnik ya da bölgeci araçların dışında bir şeye başvurabilecekleri çok şüphelidir. Etnik çatışmalar ve kabile savaşları hissedilir bir artış gösterecektir. Kimlik meselesine bağlı olan iç savaşların çoğalması, devlet ile parçalı yapı arasındaki büyük gidiş gelişlerde yatmaktadır. Afrika, gruplararası ve nüfuslararası "toplumsal sözleşmeler"in kopuş evresini yaşıyor. Aslında antropologların "yalancı akrabalık" [Radcliffe-Brown] ya da "ruhsal boşalmaya yarayan ittifak-

lar" [Grianle] olarak tanımladıkları kurumlar, gerçekte siyaset felsefesinin (Thomas Hobbes, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, vd.) tarif ettiği toplumsal sözleşmelere benzer anlaşmalar oluştururlar. Toplumlararası yatay ilişkiler ancak böyle anlaşmaların varlığı sayesinde sürüyordu. Farklı toplumlar arasındaki "sözleşmeler"in çözüldüğü bir ortamda, Afrika'nın "herkesin herkesle savaştığı" [Hobbes] bir tür "doğal duruma" girmesi hiç de ihtimal dışı değil. Senegal, Moritanya, Liberya, Gine, Mali ve Nijer'de etnik çatışmaların ve sınır çatışmalarının artması, Batı Afrika'nın, yeni toplumsal kadroların ortaya çıkmasıyla kendini gösteren yeni bir siyaset tanımlama evresine girdiğine işaret ediyor. Araştırmacıları yeni kategoriler bulmak zorunda bırakan olaylar söz konusu. Bu açıdan bakıldığında, sömürgecilik kıtanın bütününe silinmez bir şekilde damgasını vurmuştur. Afrika tarihinin sömürge evresinde, gruplar arasındaki ilişkiler ve dolayısıyla farklı etnik grupların bileşimi yeniden düzenlenmişti. Bugün siyasi birer varlık olarak ortaya çıkan ve sömürgecilerin yerleştirdiği eski toplumsal kadroların yerlerini sarsanlar bu yeni gruplardır. Görüldüğü gibi, kabile savaşları gelenek ve modernlik karşıtlığından kaynaklanmamaktadır. Tam tersine, devletin sömürgeci biçimiyle, sömürgeci zihniyetin yaptığı etnik tasnif arasındaki şiddetli bir çağdaş çatışmanın varlığını göstermektedir.

—

Bolivar, Marti, Castro...

Latin Amerika'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri ve Milliyetçilikler

Hubert Gourdon

•

Latin Amerika'da milliyetçilik tek tip değildir. Her biri farklı, hatta birbirine zıt siyasal pratiklere yol açan en az iki ifade biçimi ayırt edilebilir. Devlet milliyetçiliği olarak nitelendirebileceğimiz apaçık bir milliyetçilik söz konusudur. "Kardeş kavgaları"nın savaş tarihinde büyük rol oynadığı Latin Amerika kıtasında ulus-devletlerin oluşmasına damgasını vuran da bu "devlet milliyetçiliği"dir. 1995 Ocak ayında yaşanan Ekvador-Peru çatışması bu tarihin hâlâ kapanmadığını gösteriyor.

Ancak Latin Amerika'da başka bir milliyetçilik biçimi daha söz konusudur. Bu, ortak bir bakış açısı çerçevesinde, Amerikan toplumlarının bütününden oluşan bir federasyonu hedefleyen ve bağımsızlık tarihinde öncü rol oynayan daha özgün bir milliyetçiliktir. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde bağımsızlıklarını ilan eden ülkeleri, bugünkü Venezuela, Kolombiya, Ekvador, Peru, Şili ve Bolivya'yı kapsayan toprakları etkisi altına alan "Kurtarıcı" (*Libertador*) Simon Bolivar'ın (1810-30) hareketiyle başlayan bu milliyetçilik, esas olarak, Castroculuk da dahil çok sayıda devrimci hareketin daha sonra başvuru kaynağını oluşturan Jose Marti'nin (1853-95) mücadelesi sayesinde bütün 19. yüzyıl boyunca etkisini sürdürdü.

Bolivar, Marti, Castro... Bu üç şahsiyet bu milliyetçilik biçimini sıfırdan yaratmadılar; ama sözlerinin ve eylemlerinin yarattığı efsaneyle, hatta kültle, alttan alta var olan, zihinlerden hiç çıkmayan Güney Amerika hayalini somut bir cisim ve görüntü haline getirdiler: Marti'nin "Nuestra America" (Bizim Amerika)[1] ya da "Madre Ameri-

1. "Nuestra America", Marti'nin 30 Ocak 1891 günü *El Partido liberal* adlı Meksika gazetesinde yayımlanan makalesinin adıdır. Makalenin Fransızca çevirisi için bkz. José Marti, 1968.

ca" (Amerika Ana) olarak adlandırdığı bütüne ait olan halkları bir araya getirecek güçte bir "pan-milli milliyetçilik" hayali...

Bu milliyetçilik iki farklı toplum projesinin taşıyıcısı oldu. Bolivar'ın ABD modeline atıfta bulunarak oluşturduğu, anayasaya ve hukukun üstünlüğüne dayalı, meşruiyetçi ve cumhuriyetçi bir Amerika oluşturmaya çalışan projesi bunların ilkiydi. İkinci proje ise, ABD'nin simgelediği emperyalizme karşı savaş aracılığıyla Latin Amerika halklarının federasyon oluşturmasını öneren, Castro tarafından başvurulan "Marticilik" projesiydi.

Ancak Küba'da Marksizm-Leninizm ve "halk demokrasisi" modeliyle kurumlaşan devrim fikri, ABD'nin temsil ettiği ve Bolivar ile Marti'nin büyük saygı duydukları cumhuriyetçi ülke fikrini Amerikan halklarının muhayyilesinden silip attı.

MEŞRUİYETÇİ VE CUMHURİYETÇİ BİR MİLLİYETÇİLİK

Latin Amerika üzerine çalışan herkes, 15 Şubat 1819'da, Venezüella Kurucu Meclisi'nin oturumunda Bolivar'ın oluşturmaya çalıştığı topluma dair bakışını ("*ojeada*") dile getirdiği söylevini okumuştur:

> Bizler, eskinin kalıntılarını bile korumuyoruz: Ne Avrupalı ne kızılderiliyiz; yerlilerle İspanyollar arasında duran bir ara türüz... En küçük bir değişim gündeme geldiğinde bütün yapısı dağılan, parçalanan, çöken karışık bir toplumu yönetmek söz konusu olduğundan, etnik köken çeşitliliği son derece sağlam, kararlı bir tutum, son derece hassas bir sezgi, nazik bir dokunuş gerektirir.[2]

Latin Amerikan toplumunun parçalı özelliğine değinen bu söylev, bu toplumun ulus sıfatına sahip olmak istemesini de yasaklayacaktır. Söylevin son bölümünün üzerinde durulmayan ve pek az fark edilen ikinci bir yönü, savaşların ve bağımsızlıkların kazanılmasının ardından gelen anayasallaşma sürecine birinci derecede önemli bir statü vermesidir. Anayasa metnine iki misyon atfedilir. Birincisi, iyi bilinen klasik misyondur: siyasal iktidarın uygulanmasını rasyonalleştirme ve yönetenlerle yönetilenlerin karşılıklı görev ve haklarını belirleme. İkincisi, asıl ilginç olanı ise, Amerikalılar'a farklılıklarını, kültürel, toplumsal ve etnik çatışmalarını aşarak "ortak yaşama iradesi" veren bir yurttaşlık düzeni yaratma misyonudur.

2. "Angostura Söylevi", *Pages choisies de Bolivar*, IHEAL, Paris, 1966, s. 37.

Bolivar, böylece, siyasal bir gövdeye hayat verecek ve onu entropiyle tehdit eden devrimci sarsıntıları sona erdirecek bir anlaşmayı gerçekleştirme isteğini çok açık bir şekilde dile getirmiştir. Eser kendi yazarını yaratacak, yani Anayasa ulusu yaratacaktır.

Bolivar, biraz ütopik bir şekilde, toplumsal ilişkilerin yasalarla düzenlenmesinin kimliği değiştirebileceğini düşünüyordu. Siyasal gövdenin birliğinin hukuki bir metin olarak kaleme alınması, başka bir düzleme sirayet ederek veya kılcal damarlar misali yayılarak toplumsal gövdenin birliğini sağlayacaktı.

Bolivar'ın devrimler-Anayasa-ulus arasında önerdiği diyalektiğin ütopik niteliği çok aşikâr. Ancak o koşullarda ütopya tasarlamak da gerçekçi bir şeydi. Hiç şüphesiz bağımsızlık savaşlarının ve devrimlerin kökeninde Amerikan milliyetçiliği bulunuyordu; ne var ki bağımsızlığa kavuşmayı ve bir ulus inşa etmeyi sağlayan bu savaşlar aynı zamanda ayrılıkları derinleştirmeye ve Amerikan toplumunun bireylerini, etnik kimliklerini ve sınıflarını karşı karşıya getiren çelişkileri körüklemeye de katkıda bulunmuştur. Ulus-devletler halinde bölünmenin bütün ortak projenin gerçekleşmesinin tesadüfe, hatta başarısızlığa mahkûm olması anlamına geldiği bir durumda, Amerika'ya bir birlik taslağı oluşturabilecek sıva, cumhuriyetçi ilkelerin yasalarla belirlenmesinde aranmayacaksa nerede aranabilir? Bu cumhuriyetçi ütopya başarısızlığa uğradı, ütopyanın yerini bir dizi ulus-devletin birbiri ardından ortaya çıktığı bir Amerika aldı; üstelik iç savaşların yol açtığı çözücü etki, ulus-devletler arasında çatışmalara dönüşen rekabetlerle birlikte daha da güçlendi. Bolivar'ın kendisi de bunun farkına varmıştı.[3] Ulus kavramını benimseyen *criollo* seçkinler, Bolivar'ın başlattığı anayasal girişimi Latin Amerika'da bir şekilde sürdürdü. Ancak anayasal düzenlemelere aynı zamanda hem taşralı hem de kozmopolit bir nitelik veren bu müsadereci emeller, diyalektik olarak modernleşmeden ziyade yabancılaşmaya yol açan bir tarihsel hareketin temsilcisiydi.

3. "Amerika'da ne insanlar ne de uluslar arasında itimat ve sadakat mevcuttur. Anlaşmalar sadece kâğıt parçasıdır, Anayasalar birer kitap, seçimler kavga, özgürlük anarşi, yaşam ise acıdır", *Una mirada sobre la America española*, Quito, 1829 [Blanco ve Azpurua, 1979: 496].

ANTİ-EMPERYALİST MİLLİYETÇİLİK

19. yüzyılın sonundan itibaren ardı arkası kesilmeyen toplumsal muhalefet hareketleri de, Bolivar'ın milliyetçiliği ve onun pan-milli boyutuyla yeniden ilişki kurma gayreti içindeydi. Castrocu girişimin özel bir işlevsel önem atfettiği "Marticilik" ise, *Nuestra America*'nın bütün uluslarına ortak bir kimlik bulma peşindeydi. Bu açıdan bakıldığında, Marti'nin *ojeada*'sı (topluma dair bakışı) Bolivar'ınkinden pek ayırt edilir gibi değildir. Buna karşılık *Libertador*'un Amerikan toplumunun karakteri ve oluşumuna ilişkin olarak yaptığı çözümlemeyi giderek karanlıklaştıran karamsarlık Marti'nin mesajına yabancıdır. Marti, *Nuestra America*'nın yerliler (Kızılderililer) ya da dışarıdan gelmeler (Siyahlar) şeklindeki etnik topluluklarını bölünmenin nedeni olarak değil, hakiki bir kimliğin vektörleri olarak değerlendirir. Öte yandan Marti'nin Amerika kıtasının bütününü kapsayan *ojeada*'sı, iki Amerika'nın çarpışmasında bütün Latin Amerika devletlerinin ortak kaderini keşfeder: Kendilerine yeni bir birlik kazandıracak olan bir kurtuluş projesi. Gerçekten de Marti Kuzey Amerika temasını daha sonra Castrocu ideolojinin dile getirdiğinden çok daha ölçülü, hatta üstü kapalı bir şekilde ele almıştır: *Yankeeler*'in Kuzey Amerikası, güç ve hâkimiyet iştahıyla Karaipler'e yayılması kesinlikle teşhir edilir, reddedilir. Bununla birlikte Marti'nin emekçi ve özgür yurttaşların oluşturduğu hakiki bir cumhuriyet[4] olarak tanımladığı ve yüceltti Kuzey Amerika, *Nuestra America*'nın halklarının ulaşamayacaklarını bilmekten ötürü üzüntü duydukları demokratik bir modeldir de aynı zamanda... Oysa genç Kuzey Amerika cumhuriyeti daha şimdiden *Nuestra America*'yı sömürmeye başlamıştır.

Marti'nin Küba topraklarında, Dos Rios'da savaş alanında ölmeden (1895) önce birleştiği ve İspanya'ya karşı yönelttiği Kübalı ayaklanmacıların (*los Mambises*) mücadelesi temel olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı savaşmak olmadı; zaten ABD de İspanya'ya karşı savaş ilan edecekti... Ancak yine de Marti, İspanya'ya karşı kazanılacak zaferin ABD'nin güç arzusuna karşı girişilmesi gereken mü-

4. Amerika Birleşik Devletleri'nin doğuşu Marti tarafından şöyle kutlandı: "Kuzey Amerika, özgürlüğün en şiddetli sıçramasının sonucunda kutsal günlerin ardından doğdu. Işıkla taçlanmış, aydınlanmış yeni insanlar başka hiç kimsenin tacı önünde eğilmeyeceklerdi..." [1968: 187].

cadelenin ilk adımı anlamına geldiğinin farkındaydı: "Ben canavarın karnında yaşadım, onun içini biliyorum. Ben mücadelemde Davud'un sapanını kullanıyorum." Tabii ki Marti'nin bu sözleri Castrocu başucu kitaplarının en fazla rağbet ettiği deyiş oldu.

Castroculuğun Marti'nin yücelttiği cumhuriyetçi modeli unuttuğunu biliyoruz. Bununla birlikte Küba ulusu, Fulgencio Batista'nın (1901-73) askeri zorbalığından ve özellikle de Batista sonrasında Kuzey Amerika'nın emperyalist tahakkümünden kurtulma gayesiyle halkının (ve önderinin) giriştiği mücadeleyle her zaman örnek olarak anıldı: "Örnek ulus" Küba sıfatıyla, Castrocu faaliyetler ve bizzat Fidel Castro, iktidarı ele geçirmelerinden otuz küsur yıl sonra bile, hâlâ Latin Amerika uluslarının ve yöneticilerinin arasında özel bir haleye sahip olmanın zevkini yaşayabildiler. Bu ulus, örnek olma özelliğini, kimliğinin bütün Latin Amerika uluslarına ortak olması gereken bir oluşumda erimesine borçludur.[5] Dolayısıyla Küba ulusu her şeyden önce pan-Amerikan bir ulusun aynası olarak var oldu. Castroculuğun yarattığı hayal kırıklıklarına rağmen, Küba ulusu, yankinin gücüne bağımlılık ilişkisinin kesin ve şiddetli biçimde koparılması anlamına gelen "hayır"ın coşturucu anını yaşamamış ulus-devletler tarafından paylaşılan hayal ya da pişmanlıkların, eski umutların toplamı olarak varlığını sürdürecektir. Paradoksal –ya da trajik– olan şey, Küba'da siyasal gövdenin demokratikleşmesinin ulusal deneyimin sıradanlaşmasına eşlik etmesidir. Sıradan ulusların arasına geri dönen Küba: Bütün Latin Amerika ülkeleri şöyle ya da böyle Küba'nın yasını tutmuyor mu?

Dolayısıyla Küba deneyiminden, yabancı bir dünya ile ekonomik ve kültürel açıdan bağımlılığın kesilmesi projesiyle yaratılan "kopuş ulusu" kavramını akılda tutmak gerekir. Castro bu anlamda Bolivar-Marti-Castro gibi bir tarihsel çizgi içine rahatlıkla yerleştirilebilir. Umut uyandıran bir oluşumdan hareketle yaratılan bu tür bir ulustan, örnek bir erdemden başka bir şey çıkarılamaz: bütün uluslara sesle-

5. 1967 Ağustosu'nda Havana'da toplanan Latin Amerika Dayanışma Örgütü'nün (OLAS) konferansı esnasında gündeme gelen metinler, açıklamalar ve alınan kararlar çok aydınlatıcıdır. Latin Amerika toplumları için tarihsel bir tanım arayışında olan Küba heyeti şöyle bir tanım dile getirmişti: "Bir sömürü sistemine maruz kalan ve yaşama araçlarını ellerinde tutan iktidardaki sınıflara bir arada karşı koymaları gereken ezilen ulusların zaman içinde oluşturduğu büyük bir aileye ait halkların alaşımı ...", *OLAS*, François Maspero, Paris, 1967, s: 31.

nen bir ulus, bir mesaj-ulus, seferber edici erdemlerinin iç ve dış politikasındaki beklenmedik olaylarla her zaman için lekelenme tehlikesi taşıdığı bir ulus.

"CERCADA" ULUSTAN, "CERRADA" ULUSA[6]

Bu iki pan-Amerikan milliyetçilik, Bolivar'ın cumhuriyetçi milliyetçiliği ve Marti'nin Castrocu hareket tarafından yeniden elden geçirilen anti-emperyalist milliyetçiliği, artık herkesten kabul görmeyen Batılı bir kültürü benimsemenin ürünüdür. Aslında Latin Amerika'nın ulus-devletler halinde parçalanmasının, tarihleri İspanyol istilasının çok öncesine uzanan toplumları tekilleştirmek gibi bir sonucu oldu... Bu devletlerin bağrında yaşayan, uzun süredir yok sayılan ve sık sık aşağılanan yerli toplulukları bugün harekete geçiren bir tarih... Bir yerli ulus adına, bu topluluklar çalınan toprakların ve egemenliklerin yeniden ele geçirilmesi için harekete geçmiş görünüyorlar. Aynı şekilde, 1980'den bu yana Peru'da gelişen Aydınlık Yol'un başkaldırı hareketi, hiç şüphe yok ki, Marksist ve Maoist söylemine rağmen, şiddetini (1980-95 yılları arasında 20 binden fazla ölü) ve özünü, kaybedilen ve yeniden bulunan yerli tarihinden aldı. Burada söz konusu olan milliyetçiliğin sahip çıktığı ulusun organik ve kültürel kıstasları, bu milliyetçiliğin mesajına arındırıcı ve dışlayıcı bir nitelik kazandırmıştır.

Devlet milliyetçiliği, pan-milli milliyetçilikler, "yerli" milliyetçiliği... Kristof Kolomb öncesi bir tarihe sahip çıkan hareketler arasında herhangi bir federatif irade, hatta uluslarını yeniden ele geçirme projesi görülmese de, bu hareketlerin dağılımı (Peru, Kolombiya, Ekvador, Meksika, Guatemala) *Nuestra America*'nın kimliğinin adlandırılmasına ve bu fikrin yaptığı çağrıya dair klasik kavgaları yeniden canlandırıyor. Aslında "yerliler" Kristof Kolomb'la ilk *encuentra*'ları (karşılaşma) esnasında ne kadar "Hintli"ydiyseler bu milliyetçiliğin kurmak istediği Amerika da o kadar "Latin". Semantik düzeydeki tartışmaların masum olmadıkları doğru. Ama Minerva'nın baykuşunun uçuşu gibi, bu tartışmaların çözümü de ancak günbatımında ortaya çıkacaktır.

6. *Cercada* (kuşatılmış, çembere alınmış), Perulu romancı ve antropolog Maria Arguedas'ın ülkesindeki yerli nüfusların statüsünü tanımlamak için kullandığı sözcüktür. *Cerrada* ise "kapalı" anlamına gelir.

Arap Ulusal Mitini Sorgularken

Mohammed Harbi

•

Arap ulusu kavramı, Osmanlı İmparatorluğu'nu sarsan modernleştirici atılımın sonucunda, 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştır. Düşünürlerin ve siyasetçilerin bu kavramı nasıl tasavvur ettikleri, kavramın ortaya çıkışının tarihi, Arap ulusu kavramının ilk dile getirilişinden gerçekleşmesine kadar geçen dönem hâlâ araştırma ve polemik konusudur.

Araplar'ın İslam milletinin cisimleşmesi olan Osmanlı İmparatorluğu'na ait olmalarından ötürü, Arap milliyetçiliğinin çıkış noktası devlet talebi değil, kültürel özerkliğin kabul edilmesidir. Özellikle Nasif Al-Yazigi (1800-71), Faris Al-Şidiak (1805-87) ve Butros Al-Bustani (1819-83) gibi isimlerin katkılarıyla oluşan edebi alandaki rönesans, Araplık kavramına süreklilik ve istikrar kazandırmıştır. Milliyetçiliğin tarihöncesini oluşturan bu harekete, halifeliğin Türkler'den Araplar'a geçmesini öneren Al-Kavakibi (1849-1902) de dahildir.

KÜLTÜRELCİLİKTEN ARAPÇILIĞA

Kültürelcilikten Arapçılığa geçiş Necip Azuri ile gerçekleşir. Azuri *Türk Asyası'nda Arap Ulusunun Uyanışı* (1905) adlı eserinde, Arap Yarımadası ve verimli hilal üzerinde bağımsız, Batı müttefiği, seküler bir Arap krallığı ve papalıkla eşdeğerde olacak bir müslüman halifeliğin kurulmasını tavsiye eder. Yazarının parıltıdan yoksunluğu bir yana, bu projenin önünde iki engel söz konusudur: İslami dayanışma duygusunun canlılığı ve Arap milliyetçilerinin, Jön Türkler'le beraber imparatorlukta yaşayan halkların idari ve kültürel özerkliğini gerçekleştirme umudu. Türkçülüğün yükselişi ve Osmanlıcılığın başarısızlığa uğraması Arap milliyetçilerini bir kopuşa sürükler.

Bununla birlikte, kalemiye ve askeriye gibi tutarlı bir toplumsal temele dayanan Jön Türkler'in tersine, Arap milliyetçiler "ekolojik ve dinsel çeşitliliğin" damgasını taşıyan bir dünyada yer alırlar [Jean-Pierre Derienmic]. Hareketlerinin üzerinde başka etkenlerin ağırlığı vardır: sömürgeci güçler tarafından bölgesel devletlerin oluşturulması, siyonizmin gelişmesi ve Yahudiler'le Araplar'ın Filistin'de yanyana yaşama sorunu, Arabistan'da Vehhabiliğin zaferi ve daha sonra, petrol rezervi ve stratejik bölge olan Ortadoğu'da üstünlüğü ele geçirmek için ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabet. Bu olaylar Arap milliyetçiliğine anti-emperyalistlikten ziyade Batı karşıtı bir içerik verecek, Jakoben yanını keskinleştirecek, sekülerlik tercihine ket vuracaktır.

İsrail devletinin kuruluşundan (1948) sonra Batı'nın Arap dünyasına karşı politikası, siyasal ve toplumsal etkenlerin yerine ideolojik ve psikolojik yorumları ikame ederek milliyetçiliğin son derece irrasyonel bir doğası olduğu fikrini zihinlere kazıdı. Konstantin Zurayk ve Edmond Rabbat'la birlikte pan-Arapçılığın seçkin ideologlarından olan Sati Al-Husri (1880-1968), Türk "muadili" Namık Kemal'den çok farklı değildir. Eskiden Osmanlı İmparatorluğu'nu savunan, daha sonra Irak kralı Faysal'ın bakanı olan Al-Husri, görüşlerini Johann Fichte ve Johann Herder'e dayandırarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmesinin sebebini imparatorluğu oluşturan uluslar arasındaki çekişmelere ve dil çeşitliliğine bağlar (bkz. s. 148).

DİL VE TARİHLE TANIMLANAN BİR ULUS

Din konusunda Baasçı düşünürlerden daha net olan Sati Al-Husri, İslamiyet'in yalnızca kültürel yanlarını muhafaza eder; dini, ulusu oluşturan unsurların dışında bırakır. Onun ideolojisine göre ulus dilsel kimlik üzerine kurulur. İnancı ya da etnik kökeni ne olursa olsun, Arapça konuşan herkes Araptır. Bölgesel devlet gerçeği karşısında Sati Al-Husri "genel vatan" ile "özel vatan" ayrımı yapar; genel vatan Arap ulusunun yaşadığı yerlerdir, belirli bir bölgeyi temsil eden "özel vatan" "genel vatan"a tabidir. Lufti Al-Sayyid (bkz. s. 149) ve Taha Hüseyin'in Mısır için öne sürdüklerinin aksine, devletler ulusları değil, bir birlik kurmayı beklerken geçici olarak egemenliği üstlenen iktidarları oluştururlar.

Bu bakış açısı esas olarak dil, kültür ve jeopolitiğin bir arada ol-

dukları stratejik bir yaklaşıma dayanır. Al-Husri bir Arap Bismarck'ın ortaya çıkması hayalini kurar ve daha 1940'lardan itibaren Mısır'ı "Arap vatanının doğal lideri" olarak görür; tıpkı "Prusya'nın Alman ve Piemonte'nin İtalyan birliği için yaptığı gibi, Mısır da Arap birliğini gerçekleştirmesi gereken ülkedir".

Sati Al-Husri'nin milliyetçiliği Baas'ın bütün düşünürlerini etkilemiştir. Onun ekolünden gelen çok sayıda lider Arap dünyasını cemaate dayalı düzeyden çıkarmak, toplumsal yapıları kökten değiştirmek, bilime merkezi bir rol vermek, ulemayı devlet memuruna dönüştürerek ve dini mülklerin yönetimini devletleştirerek kendilerine bağlamak arzusundaydı.

On yıllar boyunca Arap milli meselesi hiçbir çözüme ulaşmadan kolektif bilinci işgal etti. İngiltere'nin kısmen yol açtığı ve desteklediği Arap isyanı (1916-1918) vaatlerini yerine getiremedi. Milletlerüstü bir ortamdan ziyade bir tartışma ve müzakere zemini olan "Arap Devletleri Birliği" (kuruluşu 1945) Arap milliyetçiliğinin kurucu efsanelerinden birinin deyişiyle, Sykes-Picot anlaşmalarıyla (1916) parçalanan birlik hayalini olduğu yerden ileriye götürememiştir. Bununla birlikte daha 1924'te, *Arapların Kralları* adlı yapıtında Amin Al-Rihani, Sykes-Picot anlaşmalarına dair bu yorumun başarısızlığın nesnel ve öznel nedenlerinin üstünü örttüğünü söylüyordu. Al-Rihani'nin sözünü ettiği nedenlerin başında da Arap toplumlarının çoğulluğu ve çok sayıda krallığın varlığı geliyordu.

BAASCILIK, NASIRCILIK...

Son dönemde, toplumsal açıdan birbirine yakın unsurlardan oluşan üç çekim kutbu (öğretmenler, üniversite öğrencileri, memurlar ve subaylar) Arap ulusal hareketinde hegemonyayı ele geçirmek için çekişiyordu. 1943 yılında Suriye'de kurulan Baas, emperyalizmle uzlaşan eski sınıfların yerini almayı arzulayan yeni seçkinleri temsil ediyordu. Mücadeleye katılan ikinci örgüt, Arap Milliyetçiler Hareketi, Beyrut'taki Amerikan üniversitesinin öğrencileri tarafından kuruldu. 1948'de İsrail karşısındaki onur kırıcı yenilginin intikamını alma peşinde olan örgüt, topraklarından kovulmuş Filistinli sığınmacıları içine almayı hedefliyordu. Mücadeleye son katılan ise, Bandung Konferansı (1955) ve Süveyş krizinden (1956) sonra, yabancı hâkimiyetine

son vermek ve kapitalizm ile sosyalizm arasında üçüncü bir yol bulmak isteyen herkesi Mısır ve onun lideri Cemal Abdül Nasır etrafında bir araya getiren Nasırcılık'tı.

Birliği gerçekleştirmenin yolları ve araçları, devlet ve siyasal örgütler arasında kurulması gereken ilişkiler ve sivillerle askerlerin karşılıklı konumları gibi konularda birbirinden ayrılan bu güçler topluluğu, 1967'de İsrail karşısında yaşanan bozguna dek Nasır'ı Arapçılığın lideri olarak tanıdı. Bu topluluk 1958 yılında Suriye ile Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti bünyesinde birleşmesiyle en güçlü günlerini yaşadı. Bundan üç yıl sonra gelen kopuş, sürecin maddi verilerini hiç hesaba katmayan ve devletin mutlak kudreti uğruna bireysel özgürlükleri feda eden romantik bir ulus kavramının sınırlarını su yüzüne çıkarmış oldu. Bu başarısızlığa rağmen modernleşmenin sarsıntıları ve Amerika-İsrail ittifakına karşı koyabilmek için bir güç birliği oluşturma mecburiyeti Arap milliyetçiliğine güç kazandırdı. 1962'de Yemen (cumhuriyetin kuruluşu) ve Cezayir'de (bağımsızlık), daha sonra 1967'de Güney Yemen'de (cumhuriyetin kuruluşu) ve ardından 1969'da Libya'da (krallığın devrilmesi ve Muammer Kaddafi'nin iktidara gelişi) yaşanan değişimler, Arap milliyetçiliğini egemenlere ve Batı'ya bağlı muhafazakâr rejimlere karşı çıkmaya yöneltti. Buna bağlı olarak bir iç savaşlar dönemi yaşandı ve Araplararası çatışmalar yoğunlaştı. İşte bu koşullar altında, Arap milliyetçiliğine karşı cemaatçilikler doğdu. 1967 yılında İsrail karşısında uğranan yenilgiden ve Nasır'ın ölümünden (1970) sonra Filistinliler'in birliği yeni temeller üzerinde oluşturma girişimleri, yol açtıkları dramlara (1971'de Ürdün'de "Kara Eylül", 1975'den itibaren Lübnan'da iç savaş, vd.) rağmen, Filistin milliyetçiliğini Arap vasilerinin elinden alma ve kendi bölgesel devletini kurma savaşı olarak görülebilir.

19. yüzyılın başlarından beri Arap milliyetçileri, daha 20-30 sene öncesine kadar emirlerin "petrol gelirlerini döşek altına sakladıkları" bir dünyada, modernleşmenin etkin taşıyıcıları oldular. Bununla birlikte projelerini iradeci ve Jakoben bir şekilde tasarlıyor, hiçbir zaman demokrasi meselesini, dilsel, etnik ve dini azınlıkların haklarını (Kuzey Afrika'da Berberiler, Ortadoğu'da Kürtler, Sudan'da siyah Afrikalılar, Suudi Arabistan'da Şiiler) ya da dışarıda tanımlanan "oyunun kuralları"na boyun eğen Arap toplumlarının çoğul gerçekliğini hesaba katmıyorlardı. İnandıklarının tersine, ulus bir veri değil, inşa edilmesi gereken bir topluluktu.

BİRLİK HAYALİNE SAHİP ÇIKMAK İÇİN VAATLER YARIŞI

Arap milliyetçiliğinin, 19. yüzyıl Almanyası örneğini izleyerek yıkıp bozarak, kaba güçle, propaganda yoluyla ulus kurma konusunda yetersiz kaldığı yolundaki eleştiri, Batı dünyası tarafından şekillendirilen ve kontrol altında tutulan uluslararası sistemin ağırlığını ortadan kaldıramaz. Belirli engeller yaratan sömürge geçmişi, Filistin'de bir Yahudi yurdunun kurulması Arap milliyetçiliğinin çıkmazlarını kısmen açıklıyor. Yine de ulusal mitin gerçekleştirilmesinin önündeki esas engel, ekonomik açıdan Batı'ya birbirlerine olduğundan çok daha fazla bağlı 21 devletin maddi yaşamının ve çıkarlarının örgütlendiği gerçek bağlamda yatıyor.

Seferber edici temalar ve söylevler Araplık kavramına atıfta bulunsa da, aslında stratejiler mevcut devletlerin içinde belirleniyor. Devlet milliyetçilikleri güçlendikçe, en güçlü devletler içindeki yayılma ya da bölgesel hegemonyayı ele geçirme eğilimleri de gelişiyor ve bu eğilimler çok popüler bir anti-emperyalizmle yan yana var oluyor. 1990'da Irak'ın Kuveyt'i ilhak etme girişimi ve bunun ardından gelişen olaylar bu duruma iyi bir örnek oluşturdu. Bu koşullarda birlik hayali, devletlerin meşruiyet eksikliğini ve toplumsal gövdenin parçalanmasını telafi etmek, sınırların çizimine dair çatışmaları canlandırmak ve Elizabeth Picard'ın deyişiyle "halkların özlemlerini ve mahrumiyetlerini Arap alanının geneline yaymak" gibi bir işlev görüyor. Bütün bunların sonucunda aynı seferber edici temaları içinde barındıran İslamcılığın bugünkü yükselişinin gölgede bıraktığı pan-Arap idealine sahip çıkmak isteyenler arasında sürekli bir vaatler yarışı yaşanıyor.

Bu saptamalar, Arap ülkelerinin bölgesel (Mağrip, Verimli Hilal, Nil Vadisi, Arap Yarımadası) ya da başka türlü bir biçim altında siyasal ve ekonomik bütünleşmesinden başka bir yaklaşımın gerekliliğini gösteriyor; yeter ki bu yaklaşım özgürce benimsensin ve demokratik temeller üzerine otursun. Arap birliği hâlâ bir proje; bu projeyi gerçekleştirmek için milliyetçiliğe ihtiyaç var mı? Hiç şüphesiz hayır. Ortadoğu'da karşılıklı olarak birbirine bağımlı bir gelişme projesi yaklaşımı kısa bir süre önce yeniden gündeme geldi. Bu kez projenin "ustabaşı" rolüne İsrail aday olduğundan, Batı bundan ne rahatsız oldu, ne de projeyi fazlasıyla ütopik buldu.

Hırvatlar, Bosnalı "Müslümanlar" ve Sırplar'ın Ulus-Devlet Kavrayışı

Joseph Krulic

•

1991 yılında eski Yugoslavya topraklarında başlayan savaş, kendi devletlerini yaratma ya da sağlamlaştırma özlemi duyan üç halkı, ya da kendilerini halk olarak gören üç cemaati karşı karşıya getirdi: Hırvatlar, Sırplar ve Bosnalı "müslümanlar".[1]

Ancak bu cemaatlerin ulus-devlet kavrayışları birbirinden farklıdır. Temel olarak toprak egemenliğine bağlı olan Hırvatlar'ın "devlet hakkı", toprakları dönemsel olarak genişleyip küçülen Sırplar'ın daha etnik ve cemaatçi yaklaşımına terstir; öte yandan, Bosnalı ve Sancaklı "müslümanlar" ise 1878'den beri daha geniş bir kümeyle (eski Yugoslavya, Hırvat bloğu, müslüman dayanışması) bütünleşme fikri ile kendi ulus-devletlerini kurma hakkını talep etme arasında gidip gelmişlerdir.

HIRVATLAR VE TERİTORYAL EGEMENLİK

Hırvatlar'ın ulus-devletle kendileri arasındaki bağı algılayışları, Louis Dumont'un[2] "Batılı devletlere özgü" diye nitelediği, temel olarak bölgesel toprak egemenliği çerçevesinde yer alan hukuki bir sürekliliğe dayanır.

1. 1961'den beri resmi olarak İslami gelenekten Bosnalılar, özellikle Sancaklılar için kullanılan deyim. Bağımsız Bosna *Bosnjak* (Bosnalı) sözcüğünü tercih ediyor. *Bosnjak*, ilkesel olarak çok-etnililikten yana, bağımsız Bosna taraftarları için kullanılıyor. Bu sözcük Bosnalı Sırplar için de kullanılan *Bosanac* (Boşnak) sözcüğünden farklıdır. Bu terimin yeni icat edilmiş olması, kimilerinin ısrarla savunduğunun aksine Tito'nun bu halkı icat ettiği anlamına gelmiyor.

2. Bkz. Dumont, 1986.

Bu algılayışın tarihsel temeli Hırvatistan krallığıdır ("Sırp imparatorluğu" dendiği halde, Hırvat değil Hırvatistan krallığı denir). 916' dan 1102'ye kadar bir Hırvat hanedanı tarafından yönetilen krallık, bir evlilik dolayısıyla 1102 yılında *Pacta Convecta* anlaşmasıyla Macaristan kralına devroldu. Macaristan krallığı da 1526'da Habsburg hanedanlığına geçti. Avusturya ile Macaristan arasındaki 1867 tarihli *Ausglecih*'ın (düzenlemenin) gerektirdiği biçimde yapılan 1868 tarihli Hırvat-Macar *Nagodba*'sı (anlaşması) bir ölçüde ikili yönetimin tezahürü oldu.[3]

1918'e kadar Hırvatistan'da bir *ban* (vali, bir tür kral naibi) ve bir *sabor* (meclis ya da parlamento) vardı. Dolayısıyla Hırvatlar 1918-1939 dönemi haricinde devletlerinin hep var olduğu düşüncesindedirler. 1918, Sırp-Hırvat-Sloven krallığının ortaya çıktığı tarihtir; 1939 Ağustosu'nda ise Yugoslavya krallık hükümetiyle yapılan *sporazum* (uzlaşma, anlaşma), toprakları, biri Hırvatistan *banovina*'sı (vilayeti) olmak üzere iki topluluk arasında paylaştırıyordu (Yine ikici bir şema görüyoruz: Sırbistan-Hırvatistan, Hırvatistan'ı tüzel kişilik olarak yeniden yaşatıyordu).

Hırvatlar'ın Yugoslavya'ya karşı düşmanlıkları, büyük ölçüde Sırplar'ın 1918'de sözleşmeye dayalı birleşme şemasını reddetmelerinden ileri gelir; eğer bu birleşme gerçekleşebilseydi Hırvatistan tüzel kişiliğini koruyabilecekti. Paul Garde'ın söylediği gibi, durum "düğün gecesi boşanma"ya[4] benzer. Hırvatlar üniter bir devlete ve federal Yugoslavya'ya dahil olmayı hiçbir zaman istemediler. Onların gözünde Yugoslavya demek, başta bankacılık (1974'den önce) olmak üzere ekonomik alanda federal devletin aşırı güçlü olması, güvenlik organlarında ise (ordu, polis) Sırplar'ın ezici bir rol oynaması demekti.

Hırvatistan, önce 1941-1945 arasında Ante Paveliç'in *Ustaşa* örgütünün hâkimiyetinde kurulan bağımsız Hırvatistan devleti (NDH) çerçevesinde, daha sonra da 1945-1990 arasında Yugoslavya Federal Sosyalist Halk Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak Hırvatistan Sosyalist Cumhuriyeti çerçevesinde tüzel bir devlet statüsüne kavuştu.

Mihver devletlerine boyun eğmek (Dalmaçya'nın İtalya tarafından ilhakı, Naziler'in Yahudi düşmanı siyasetinin taklit edilmesi) ve Sırp-

3. 19. yüzyılın sonunda Hırvatistan için bkz. Jean-Marc Desjours'un tezi, Université Paris-I, 30 Mayıs 1994.

4. 1920 olayları için bkz. Garde, 1992, I. Bölüm.

lar'ın kitleler halinde katledilmesi[5] gibi faaliyetleri olan NDH, bağımsız Hırvatistan fikrinin uzun bir süre boyunca itibarını yitirmesine neden oldu. Ayrıca NDH, toprağa (Dalmaçya'nın terk edilmesi ancak Bosna Hersek'in ilhakı) ve kimliğe ("Müslümanlar", "Hırvat ulusunun gözbebeği" olarak görülüyor ancak Sırplar'ın bir kısmı vaftiz ediliyordu) dayalı referansları da muğlak bir hale getirdi: Halk olarak Hırvatlar'ın ve ülke olarak Hırvatistan'ın tanımı belirsiz hale geliyor, Hırvat milliyetçiliği Naziler'in ırka dayalı bir kıta egemenliği kurma fikrini taklit ediyordu.

Tito Yugoslavyası, bir Hırvatistan cumhuriyeti tarif ederek ve anayasada kurucu halklarının Sırplar ve Hırvatlar olduğu belirtilen bir ulus-devleti tanıyarak krallık dönemindeki uygulamalarla bağını kopardı. Hırvatlar'la Sırplar arasındaki bu eşitlik 1990-1991 ayrılığından sonra devam etmedi. Hiç şüphesiz, Hırvatlar'ın bir kısmı başka cumhuriyetlerde yaşıyordu (Bosna'da 6 milyon, Sırbistan'a bağlı Voyvodina'da 15-20 bin kişi), bu arada Hırvatistan nüfusunun yüzde 12'sini de Sırplar oluşturuyordu; ancak devlet ile ulus arasındaki çakışma gerçekti: 1991'de Hırvatistan nüfusunun yüzde 77.2'si Hırvat'tı ve Hırvatlar'ın yüzde 80'inden fazlası Hırvatistan'da yaşıyordu. 1945 tarihli sınırlar İstriya, Dalmaçya ve Doğu Slavonya'yı içine alıyordu.

Hırvatistan ulus-devlet olarak varlığını, en azından 916'dan beri netlik kazanmış, sadece 1918-1939 arasında kesintiye uğramış tüzel bir varlığın yeniden doğrulanması olarak algılar. Ayrılma hakkı ortaçağdaki kişisel birleşmelerle ya da federal birliklerle eşdeğerli olduğundan, 1991'deki bağımsızlık uzun vadeli bir hukuki sürekliliğin bir parçası olarak görülür; Hırvat cumhurbaşkanı Franjo Tudjman 1990 Aralığı'nda Hırvat anayasasını sunarken bunu açıkça ortaya koydu.

SIRPLAR YA DA TOPRAKSIZ BİR HALKIN-CEMAATİN SÜREKLİLİĞİ

Sırplar sürekliliklerini, devleti ve soyluluğu 14. yüzyılın sonunda (ya da 15. yüzyılın ortasında, çünkü 28 Haziran 1389'daki Kosova Savaşı'ndan sonra bir krallık varlığını sürdürmüştü) Osmanlı İmparatorluğu tarafından ortadan kaldırılan bir halkın sürekliliği olarak algılarlar. Bu süreklilik, Osmanlı millet sistemi (resmi siyasi rolü tanınan dini

5. Bkz. Paul Garde, *a.g.e.*, 5. Bölüm.

cemaatler) çerçevesinde otosefal Ortodoks kilisesine bağlanma sayesinde mümkün olmuştur; kuzeyden güneye, Karlovaç'dan Kosova'ya 1000 kilometreden daha geniş bir alanda vuku bulan göçlerle darmadağın olan Sırplar eğer Ortodoks inancı paylaşmasalardı, büyük ihtimalle ya Katolik bir topluluk içinde eriyecekler (böylece Hırvatlar'ın bölgelerinde Hırvat olacaklar) ya da İslamiyet'i benimseyeceklerdi. Paul Garde'ın hatırlattığı gibi, Yugoslavya toprakları üzerinde dini kimliği ve bir halka aidiyeti bu denli açık olarak tanımlayan ilk topluluk Sırplardı; millet sistemi böyle bir kimlik edinmeyi sadece pekiştirebilirdi.

Sırplar'ın, diaspora yerleşimini andıran bir coğrafi dağılma yaşamalarıyla da bağlantılı olarak, 13.-14. yüzyıllardaki imparatorluklarına duydukları nostalji, 1945'ten önce Ren'den Volga'ya kadar uzanan bir alana yayılmış Almanlar gibi "toprak hâkimiyeti"ne dayalı bir kavramı benimsemelerini engellemiştir. "Nerede bir Sırp mezarı varsa orası Sırbistandır" sözüyle ifade edilen romantik fikir, etnik bakımdan katışıksız bir ülke ya da en azından, artık asla Katolikler ya da Müslümanlar tarafından yönetilmeyecek bir ülke fikrine doğru sapabilir. Hukuki olarak tanımlı topraklarla kendisini sınırlamayan "Büyük Sırbistan" fikri buradan gelir.[6] "Büyük Sırbistan" ideali, tarihsel ("Kosova ortaçağda Sırptı, Sırp olarak kalacaktır") ve demokratik/demografik (1991'de Hırvatistan'ın ya da Bosna'nın bazı bölgelerinde Sırp nüfus yaşıyordu) meşruiyetlere yaslanır.

Sırplar, Karayorgeviç ve Miloş Obrenoviç (1804-1828) ayaklanmalarından başlayarak, 1878'den itibaren tedricen tüzel olarak bağımsız bir devlete kavuştular. Bütün Sırplar'ı ya da bütün Güney Slavları'nı bir araya toplama hevesindeki kahraman halk olmaya dair "siyasal kompleksleri" de buradan kaynaklanır. Sırplar'ın bu kompleksi, bütün yanlış anlamaları körükleyerek daha medeni olduklarını düşünen Hırvatlar'ın[7] "kültürel kompleksi" ile zıtlaşır. Modern Sırp dilinin kurucusu Vuk Karadziç (1787-1868) gibi dilbilimcilerin etkisiyle, Sırplar tek bir Güney Slav halkını oluşturan toplulukların en iyisi ve 1918'deki gibi bu halkların kurtarıcısı olduklarına inanırlar. 1914 yılındaki suikast ve 28 Haziran 1921 tarihli Vidovdan adı verilen anayasanın üniter ni-

6. Bkz. Grmek, Gidjara, Simac, 1993; ayrıca *Hérodote* dergisi, "Sırp meselesi" özel sayısı, no. 67, 1992, özellikle Yves Lacoste'un Almanlar ve Sırplar'ı karşılaştıran makalesi.

7. İtalyan uyruğuna geçen Hırvat Ante Ciliga'nın ifadesi (ölümü 1992).

teliği bu anlayıştan kaynaklanır: Sırplar kendilerini kahramanı olarak gördükleri tek bir halk halinde kaynaşmak isterken, Hırvatlar eşit ve farklı iki halk arasında bir sözleşmeye varmak isterler.

İster monarşik (1918-1941), ister komünist-federal (1945-1991) bir yapıda olsun, Yugoslavya bütün Sırplar'ın tek bir devlet çatısı altında toplanmasına imkân vermişti. Bununla birlikte Slovenya'da neredeyse yok denecek kadar az Sırp vardı ve sadece altı cumhuriyetten dördünde (Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Hırvatistan) ve Sırbistan'ın özerk bölgeleri olan Voyvodina ile Kosova'da çok sayıda Sırp bulunuyordu. 1966-1979 arasında yönetimde bulunan ikili, Sloven Edvard Kardelj ve Hırvat Tito tarafından, özellikle 1974 anayasasından beri, dağıtıldıkları ve zayıf düşürüldükleri kanısındaydılar. Anayasanın yol açtığı bu dağılmaya rağmen, güvenlik kurumlarındaki rolleri onlara yine de önemli bir iktidar sağlıyordu.

"BOSNALILAR" YA DA BİR ULUSUN ZOR DOĞUMU

Birçok "müslüman", Osmanlı İmparatorluğu'nda yöneticilik ve ticaretle ilgili görevlerde bulunmuştu. 1878'de Türkler'in çekilmesinden sonra kimlik sorunu ortaya çıktı: "Biz kimiz?" İvo Banaç'ın tezinin[8] de gösterdiği gibi, bu sorun daha evvel, 1914 öncesinde müslüman entelektüeller tarafından tartışılmıştı. Aslında içlerinden pek çoğu Hırvat kimliği ile "müslüman" kimliği arasında tereddüt içindeydi.

Bu kendine özgü durum iki büyük savaş arasında da kendini gösterdi: Mehmed Spaho'nun liderliğindeki Yugoslav Müslüman Örgütü adlı bir müslüman partisi, Sırplar'ın Vidovdan anayasasını hayata geçirmelerini sağlayarak parlamentoda anahtar bir rol üstlendi.

Bosnalılar'ın kimliği kesinlikle Titoculuğun bir icadı değildir. Batı Bosna'daki seçim sonuçlarının gösterdiği gibi, öteki "müslümanlar"ın Hırvat Köylü Partisi'ni destekledikleri gerçektir.[9] İkinci Dünya Savaşı, Hırvat ya da Alman yanlısı ("Andzar" adında bir SS birliği kurulmuştu) olma isteğiyle Yugoslav bütüne bağlanma isteğini karşı karşıya getirdi: Titocu parlamentonun 1942 Kasımı'nda, nüfusunun yüzde 95'ini "müslümanlar"ın oluşturduğu Bihaç kentinde toplanmasının ardından, 29 Kasım 1943'te müslüman Bosna'nın göbeğinde, İatse'de

8. Bkz. Banac, 1984. 9. Bkz. Jelavic, 1982.

Tito'nun Yugoslavyası ilan edildi.

1945'te "müslümanlar"ın farklı ve özgül bir grup oluşturduğu ayrı bir Bosna-Hersek'in kurulması, Bosnalılar'a bir tatmin duygusu veriyordu: 1945-1956 arasında maruz kaldıkları dini zulme rağmen müslümanlar Federatif Yugoslavya Cumhuriyeti'ne en bağlı gruplar arasında yer alıyorlardı. Bu cumhuriyetin varlığı Sırplar'la ya da Hırvatlar'la özel bir çatışmaya girmelerini engelliyordu. 1956'dan sonra, Titocu devletin bağlantısızlık politikası çerçevesinde yüzlerce cami yapılması mümkün oldu. Bosna-Hersekli yetkililer ancak 25 Haziran 1991'de Slovenya'nın ve Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Yugoslavya'nın kesin olarak Sırp etki alanına indirgeneceği ortaya çıktıktan sonra, aynı yılın sonbaharında bağımsızlık fikrine vardılar.

1992 yılının Nisan ayından beri ülke savaşa sürüklendi. Yöneticiler resmi olarak Bosna'nın çok-etnili yapısını korumayı amaçladıklarını açıklamışlardı, ancak Başbakan Haris Siladziç, Bihaç'daki 5. Birlik'in komutanı general Atıf Dudakoviç ve Tuzla'nın "sosyal demokrat" belediye başkanı Selim Beşlagiz gibi kişilerin çok açık bir şekilde dile getirdiği bu istek Cumhurbaşkanı Alia İzzetbegoviç tarafından açıkça savunulmuyordu. Ordunun bazı birlikleri ve hâkim Demokratik Eylem Partisi'nin bazı fraksiyonları "İslamcı" bir eğilime kapıldıysa da,[10] Bosnalılar'ın dine karşı ilgisizliği karşısında bu eğilim başarısızlığa uğradı: 1918'den 1995'e kadarki dönem Bosnalılar'ın gerçek bir ulusa dönüştükleri bir süreç oldu.

10. Bkz. Xavier Bougarel'in çalışmaları.

Burundi ve Rvanda

İcat Edilen Etniler mi?

André Guichaoua

•

Büyük Göller bölgesinin tamamına yayılan katliamlar ve Rvanda'daki soykırım Afrika tarihinin 90'lı yıllarına damgasını vuracaktır. 1993' te Burundi'de on binlerce, 1994'te Rvanda'da yüz binlerce insanın ölümü, yaklaşık üç milyon sığınmacının ve yerinden yurdundan edilen insanın varlığı, Büyük Göller bölgesini etnik şiddetle dolu yeni bir evreye sürükledi.

Daha öncekilerden çok daha dramatik olan ve çok daha ağır sonuçlara yol açan bu şiddet, aslında Hutu (çoğunluk) ve Tutsiler arasında Burundi'de (1965, 1972, 1988, 1991, 1993-95) ve Rvanda'da (1959-63, 1973, 1990-95) uzun bir süreden beri devam eden bir dizi çatışmanın uzantısıdır. Etnik ve ırksal karşıtlık artık geri dönüşü olmayan bir noktaya varmış gibi görünmektedir. Çeşitli mekânları temel alan ayrımcılık biçimleri pekişmiş, yerleşmiştir. Bu ayrım mekânları, "Hutu halkı"nın yaşadığı kırsal Burundi ile ordunun korumasındaki Tutsiler'in hâkimiyetindeki şehirli Burundi'yi birbiriyle karşı karşıya getirmektedir. Rvanda'da ise, kitlesel olarak geri dönen sürgündeki Tutsiler'in denetiminde olan, sınırdaki bölgelere sığman kırsal bir Hutu topluluğundan tümüyle arındırılmış bir ülke görünümü söz konusudur; burada nüfusunun tamamı homojen bir biçimde Tutsiler ya da Hutular'dan oluşan çeşitli vilayetler çatışma içindedir.

Bağımsızlık savaşları döneminden bu yana, neredeyse hepsi sadece *etnik aidiyetlerinin* kurbanı olan bir buçuk milyon ölü karşısında, bu makalenin başlığındaki soru şaşırtıcı gelebilir. Ama yine de, Hutu-Tutsi çatışmasının kökeninde, genellikle "etnik" adı verilen karşıtlıklara yol açan kültür, dil, din ya da fiziksel özellik farkları bulamayan araştırmacılar için bu soruyu sormak zorunludur. Aynı şekilde, bölge-

de "çok katmanlı" bir nüfus yapısına yol açan göçmen kitlelerinin kökenine dair sorulara tatminkâr cevaplar (kanıtlanmış ya da en azından bilimsel yöntemlere dayanan cevaplar) alabilmek de imkânsız görünüyor. Bölgeye ilk yerleşen, avcılık ve toplayıcılıkla geçinen Tvalar, tarımla uğraşan Hutu göçmenler tarafından ormanların içlerine sürüldüler. Hutular da daha sonraları, kıtaya olmasa da bölgeye yabancı "hayvan yetiştiricisi" Tutsiler'in istilasına uğrayıp boyunduruk altına alındılar ve mallarına el konuldu. Tutsiler, Rvanda'daki soykırımın ideologluğunu yapan Hutular tarafından gayri meşru yurttaşlar olarak kabul edilirler. Tutsiler ise Nuh'un oğlu Ham'm soyundan geldikleri için "üstün" Siyahlar (Hamiler) olduklarını, yani bölgeye ilk yerleşen "Bantular"dan, Tvalar ve Hutular'dan üstün olduklarını iddia ederler.

ESKİ BÖLÜNMELERİN SİYASİ AMAÇLARLA SÖMÜRÜLMESİ

Burundi ve Rvanda'da yaşayan üç etni olan Batva, Bahutu ve Batutsi (ki nüfusun beşte dördünü Hutular oluşturur) arasındaki sosyo-etnik ayrımlar her ne kadar sömürgeleşmeden (1897'den 1916'ya kadar Alman, sonra 1962'ye kadar Belçika egemenliği) önce mevcut olsa da, farklı toplumsal işlevler gören (çömlekçilik, sepetçilik gibi zanaatlerle iştigal eden zanaatkâr Tvalar, ziraatçi Hutular ve hayvan yetiştiricisi Tutsiler) *etnik gruplar* ile (modern bir toplumun sosyo-ekonomik tabakalarına tekabül edecek şekilde) hiyerarşik toplumsal gruplar arasında kimlik farklılıkları yaratmak, bu farklılıkları keskinleştirip yerleştirmek sömürgeci tarihyazımının ve Belçika yönetiminin işidir. Gerçekten de sömürgeci yetkililer tarafından terfi ettirilen yönetici seçkinlerin neredeyse tamamı Tutsi kökenlidir; bu yöneticiler tarih, ırk ve din bakımından üstünlüklerini temellendiren ideolojiye aktif olarak katılırlar.

50'li yılların sonunda (bölgenin o dönemdeki adıyla) Ruanda ve Urundili prenslik seçkinlerinin bağımsızlık yanlısı davalarına karşı koymak isteyen sömürgeci yetkililer yüz seksen derecelik bir dönüş yaparak "toplumsal devrim" taraftarı olan Hutu militanları desteklediler. Hem Belçika yönetiminin hem de yüksek Katolik makamlarının vasiliğinden kurtulma arayışındaki Hutu "serf"lere karşı, üçüncü dünyanın ilerici liderlerinin desteklediği bağımsızlık yanlısı Tutsi monarşistler söz konusuydu. Siyasal ve ideolojik karışıklık doruk noktasına

ulaşmıştı. Bu referans karışıklığı, partizanca seferber etme biçimlerinin ve etnik aidiyete dayalı bölünmelerin netleşmesinin olağanüstü basitliğini büyük ölçüde açıklıyor.

Dolayısıyla Burundi ile Rvanda'daki çatışmalar, bağımsız devletlerin kuruluşunun ve oturtulan iktidar biçimlerinin temelinde yatan unsurlardır. Bundan sonra gelen her ulusal kriz açıkça, diğer bütün aidiyet ve toplumsal dayanışma biçimlerine karşı etnik kimlikler dayatmak, halkları birbiriyle savaşır hale getirmek için ortak hayaller ve korkularla kasten oynayan siyasal stratejiler kullanmak diye çözümlenebilir.

Bütün diğer toplumsal olgular gibi etnik, dini, kültürel, vd. kimlikler de mevcut ve *kabul gören* değil, kurulan, *inşa edilen* olgulardır. "Etni" partizan bir seferberliğin vektörü olsa da, *krizleri etnik nedenlerle açıklamak* siyasi bir paravanadır: Nisan 1994'te Rvanda'da gerçekleşen soykırım sistemli bir biçimde en şiddetli noktasına kadar yükseltilen bir siyasi bunalımın programlanmış çözümü olarak gerçekleşti. Aynı şekilde, Burundi'de karşılıklı etnik totalitarizmlerin yükselişi de açık açık ırka dayalı ideolojilerden etkilenen aşırı uçtaki oluşumların siyasi stratejilerinin sonucu olarak ortaya çıktı. Bu krizlerin çıkış noktaları ve arkalarında yatan nedenler hiçbir "tarihsel gerekliliğe" dayanmaz.

ETNİCİLİKTEN KURTULMAK İÇİN BEYHUDE GİRİŞİMLER

Etnilerin hayli belirsiz olan ontolojik statülerine ve "etniciliğin, bölgeciliğin ve aşiretçiliğin" kötülüklerinin, zararlarının ritüelleşmiş bir şekilde kınanmasına karşın, Burundi ve Rvanda'da "etnicilikten kurtulma" girişimleri bugüne kadar ya başarısızlığa uğradı ya da yetersiz kaldı.

Rvanda'da 1961 yılında kurulan, 1973'de Juvenal Habyarimana'nın iktidara gelmesiyle istikrara kavuşan çoğunluktaki Hutular'ın demokrasisi, okullarda, üniversitelerde, şirketlerde, devlet dairelerinde, vb. uyguladığı etnik kotalarla derin ayrımcılığa dayalı bir toplumsal keyfiliği kurumsallaştırarak iç barışı sağladı. Önce ciddi toplumsal hareketlerle, ardından 1990'ın Ekim ayından sonra RYC (1994 yılında iktidarı ele geçirecek olan Rvanda Yurtsever Cephesi) ile girişilen iç savaşla karşı karşıya kalan Habyarimana rejimi her tür demokratik

hak arayışını bastırmak, siyasi rakiplerini etkisizleştirmek ve bir soykırımı hazırlamak için kökeninde yatan etnik nefreti açık açık yeniden kullanacaktır.

Öte yandan Burundi'de, "gelişmiş" (eğitimli) Hutular'ın çeşitli dönemlerde (1965 ve 1972) sistematik bir şekilde katledilmesinden sonra Tutsi seçkinleri etnik bölünmeleri, toplumsal hiyerarşilerin bireysel rekabete dayandığı modernleşmiş bir toplum çerçevesinde aşmayı tasarladılar. Böylece 1976'dan 1987'ye kadar Jean-Baptiste Bagaza rejimi ve bu rejimin ideologları bölgesel aidiyetlerin önemini ve etnik sorunun varlığını bile yadsıyarak ulusal birliği yeniden kurduklarını iddia ettiler. Bununla birlikte siyasi, ekonomik ve entelektüel alanların Tutsiler tarafından tekelci ve katı bir şekilde denetlenmesi yoluyla toplumsal ilişkilerin *gerçekten* etnikleştirilmesi, konumlarının kalıcı bir biçimde saygınlığını yitirmesine neden oldu. Yaklaşık otuz yıl süren mutlak Tutsi egemenliğinin sonunda, 21 Ekim 1993 günü, seçim sonuçlarına göre Hutular'ın çoğunlukta olduğu sivillerin iktidara gelmesinin ardından cumhurbaşkanının ve üst düzey devlet yetkililerinin öldürülmesi, iktidardaki blokun geniş kesimlerinin ele geçirdikleri mevkilerden vazgeçmelerinin olanaksızlığını ve militan etnik refleksin öldürücü etkisini gösterdi.

Rvanda'da da 1994'ten itibaren, azınlıktaki etnik ve siyasi bir grubun iktidar üzerindeki neredeyse mutlak askeri ve siyasi kontrolünün belirlediği ülke koşullarında, RYC hükümetinin söylemi –ve asıl önemlisi uygulamaları– Burundi'deki gidişatla büyük benzerlikler gösterdi.

ETNİK MESELE ÜZERİNE DEMOKRATİK BİR TARTIŞMAYI KABUL ETMEK

Tarih biliminin "kazandırdıklarını" harekete geçirmek, ırka dayalı ideolojilerin (özellikle de ötekilerin ideolojilerinin) şifresini çözmek başka bir şey, bireyler arası gündelik ilişkilerde etniciliği doğuran ve yeniden üreten ideolojileri, sosyopolitik bağlamları somut olarak ve bütünüyleçözümlemek başka bir şeydir. Büyük bir olasılıkla hiçbir zaman ispatlanamayacak tarihsel öncüllere ve/veya etnik ayrılık gerçekliğinin saptanmasına dayanılarak etnilerin ontolojik olarak var olduğunun ileri sürülmesi sadece ideologları bağlar. Bu türden bir önsel

fikir ve bunun yıkıcı sosyopolitik kullanımları, sorunu aşmanın bütün yollarını ortadan kaldırır ve Afrika'daki en eski ulus-devletlerin varlığını bile tehlikeye atar. Aynı şekilde etnik niteliklerin ve grupların "var olmadığını" ilan etmek de kılık değiştirmiş bir etnicilik biçimidir. Bunu kabul etmek, tam da nihayet etnik tabuların, gerçeklikle bağdaşmayan düşüncelerin ve korkuların elle tutulur, apaçık ve toplu-ca göğüslenecek gerçeklikler olarak ele alınması gerektiği kabullenilmişken –ve bu durum olgularda da kendini gösteriyorken–, bölgede altı-yedi yıldır süren siyasi ve bilimsel tartışmayı geriletmek anlamına gelir.

Tıpkı Bujumbura'da olduğu gibi Kigali'de de, zihinleri her şeyden önce güvenlik meseleleriyle dolu olan strateji uzmanları, tarihi istismarcı bir şekilde yeniden yazarak, yaşanan mutsuzlukların sorumlusunun "demokratik tartışma" yandaşları olduğunu savunabildiler. 1989-93'teki kısa süreli demokratik geçiş sürecinin doğurduğu acımasız hayal kırıkhklarına ve nihai sarsıntıya rağmen, artık çoğunluğu eğitim gören kişilerden oluşan kırsal nüfusa, geçtiğimiz on yıllar boyunca olduğu gibi sürekli olarak hükmedilebileceğini ve onların manipüle edilebileceğini sanmak büyük yanlışlık olur. Mevkilerini korumak ya da sağlamlaştırmak için etnik gerginliğe ihtiyacı olan siyasetçilerin ve askerlerin tutsağı olan halkların, etnik dışlamaların ebediyen sürüp gitmesinde hiçbir çıkarları yoktur. Çok uzun süre uluslararası topluluğun geniş desteğinden yararlanan otoriter etnik rejimler, boyun eğdirdikleri halklara düzen, gelişme ve bölgede barış vaat ediyorlardı. Bunun yerine otoriterliğe, nefrete, sefalete ve savaşa katlanmak zorunda kaldılar bu halklar.

Büyük Göller bölgesinin bütününde, keyfilik ve suçların cezasız kalması alışkanlığından ötürü insan yaşamının pek bir değerinin kalmadığı, barış yanlılarının güçsüzlüğü herkesin malumu. Geniş kabul gören ender gerçeklikler arasında, nerede olursa olsun, ülkenin hâkimi kim olursa olsun, son derece meşru bir şekilde ülkelerinde güvenlik ve barış içinde yaşamaya hakları olan halklar karşısında hiçbir silahlı düzenin yasalarını kalıcı bir şekilde dayatamadığı gerçeği var. Aynı şekilde yardım aracılığıyla dışarıdan dayatılan hiçbir istikrar biçimi de kabul edilebilir görünmemiş, hiçbir "dost ülke" ya da uluslararası yardım kuruluşu bu derece derinden harap olmuş sosyopolitik ortamlar üzerinde anlamlı bir etki yapamamıştır. Er ya da geç iç koşullar, yerinden yurdundan edilen insanların, sığınmacıların geri dö-

nebilmesi ve dışlamaya dayanmayan bir ulusal yeniden inşanın gerçekleştirilebilmesi için zorunlu olan müzakere ortamlarının önündeki engelleri kaldıracak hale gelecektir.

Siyasi stratejilerin ve etnik aidiyetlerin ötesinde, bayağı ve incelikten uzak bir durum değerlendirmesi kendini kabul ettirmiş görünüyor. Burundililer ve Rvandalılar korkunun tutsağı oldular: Rvanda'dan canını kurtaranların yeni otoritelere ya da eskilerin geri dönmesine karşı duydukları kaygıdan doğan korkuları, Burundili ve Rvandalı sığınmacıların milislere ve askerlere karşı duydukları korku, YRO (Yurtsever Rvanda Ordusu) askerlerinin düşman nüfuslar karşısında duydukları korku, vb. Dolayısıyla barışı yeniden kurmak aynı zamanda, ya da öncelikle, kurbanlara karşı insaniyet ve dikkat göstermek demek. Barışma muhtemelen bunun ardından, güven oluştuktan sonra gelecektir. Dayanışmanın yeniden sağlanması ve hakiki ulusal kimliklerin oluşması için aradan yıllar, hatta bir kuşak geçmesi gerektiğini kabul etmek gerekir.

—

Güney Kafkasya

Toprak, Ülke ve Ulusal Kimlik

Charles Urjewicz

•

Yüzyıllar süren yabancı işgali ve buna bağlı olarak ortaya çıkan önemli karışımlardan sonra Güney Kafkasya'da ulusal kimlik, genellikle ulusun topraklarına dair efsanevi tasvirlerle sınırlı kaldı. Toprağın az ama verimli olduğu bu bölgede, toplumsal ve ulusal ilişkileri düzenleyecek mülkiyet gibi en temel araçlardan biri çok uzun bir süre boyunca yoktu. Toprakla, imparatorluklar tarafından önce istila edilen, sonra da hamur gibi yoğurulan ulusal ülke sınırlarının çoğu zaman birbirine karıştırılmasına nasıl şaşırılabilir ki?

80'li yılların sonlarından itibaren Güney Kafkasya, tartışmalı toprakların kontrolü için gerçek savaş boyutlarına varan çatışmalara sahne oldu. Azerbaycan'da Sumgait'de, Kirovabat'da (Gence) Ermeniler'e karşı düzenlenen katliamlar sonucunda onlarca insan katledildi. Dağlık Karabağ'da, Abhazya'da ve Güney Osetya'da meydana gelen savaşlarda on binlerce insan öldü, şehirler ve köyler yerle bir oldu.

"HALKLAR ARASINDA DOSTLUK" BİLDİRİLERİNİN PERDE ARKASI

19. yüzyılda, daha sonra da Stalin döneminde, trajik bir tarihin halkların tehcirini ve oradan oraya sürülmesini sıradanlaştırdığı bu bölgede, etnik temizlik 80'li yılların sonunda patlak verdi: Eski Yugoslavya'yı hüzünlü bir şekilde tüm dünyaya tanıtan tekniklerle, 200 bin Azeri Ermenistan'dan, 300 bin Ermeni Azerbaycan'dan, 200 bin Gürcü de (1993'ün Ekim ayında Gürcü birliklerinin ayrılıkçı Abhazlar karşısında yenilgiye uğramasının ardından) Abhazya'dan kovuldu.

Kendi içine kapanıklığın, cehalet ve ötekini aşağılamanın tumturaklı "halklar arasında kardeşlik" deklarasyonlarıyla gizlenmesi belki

de Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerinde olduğundan çok daha fazla Güney Kafkasya'da gerçekleşmişti. Varoluşun iğretiliğinin damgasını vurduğu bir sistemde herkes katı bir dilsel ve ülkesel çerçeve içine kapanmaya yönelmişti. Ulusun ayakta kalmasının bedeli de bu değil miydi zaten? Öteki, "yabancı", çoğu zaman "Ruslaştırmak"la ve Merkez'in çıkarlarını gözetmekle görevli olan Moskovalı "beşinci kol"un temsilcisi olarak yaygın bir tehlike olarak algılanıyordu.

80'li yılların sonunda bağımsızlık, yani belirsizliğe, bilinmeyene geçiş gündeme geldiğinde coşkunun ve anlık yanılsamaların gerisinde korku da vardı: Çevredeki dünya başedilmesi zor bir ortam, hatta bir hasım olarak algılanıyordu. Uzun süre boyunca bastırılan ve gizlenen korku bundan böyle açık bir şekilde ifade edilir oldu: ulusun "mevcudiyet"ine dair ortak korku [Istvan Bibo], daha güçlü komşular karşısında ya da bölgedeki ayrılma istekleri karşısında zayıf olduğu ortaya çıkan bir vatanın toprak bütünlüğüne dair ortak korku.

Üzerinde Sovyet ulus sisteminin kurulduğu ve onun dışında hiçbir ulus, hatta cemaat yaşamının mümkün olmadığı *ülke toprakları* bundan böyle, dille birlikte kutsal bir yer, bir sığınak haline gelmişti. Birey (yurttaş?) kendisinin, ailesinin ve cemaatinin güvenliği konusunda korku duyuyordu. Tarımın özelleştirilmesinin gündeme geldiği bir dönemde çiftçi işlediği *toprağın* elinden alınmasından, "yabancılar" tarafından buralardan atılmaktan korkuyordu.

Toprakla ilişkinin simgesel ve tensel olduğu, derin kırsal kökenlere sahip olan bir bölgede bu korku çok sayıda şehirli tarafından da paylaşılıyordu. 60 yıllık kolektivist uygulamalardan sonra mülkiyet hakları bütün anlamını değilse de bütün değerini yitirmiş olduğundan, tapu kayıtları diye bir şey yoktu: Köylü devlete ait küçük bir toprak parçasının kullanıcısından başka bir şey değildi. 20'li yılların sonunda, Yeni Ekonomi Politika'sının (NEP) sert bir biçimde yürürlükten kaldırılması, sadece ticari ilişkilerin tasfiyesine değil, aynı zamanda kültürel ve siyasi çoğulculuğun son izlerinin de kazınıp silinmesine yol açmıştı. Totaliter devletin mutlak kudreti, ekonomik ve toplumsal yaşamın en temel alanları üzerinde giderek kontrolünü artıracaktı. NEP yılları sırasında korunan, hatta güçlendirilen mübadele ve özerklik alanları, 30'lu yıllar boyunca sistematik bir şekilde yok edildi: Azınlıklara tanınan yerel özerkliklerin kaldırılması, dine karşı mücadele, ticari ilişkilerin tasfiye edilmesi, geleneksel alışveriş ve toplanma yerlerinin (pazarlar ve halk meclisleri, ulusal sovyetler, kültürel

kurumlar) ortadan kaldırılması gibi uygulamalar döneme damgasını vurdu.

Bu uygulamaların özellikle ulusal kimlikler konusunda çok yıkıcı sonuçları oldu: Uluslar, etniler, cemaatler ve aile grupları arasındaki ilişkiler ve geleneksel ittifaklar çoğunlukla bozuldu ve dağılıp çözüldü. Ulusal alanda, toprak mülkiyeti gibi en temel hakları barındıracak bir hukuk devletinin olmayışı, özellikle Güney Kafkasya gibi toprağın az, ama verimli olduğu bir bölgede önemli rahatsızlıklar doğurdu. Daha 19. yüzyılda, üst düzey bir Rus devlet görevlisi toprak mülkiyeti hakkındaki "inanılmaz hukuki belirsizlik"ten üzüntüyle söz ediyordu: "Hak-hukuk ilişkilerinde büyük bir kargaşa hüküm sürüyor. Bu toprak kime ait? ... Kimse buna cevap verebilecek durumda değil." Aradan bir yüzyıl geçtikten sonra, Sovyetler dönemindeki altüst oluşlar sonucunda, hukuki belirsizlik bugün bambaşka bir kargaşaya yol açmış durumda.

ULUSAL MESELE VE TOPLUMSAL MESELE

Şubat 1988'de Dağlık Karabağ'ın –nüfusunun büyük çoğunluğunu Ermeniler'in oluşturduğu, komşu cumhuriyet Azerbaycan'ın sınırları içinde bulunan dört bin kilometrekarelik küçük bir toprak parçası– anavatana bağlanması için yüzbinlerce Ermeni Erivan'da (Ermenistan'ın başkenti) gösteri yaptıktan sonra bu gösterinin ardında yatan mesele ülkeyi yönetenler tarafından anlaşılmış gibi göründü: Ulusal sorunların çözülmesi *perestroyka*'nın (Mikhail Gorbaçov'un başlattığı reform süreci) öncelikli olarak saptanan görevlerinden biriydi. Burada söz konusu olan sadece Sovyet sistemi tarafından uzun süre hiçe sayılan temel ulusal hakları yerleştirmek değil, aynı zamanda tarihin çok acı çektirdiği bir halka adaleti de getirmekti. Ermeniler'in ulusal ütopyası, 11. yüzyılda "Türkler" tarafından işgal edilen toprakların "geri alınması", böylece gerçekleşecek gibi göründü. En azından Dağlık Karabağ'ın simgelediği bu *özerk bölgede* söz konusu ütopya kısmen gerçekleşecekti. Ulusal bakımdan Sovyetler Birliği'nin geleneksel olarak en homojen cumhuriyeti olan Ermenistan'da (1979'da nüfusun yüzde 89,7'si Ermeni'ydi; buna karşılık, Azerbaycan'daki Azeriler'in oranı yüzde 78,1, Gürcistan'daki Gürcüler'in oranı ise 68,7'ydi) kısa süre sonra tek bir Azeri bile kalmayacaktı. Gerçekten

de, 1987 yılının sonundan 1989'un ortasına kadar çoğunluğu köylüler olmak üzere 200 bin Azeri, hâlâ açıklığa kavuşmayan koşullarda (paniğin neden olduğu bir hareket mi, yoksa halkın şikâyetlerinin yönünü değiştirmek, saptırmak için Erivan'daki komünist yöneticilerin üstünü örttüğü, hatta düzenlediği bir "etnik temizlik" mi?) Ermenistan' dan kaçtı. Ne var ki, toprağın az ve verimsiz olduğu bu küçük dağlık cumhuriyette sorunun toplumsal ve *toprakla ilgili* boyutu çok önemli görünüyor.

Azerbaycan'da uzun süreli İran işgali ile Türk kökenleri arasında kalan bir halkın pek sağlamlaşmamış ulusal kimliği bir anda kendisini "Ermeni saldırısı"na karşı bir tepki biçiminde ifade etti. Bakü'de, "daha antikçağda, Azeriler'in atalarının yaşadığı" topraklar olan Dağlık Karabağ, yüz binlerce aşağılanmış, onuru kırılmış Azeri'nin kendilerini özdeşleştirdikleri bir simge, bir katalizör haline geldi. Petrol sayesinde "potansiyel olarak Kuveyt'den çok daha zengin" olan bu ülkede nüfusun yüzde 20'si düşük istihdamdan etkileniyor. Burada, yoğun kimlik arayışı, Sovyet sistemi tarafından gelişmesine izin verilmeyen ve paramparça edilen bir toplumda ifade edilememiş bütün diğer toplumsal düş kırıklıklarıyla doğal olarak iç içe geçiyor. Bakülü işsizin, Sumgait'in gecekondularında yaşayan sakinin önyargılarında, Ermeni sadece Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'dan söküp alacak kişi değildir: Ermeni varlıklı kentliyi, emperyal gücün hizmetindeki sömürgeci *yabancıyı* simgeler.

Krallığı 19. yüzyılın başına kadar ayakta kalmayı başaran ve ulusal geçmişin hakiki bir kült nesnesi olduğu Gürcistan'da, bir yandan "ayrılıkçı" Abhaz ve Osetler'e karşı gösteriler yapılırken, diğer yandan "özgür uluslar"dan, "atalardan kalma bir devlet geleneğine sahip bu ülke"yi tanımaları ve desteklemeleri isteniyordu. Söz konusu olan şey, ulusal topluluğun içinde "her zaman Gürcistan toprakları olmuş olan" toprakları korumaktır. Aşırı milliyetçi grup ve kişiler, özellikle de Bağımsız Gürcistan'ın ilk cumhurbaşkanı olan (1991-1992) Zviad Gamsahurdiya, o andan itibaren korkuyu işleyip yaymaya başladılar. Kendilerine tanınan özgürlüğü kullanmaktan aciz medyaya kendilerini kabul ettirerek, teşhis ettiklerini söyledikleri sıkıntıları iyileştireceklerini ileri sürdüler. Gürcistan yalnızca ayrılıkçı entrikaların değil, aynı zamanda "etno-demografik sorunlar"ın da tehdidi altındaydı: Azeriler'in yasadışı yollardan tarım alanlarını işgal etmeleri, yabancı toplulukların ülkede önemli bir yer tutmaları acil meseleler arasındaydı.

DIŞLANMANIN DAMGASI

Bu yeni sorun ve dert tacirleri aynı zamanda hayal tacirliği yapmayı da becerdiler. Cumhuriyetin yaşadığı kaostan ve Dağlık Karabağ'dan, Abhazya'dan ya da Osetya'dan gelen postal seslerinden korkuya kapılmış, endişe içindeki kırsal nüfusun bir kısmıyla ortak bir noktada buluştular. İlk başta siyasi olan, ama zamanla toplumsal ve ekonomik birer boyut kazanan hak arayışlarını yeniden ele alarak ve genişletip abartarak bunlara yabancı düşmanlığının ve dışlanmanın damgasını vurdular. Bu tür koşullarda sakin bir şekilde toprakların özelleştirilmesinin yapılabilmesi nasıl hedeflenebilir: Etnik temizlik toprak sorununun çözümü için radikal bir çözüm müdür yoksa? Abhazya'dan sürülen Gürcüler bunun trajik bir örneği değil midir?

Dört yıllık bir bağımsızlıktan sonra, Güney Kafkasya cumhuriyetleri sürekli savaş halinde yaşar bir hale gelmişti. Azerbaycan'da, Gürcistan'da, Brejnev döneminde bu cumhuriyetlerin başında olan "ılımlılar"ın yerini büyük milliyetçi dalganın getirdiği cumhurbaşkanları aldı. Bu ülkelerde yaşayanlar her çeşit mahrumiyetten ve sürekli gerilimden bitap düşmüş durumdaydı. Radikal milliyetçilik ülkeyi yönetmekte ne kadar aciz olduğunu gösterdikten sonra son barutunu da tüketmiş gibiydi. Bütün bunlar bağımsızlığını yeni elde etmiş bu toplumları çok derinden etkilemiştir. Hakiki bir yurttaşlığın önünü açabilmek için bu toplumlar bu sorunlardan kurtulabilecek mi? Çünkü hakiki bir yurttaşlık olmadığı sürece, demokrasi aldatmacadan başka bir şey değildir.

—

Milliyetçilik ve Anti-Milliyetçilik

Fransız Kimliği Üzerine Tartışma*

Pierre-André Taguieff

•

Fransız kimliğinin dini statüsü meselesi Katolik gelenekçiliği ile birlikte önemini yitirdiğinden, Fransız halkının etnik kimliği meselesi ise 19. yüzyılın sonlarındaki son ırk teorisyenleriyle birlikte unutulduğundan, Fransa'nın ulusal kimliği artık neredeyse sadece siyasi ve kültürel anlamları aracılığıyla sorgulanır oldu. Siyasi kimlik merkezi, "asimile edici" ve "kadir-i mutlak" bir devletin ulusu "yukarıdan" oluşturma kuvvetidir. Kültürel kimlik, "Fransız uygarlığının" "Uygarlık"la özdeşleştirilmesiyle özetlenen ve Fransız ulusunun evrensel misyonu fikriyle kendini gösteren evrenselci bir erektir. Yani asimile ederek, kendi içinde eriterek yaşamak ve "zenginleşmek", evrenselleştirilebilir bir özgürleşme mesajı yayarak bir parıltı yaratmak Fransa'nın özünde yatar. Irkçılık-dışı ya da ırkçılık karşıtı, misyon sahibi ve insanlığa hizmet amacını güden, hatta mesihvari (tüm yeryüzüne "Özgürlük", "Kardeşlik" ya da "Adalet"in hükümdarlığını getirecek olan) Fransa imgesi buradan geliyor olsa gerek. Cumhuriyetçi evrenselciliğin ayrılmaz parçası olan "açık milliyetçilik"in, asimilasyon milliyetçiliğinin Fransız modeli budur. Ancak yabancı düşmanı hatta ırkçı milliyetçilik, "kapalı", kimlikçi, etnosantrik, *demos*'a (halka) karşı *ethnos*'a (etnik olana) ayrıcalık tanıyan milliyetçilik tıpkı bir gölge gibi bu modelin peşi sıra gider.

80'li yılların ortalarından bu yana siyasi söylemde "Fransız kimliği"nin ortaya çıkması üç önemli ideolojik ve siyasi olgunun beklenmedik etkisi gibi görünüyor; bu olguların birbirlerinden farklı olmaları birbirlerine yaklaşmalarını engellememiştir.

* Bu metin yazarın 1993 yılında La Découverte tarafından yayımlanan *L'État de la France 93-94* adlı kitaptaki makalesinden hareketle kaleme alınmıştır.

İlk sırada 1983-1984'te göçmen sorununun şiddetli bir şekilde ortaya çıkması yer alır. Bunu, hedef gösteren yabancı düşmanlığı (Kuzey Afrikalı göçmenlere karşı), sol düşmanı bir mantık ve işsizliğin artmasından doğan endişeleri yabancı düşmanlığına yönlendirmek üzerine kurulu konjonktürel ideolojik talebi karşılamış gibi görünen Ulusal Cephe'nin (*Front national*) medyadaki ve seçimlerdeki ilk başarılarıyla dayatılıp dramatikleştirilen göçmen sorunu olarak da adlandırabiliriz.

İkinci sırada, bir yandan dışlayıcı milliyetçilikleri karşısına alan, öte yandan Fransız ulus-devlet modelinin geleceğine, "yurtseverlik" denilen ulusal duyguya gölge düşüren muğlak, açıklıktan yoksun bir proje olan Avrupa fikrinin karşılaştığı yoğun direnişler söz konusudur. Fransız kimliğinin popülist-milliyetçi ve yabancı düşmanı bir savunusu olduğu gibi, aynı zamanda, demokrasinin "tek ve bölünmez" bir cumhuriyet olarak gerçekleştiği yer olan Fransa'nın ulusal çerçevesini koruma iradesi de vardır. Buna göre Fransa cumhuriyeti, "kendi" kökenlerinin bağlı olduğu cemaatlerin temsilcileri olarak değil, potansiyel yurttaşlar olarak ele alınan bireyleri kendi içinde eriten bir yapıdır [R. Capitant, 1955; D. Schnapper, 1994].

Üçüncü sırada ise, komünizm sonrası dönemde çok sayıda Orta Avrupa ve Doğu Avrupa ülkesinde kimlikçi, etnik ve "kültürel" – dilsel ya da dinsel– olduğu kadar, "kökçü" (inananlar ortak kimliklerini savunurlar) ya da işlevselci (demagog-entelektüeller stratejik olarak oluşturulan ve yönlendirilen kimlikleri siyasi bakımdan sömürürler) temellere dayanan ulusal nitelikli çatışmaların bir anda ortaya çıkması yer alır.

FRANSIZLAR ARASINDA VERİLEN SAVAŞLARIN DEĞİŞİMİ

Milliyetçi ya da anti-milliyetçi endişe ve kaygılar eleştirel düşünmenin yolunu açtı: Savunucularının, aşağıdan (çeşitli yerellikler, özerklikler), yukarıdan (federal tipte uluslarüstü bir Avrupa'nın oluşturulması; hatta hem Avrupa'nın taşralaşmasını hem de ulus-devletin aşılmasını varsayan bir "global çağ"a giriş) ve dışarıdan (istila olarak adlandırılan "global" göçmenlik, ya da kültürel "Amerikanlaşma", gerçek ile düşsel olanın karışması) tehdit altında bulunduğunu söyledikleri bu ulusal kimlik tanımlanabilir mi? İletişim ve ulaşım yoluyla

dünyanın birleştiği ve uluslararası ekonominin giderek daha fazla bütünleştiği doğruysa Daniel Bell'i izleyerek şu teşhisi koyamaz mıyız: "Ulus-devlet hayatın büyük sorunları için fazla küçük, hayatın küçük sorunları için ise fazla büyük hale geliyor."

Sık sık iki Fransa, yani "Kilise'nin büyük kızı" ile laik Cumhuriyet arasındaki karşıtlığın aşıldığı ve Fransızlar arasındaki savaşların sona erdiği söyleniyor. Peki ama bu karşıtlığın sadece yer değiştirdiği söylenemez mi? Örneğin "Fransa'nın evrensel misyonu" fikri, siyasi bölünmeleri hiçe sayarak sürüp gitmiyor mu? Yeni-mesihçilikte, "insani yardım" (siyasi ve askeri bağlam ne olursa olsun "insanların hayatlarını kurtarma" zorunluluğu) adı altında müdahale etme hakkında bu misyon fikriyle yeniden karşılaşmıyor muyuz? Fransız usulü evrenselcilik burada son derece medyatik bir şekilde kendini yeni koşullara uydurdu. Dünyanın görsel-siyasi dayatmaya teslim olan kısmından göründüğü haliyle Fransız kimliği, 90'lı yılların ilk yarısında Dr. Kouchner'in sürekli gülümseyen, her an her yerde hazır ve nazır yüzü olacaktır. Kimlik imgeleri şoku: Sempatik, maceracı, yeni-Hıristiyan "dünya doktoru"nun hareketli ve "kozmopolit" imgesi, rakibi olan hareketsiz ve dışlayıcı Fransız imgesine, "milliyetçi" Le Pen'in "kasılmış" yüzünün görüntüsüne karşı koymuş, onu yola getirmiş gibi göründü.

Ulusal Cephe'nin ortodoks söylemi aslında "çürüme mantığıyla ilişkiyi koparmak" için ulusal kimliğin savunulmasına yapılan çağrıyı ve "ulusal yeniden doğuş"un gerekliliğini merkez alıyor. Gösterilen mutlak düşmanın iki yüzü var: "global" güç; halktan kopuk vatansız "oligarşinin" hem "ideolojisi" hem pratiği olan "globalleşme". "Globalleşmeci" düşman tarafından tehdit edilen şey tam da "ulusal kimlik"tir. Ancak "ulusal kimliği" korumak için öncelikle "ulusal tercih" ilkesini ileri sürmek, doğrulamak söz konusudur; bunun da ilk uygulaması "göç dalgasını tersine çevirmek"ten geçer. "Şiddete başvurmayan" –yasal temellerini "kan hukuku"na göre düzenlenecek bir vatandaşlık yasası reformuna dayandıracak– bir etnik temizliğin nedenleri 1993 yılının Ocak ayında şöyle ortaya konmuştu:

"Fransa'da, Avrupa'nın etnik ve dini homojenliğini bozarak ulusal kimliğimizi, egemenliğimizi, ... iç barışımızı, ... güvenliğimizi ve Fransızlar'ın mesleki faaliyetlerini tehdit eden 7 milyon göçmen yaşamaktadır" (*Fransa'nın Yeniden Doğuşu İçin 300 Önlem* başlıklı metinden alıntı, *La Lettre de Jean-Marie Le Pen*, no. 169, Ocak 1993).

Fransa'nın gerilemesine karşı popülist-milliyetçi kavganın savunduğu mantık bir günah keçisi bulmaya dayanmaktadır.

ULUSALLIĞI, MİLLİYETÇİ VE YABANCI DÜŞMANI DEMAGOJİNİN ELİNE BIRAKMAMAK

Kimliğin çekiciliği, ideolojik ve siyasal bölünmeleri anlamsızlaştırıyor, bilgiye dayanan yaklaşımlar (özellikle tarihçilik) ve demagojik tutumlar arasındaki sınırları silmeye doğru gidiyor. Ama açıklık ile kapalılık arasında, dışarıdan gelenleri kabul eden bir yapı olarak kendini yücelten Fransız kimliği ile düşmanca bir ortamda ayakta kalmak zorunda olan Fransız kimliği arasında gidip gelmelere her zaman rastlanır. Her tür özgünlüğün silinmesine varan açık bir kimlik ve sürekli bir özsavunma hareketine indirgenen kapalı bir kimlik vardır. Ulusal kimlik milliyetçi ve anti-milliyetçi "aşırı uçlar"ın kabul ettiği bu özel ayrımın dışında başka türlü tasarlanamazmış gibidir: "Onlarla bizim aramızda hiçbir şey yok" (1987 yılında Le Penciler'le ırkçılık karşıtı hareketin simgesi sayılan Harlem Desir arasındaki bir söyleşiden).

Irkçılık karşıtlığının teorisini yapanlar, yapıçözümcü eleştiriyi kendi alanlarında kullanarak "Fransa"nın bir kurmaca olarak ilan edilmesine varırlar. Ulusal kimliğin yapıçözümüne uğratılması "ulusal mit"te ete kemiğe bürünen bir demet "önyargı"nın yıkılması anlamına gelir [S. Citron, 1987]. Irkçılık karşıtı tarihçi, ısrarla her zaman "zenginleştirici" olan "katkılar"ın ve "melezlikler"in üstünde durarak Fransız nüfusunun etnik kökenlerinin çoğulluğunu ortaya koymaya, ilan edilen birliğin gerisindeki kültürel çeşitliliği gözler önüne sermeye çabalar. Buna paralel olarak ırkçılık karşıtı sosyolog tözsel ve sürekli bir ulusal kimliğin zararlı yanılsaması olarak tanımladığı şeyi simgesel bir düzlemde ortadan kaldırmaya çalışır. "Fransız kimliği"nin oluşumunun ve tamamlanışının geç kalmışlığı üzerinde durarak bu kimliğin tarihselliğini (bir devlet, bir kültür, bir ülke, bir halk, bir iletişim ağı, bir milli duygu, vd.) hatırlatanlar çok enderdir: Bugün gözlemlenebildiği şekliyle Fransa'nın kendisi hakkındaki tahayyülü, Fransız Devrimi'nden sonra ve bu devrimin başlattığı dinamik doğrultusunda III. Cumhuriyet sırasında oluşmuştur [E. Weber, 1983].

Irkçılık karşıtı yapıçözümcülük dogmatik bir anti-milliyetçiliğe, bir "ulus karşıtlığına" kapılarak ulusal aidiyet bilincini bir suç düzeyi-

ne indirdi; ulusallık meselesinin milliyetçi ve yabancı düşmanı demagojiye terk edilmesine neden olarak, kendi karşıtını güçlendirmeye hizmet etti. Bu akıl yürütme aynı zamanda birbirine karşıt iki Fransa'nın icat edilmesiyle yeni bir Maniheist* mitin ortaya çıkmasına yardımcı oluyor: Bir yanda ırkçılık karşıtlarının gördüğü ve kınadığı, "milliyetçiler"in ve yabancı düşmanlarının "ırkçı Fransa"sı, öte yanda "ölümsüz" olduğu varsayılan Fransız kimliğinin "milliyetçi" savunucularının kınadığı, ırkçılık karşıtlarının isteyip yücelttiği "kozmopolit" ve/veya "melez" Fransa [P.-A. Taguieff, 1995]. Bu durumda ırkçılık karşıtı bakışa göre tek "iyi" Fransa, bütün sınırlarının ötesine doğru sürekli bir kendini aşma hareketiyle, kimliğini tamamen kaybedinceye kadar açılan ve melezleşen Fransa'dır: Avrupa Birliği'nde ya da tüm insanlığın içinde eriyerek, kendisinden başkasına dönüşerek kendini gerçekleştiren bir Fransa söz konusudur.

"İlerleme", ulusal kimlikten dünya kimliğine geçmek; açılma, karşılıklı iletişim ve melezleşmeler sayesinde özel olandan evrensele geçmek demektir.

MİTLERİ YIKMANIN SINIRLARI

Ortak bir kimlik, inanç nesnesi olduğu, simgesel hareketlerin referansını oluşturduğu durumda var olur. O halde, kendini "Fransız" kimliğiyle özdeşleştiren bu insan topluluğu, halkın zihniyetini, düşünme biçimini yeniden şekillendirmek isteyen bu yeni reformcuların bundan böyle ulus-devlet çerçevesinin sanayi sonrası toplumların büyük sorunlarını etkili bir şekilde çözebilmek için fazlasıyla dar olduğuna, devletlerin dünya ölçeğindeki karşılıklı bağımlılıklar nedeniyle boşboğaz bir iktidarsızlığa mahkûm olduğuna ve bunun da tarihin yönünün çizdiği bir işaret olduğuna ikna etme çabaları karşısında neden hâlâ bir kimlik edinme, özdeşleşme "ihtiyacı" duyuyor?

Peki, belirsiz bir kavram olmasına karşın Fransız kimliği somutlaşmış, ete kemiğe bürünmüş, içselleşmiş bir fikirse, Avrupa kimliği gibi uluslarüstü bir kimlikle de aynı şekilde bağdaşılabilir mi? Bireyler yalnızca insan soyuna ait olmaktan tatmin olabilirler mi? Çünkü

* Maniheizm: İranlı Mani'nin Yahudilik dışındaki bütün dinleri birleştirerek kurduğu ve iyilikle kötülük karşıtları ilkesine dayandırdığı din. (y.h.n.)

(siyasi ya da kültürel) bir topluluk anlamına gelmeyen insan türü, bir sınıflandırma kavramından, zoolojik bir sınıftan başka bir şey değildir. Aidiyetin varoluşsal yapısı olan topluluk, ne zooloji tarafından belirlenen bir tür, ne de ahlak açısından tanımlanan bir soydur. Kısacası, bireyin global düzeydeki kimliği bir kurgu olarak Büyük Bütün'ün içinde erimeye yönelen saf bir arzu ifadesi olarak kalır. Bununla birlikte, tabii ki çağdaşlarımızın, gelecekte barışçı, evrensel insanların ulus-sonrası bir bağlamda yaşayacakları yeni ütopyayı hayal etmeleri ve bunun karşısında coşku duymaları engellenmemelidir [J.-M. Ferry]. Ancak ulus-sonrası döneme dair tatlı hayal, başa gelmesi kaçınılmaz gibi görünen aşırı-milliyetçi gerçekliği perdeleyen kırılgan bir ekrandan başka bir şey olmayabilir.

ULUS-SONRASI ÜTOPYADA "AVRUPA KİMLİĞİ"

Ulus-sonrası ütopya siyasi ve kültürel "Avrupa kimliği"nde makul, ideolojik olarak kabul edilebilir açıklamasını buldu. Söz konusu olan ister bir kurgu ister düzenleyici bir fikir olsun, ulus-sonrası kimliğin bu görüntüsünün bir çekim merkezi ve kimlik olarak, özdeşleşilecek (yeni bir yurtseverliği –örneğin, milliyetten arındırılmış bir "Avrupa yurttaşlığı"– ortaya çıkarabilecek yetenekte) bir topluluk, koruyucu bir yapı ve çok-uluslu (ya da ulus-sonrası, uluslarüstü) bir demokrasi tanımı yapan bir dayanışma alanı olarak kendini gerçekleştirme şansı çok zayıf görünüyor.

"Ulus-devletin aşıldığını" iddia eden savların acilen sorgulanması ve "global çağa" geçiş fikrinin, bu yüzyıl-sonu ütopyasının uyandırdığı coşkunun kuşkuyla ele alınması gerekir. Ama aynı zamanda ulus-devlet modelinin değişken sınırları üzerinde düşünmek de yerinde olur. Bu sorgulamalar tikelden (devletler/uluslar/sınırlar, vb.) evrensele (globale, hiçbir farklılık barındırmayan bir insanlığa) doğru hareket eden zorunlulukçu bir "ilerleme" tasarımına dayanan "evrimci" eğilimden kendini sakınmalıdır.

Ulusal kimliğin milliyetçi bir biçimde mitoslaştırılması karşısında, Fransız kimliğinin birbiriyle çatışan ikilikler üzerinden oluştuğunu ve her zaman kendisini oluşturan bölünmeler ve çelişkilerle malul olduğunu, bu bölünme ve çelişkilerin içinde geliştiğini iddia etmek ve göstermek gerekir [G. Noiriel, 1988]. Bununla birlikte ulusal kimli-

ğin milliyetçi bakış açısının reddedilmesi, onun şeytan gibi gösterilmesine varmamalıdır; çünkü bu durum Ulusal Cephe'nin ulus meselesini kendi tekeline almasına yarar. Ulusal bağlılığın yok olmaması bir yana, yeni bir düzen kurulana kadar çoğulcu demokrasinin ulusal bir çerçeveye oturduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla ulusal boyutun şeytan ilan edilmesi, milliyetçi hareketin kimlik kavgasını meşrulaştırarak kitlesini genişletmesine neden olacağı gibi, temsili demokrasiyi de işleyebilmesinin temel şartından yoksun bırakma riski taşır. Kavramsal karışıklıklarla, muğlaklıklarla dolu olan kimlik şeytaniliğe daha yakındır: Ludwig Wittgenstein, "kimlik şeytanın ta kendisidir ve inanılmaz derecede önemlidir," diyordu.

YENİDEN KEŞFEDİLEN CUMHURİYETÇİ ULUS

80'li yılların başlarında siyasi ve entelektüel sol "Fransız deneyimi"nin bazı zaaflarından yola çıkarak, daha sonra sosyal bilimler tarafından da benimsenmiş görünen bir teşhiste bulunuyordu: Birleştirici, bütünleştirici cumhuriyet sisteminin, yani Fransız usulü asimilasyoncu modelin işlemeyen yanları, ulus-devletin sonunun geldiğinin belirtisi, "Fransız kimliği"nin yokoluşunun –çekim gücünün tükenmesinin– kanıtıydı. Daha iyimser olanlara göre ise "parlak geleceğin" yeni biçimi olan çok-etnili bir topluma geçişin işaretiydi. "Farklı olma hakkı", "gayri millileştirilmiş" bir toplumsal alanda kendini özgürce ortaya koyan, ifade eden "özgünlüklere" ve "özerkliklere" ya da "kültürel kimliklere" saygı gösterilmesinin ahlaki ve hukuki temeli oluyordu. Farklılıkları savunan etiğin ve cemaatçi bir siyasetin hayata geçirilmesiyle, kültürel geleneklerine (esas dilleri ve dinlerine) saygı gösterilen "göçmen" cemaatlerin toplumla bütünleşmesi ve Avrupa'nın birleşmesinden dünya ölçeğinde bir birliğin kurulmasına kadar uzanan ulus-sonrası bir alanın inşa edilmesi gibi iki önemli mesele sorun olmaktan çıkıyordu. Soyut evrenselcilik ulus-devletin sınırlarının hem yukarıdan hem de aşağıdan yıkılacağını varsayarak somut bir farklılık taraftarlığını haklı gösterebiliyordu.

Toplum hakkında kehanetlerde bulunan bazı kişiler, gerekli olduğunu düşündükleri bu süreçte, radikal kültürel çoğulculuğun bir türevinin, ulus-sonrası ve anti-milliyetçi bir demokrasinin ortaya çıkışını görüyorlardı. Avrupa inşası fikri bu çerçevede bir düzenleme ve telafi

etme işlevi üstlendi; hatta sonuçta, karşıtlarına varıncaya kadar her şeyi meşrulaştıran, böylece karşıtlarının değerini yükselten bir "Avrupacılık" belirdi.

Yeni milliyetçi hareketler "istila" olarak kınadıkları Avrupa dışından gelen göçe karşı olduğu kadar, bu muğlak Avrupacılığa karşı da bir tepki biçiminde kendini gösteriyor. Bununla birlikte cemaatçi, çok-etnili ve çok-kültürlü eğilimi giderek safdışı bırakan milliyetçi ve yabancı düşmanı tepki değil, bu eğilimin başlangıçtaki iddiasının (yani toplumsal bütünleşmeyi sağlayan araçların artık işlevlerini yerine getiremedikleri gerçeğinin) sorgulanması oldu. Milliyetçi önderlerin, ya da cemaatçilik, çok-kültürcülük yandaşlarının hemen ele alıp taktik icabı dramatik bir hale getirdikleri bazı sarsıntılar söz konusu olsa da, toplumsallaşma ve "kültürlenme" süreçleri hiç kesintiye uğramadı. Eğitim sistemi kültürel bütünleşme işlevini görmeye devam ediyor, siyasi etkinlik ise geleneksel (bir partide çalışmak) ya da yeni tarz ("insani yardım ve dayanışma" derneklerine katılmak) ulusal yurttaşlık öğrenimini teşvik etmeyi sürdürüyor. Kısacası yurttaşlık hiçbir şekilde gayri milli bir biçim almıyor ve ulus her şeye rağmen "yurttaşların topluluğu" olarak kalmaya devam ediyor. Fransız cumhuriyetinin tarihi henüz sona ermedi.

—

Japonya: Feodal Çağa Uzanan Bir Ulusal Bilinç

Richard Dubreuil

•

Bir ada halkında ulusal bilincin tarihsel gelişimi Braudel'in yaklaşımıyla incelenebilir. Uzun bir tarihsel süreç adada doğal olarak sürekli bir kültürel içe dönüklük eğilimine yol açar. Buna paralel olarak Fernand Braudel, önemli tarihsel yol ayrımlarının çoğunlukla gerçek ya da başa gelmesinden korkulan bir istila, siyasi bir kriz ya da toplumsal patlama gibi kısa zaman dilimleri içinde gerçekleştiğinin altını çizer. Japonya'da ulus-devletin kuruluşu bu iki zaman düzeyinin birbirinin içine geçişini göz önüne sermektedir.

Japonlar çok uzun bir zamandan beri, özgüllüklerinin kendileri tarafından olumlanmasıyla (*nihonjin-ron*: Japonluğa dair anlatılar) da uyum içinde olan güçlü bir homojenlik duygusunun beslediği, içe dönük bir kimlik bilinci geliştirmişlerdir. Üyelerinden birinin göstereceği en küçük bireycilikten zarar göreceğini hisseden bu bütüncü toplum, bir telafi mekanizmasına başvurarak bireyliğini ulus olarak vurgular. Farklılaşma söylemi, kültürel istisna teması Japonya'da neredeyse ontolojik bir boyuta bürünür. Karşısındaki bir Japon'dan kişisel fikrini söylemesini rica eden bir Batılı zaman zaman tuhaf bir hisse kapılır; muhatabı sanki bütün Japon ulusu adına cevap veriyor gibidir : "*Varevare va Nihonjin...*" (Biz Japonlar, şöyle düşünüyoruz..."). Gelen cevap çoğunlukla Japonlar'ın tavrının Batılılar'ın ve öteki Asyalılar'ın tavrından farklı olduğunu ima eder... Bu etnosantrik ve yerelci kültür (*kokugaku*), 1750 ve 1870 tarihleri arasında Japonlar Amerika ve Avrupa'da ulus-devletlerin ortaya çıktığının farkına vardıkları sırada doğmuştur. Dışarıdan gelen bu etki Japon kültürünün içe dönüklüğünü sarsan üçüncü darbedir.

Kelimenin tam anlamıyla bir Japon ulus-devletinin ortaya çıkışı Meici rejiminin, yani "aydınlanma çağı"nın (1868-1912) ilk on yılına rastlar. Bu olgu Almanya'nın, İtalya'nın birliklerini kurmalarıyla ve İrlanda'nın ulusal hak arayışıyla eşzamanlıdır. Bununla birlikte Japonya'da, feodalitenin ekonomik ve toplumsal çerçevesinde gelişen ulusal bilincin kuluçka dönemi 13 yüzyıllık bir süreçtir. Klan bağları (12. yüzyılda Minamotolar ile Tairalar'ın, 14. yüzyılda Aşikagalar ile Go-Daigolar'ın, 16. yüzyılda Hojolar ile Tokugava İeasu ve Toyotomi Hideyoşi'nin feodal rekabeti) olgusuna karşın, Japonya'da ulusal bilinç nüve halinde varlığını sürdürmüştür. Yönetenler farklı üç dönem boyunca bu nüveyi merkezi bir ulus-devlet çatısı altında birleştirmeye çalışmıştır. Bu girişimlerin her biri siyasi katalizör işlevi gören yabancı bir kültürle temasın ardından gelir: 6. yüzyılda Çinliler, 16. yüzyılda Katolikler, 19. yüzyılın ortalarında, 1853-1854'te, komodor Matthew Perry'nin Japonya'ya gelişi ve Amerikalılar.

ÇİN DEVLET MODELİNİN KURULUŞU VE ÇÖKÜŞÜ

Japonya ilk darbeyi 6. ve 7. yüzyıllarda yaşamıştı: Çin uygarlığıyla temas... Bu temas kültürel (Çin yazısının benimsenmesi), manevi (Budizm'in ülkeye girişi) ve siyasi (Taika reformu) bir devrime yol açmıştı. İlk ulus-devlet inşa etme girişimi bu dönemde gerçekleşti.

Taika reformu (645-650), sil baştan bir anayasal düzenleme ve hukuk devletine açılan bir siyasal kadro değişikliği gerçekleştirdi. Japonya Çin'in ceza yasasını (*ritsu*) ve idari yasalarını (*ryo*) benimsedi; Çin'in "göksel bürokrasi" modeline dayanarak kalabalık, hiyerarşik ve merkezi hükümet organları oluşturdu. Yeni bir siyasi yerleşim kuruldu, bakanlar ve denetçiler "iki misline çıkarıldı"; Konfüçyüsçü bir denge ve simetri kaygısıyla, ayrıca hükümdarı merkeze koyma isteğini göstermek için Büyük İmparatorluk Başvekili'nin yanına sol ve sağ başvekil verildi. Sol doğuyla, sağ ise batıyla bir tutuluyordu.

İmparatorun konumu sağlamlaştırıldı, Japon adaları başkente bağlı vilayetlere bölündü, topraklar kamulaştırıldı, sonra yeniden bölüştürüldü; feodal seçkinler bundan böyle soyluların işlerinden sorumlu bakanlığa (*jibuşo*) tabi olmak zorundaydı. Klan şeflerinin kendilerine devasa kabirler (*kofun*) yaptırması yasaklandı. İdari hiyerarşi 26 kademeye (bakanlar, başdanışmanlar, ikinci danışmanlar, yardımcı-

lar...) ayrıldı ve bütün ülkeye yayıldı. 708 yılında bakır paralar basıldı ve ilk ulusal para birimi yürürlüğe girdi. Askerlik zorunluluğu getirildi, ancak dış tehdit olmadığından köylülerden oluşan ordu daha çok altyapının kurulmasında hizmet verdi.

Sonuçta Çin'in merkeziyetçi devlet modeli uzun ömürlü olmadı. Klanlar arası çekişmeler yeniden su yüzüne çıktı. "Sarayın sunduğu zevklerden mahrum kalmak istemeyen vilayet idarecileri, kısa sürede yetkilerini özerklik yanlısı bir zihniyete sahip astlarına devrederek kaytarma alışkanlığı edindiler" [E.-O. Reischauer]. Taşradaki eyaletler yeniden devletin denetiminin dışına çıktı.

CİZVİTLER'LE GELEN DARBE VE TOKUGAVA DEVLETİ

Aziz François-Xavier ve ilk Cizvit misyonerlerinin Kyuşu adasına gelmesi (1549) yeni bir çalkantıya neden oldu. Bu durum merkeziyetçi ulus-devletin yeniden ortaya çıkmasıyla da bağlantılı olarak, 1603'te Japon adalarında kendi içine dönük bir milliyetçiliğin ortaya çıkmasına yol açtı. Büyük feodal beyler (*daimyo*) Cizvitler'e karşı yeniden bir araya geldiler. Din değiştirmeler, önce Budist din adamlarını, daha sonra da hıristiyanların Papa'ya bağlılığını kınayan *şogun*'ları endişelendirmeye başlamıştı. Hıristiyan âdetleri gündelik hayata giriyordu: Balıklı böreğin (*tempura*) adının Cizvitler için oruç günü olan *tempora penitentiae*'den geliyor olması buna bir örnektir. Katoliklere uygulanan acımasız baskı bir iç savaşa dönüştü (1637-38 yıllarında Nagazaki'de hıristiyan olan 37 000 köylü öldürüldü). Sonuç olarak, Tokugavalar'ın despot ve içe kapanmacı devleti (1603-1868) iki yüzyıl sürecek olan egemenliğini sağlamlaştırmış oldu.

Ulus-devlet 6. yüzyılda olduğu gibi 16. yüzyılda da seçkinlere boyun eğdirilmesi üzerine kuruldu: *Daimyo*'lar kendilerini her iki senede bir Edo'daki (Tokyo) *şogun* sarayında oturma mecburiyetinde bırakan *sankinkotai*'ye (dönüşümlü ikamet sistemi) tabi tutuldular. 14. Louis döneminde Fransa'da olduğu gibi saray soylu sınıfı uysallaştırma aracı haline geldi. Ulus-devlet katı ve dört parçalı bir toplumsal katmanlaşma çerçevesinde (savaşçılar, köylüler, zanaatkârlar, tüccarlar) organik, cemaatçi ve korporatist bir felsefe temeli üzerinde örgütlendi. Ülkenin kapıları kapatıldı, yurtdışına seyahat yasaklandı. Bu kapanma (1603-1853) kültürel içe dönüklüğü pekiştirdi.

"KOKUGAKU"DAN 30'LU YILLARIN MİLLİYETÇİLİĞİNE

Aydınlanma felsefesinin evrenselci iddialarının yayıldığı sıralarda, dışardan pek bir entelektüel katkının gelmemesi ulusal tarihe dönüşe ve kapanmaya (*kokugaku*) neden oldu. Kamo no Mabuçi (1697-1769) ve Motoori Norinaga (1730-1801) gibi büyük bilginler Japonya'nın kökenine dair efsaneleri, hanedanlık ve imparatorluk anlatılarını ve eski vakayinameleri (özellikle de 712 yılında kaleme alınan *Kociki* ve 760'da yazılan *Manyoşu*'yu) gün ışığına çıkardılar. Böylece üç eğilim aynı anda bir arada kendini gösterdi: Japonlar'ın kendine özgü mizacının köklerini araştırmaya yönelen geçmişe dönük filoloji ekolü, yüzyıllar boyunca saray naipleri ya da şogunlar tarafından gasp edilen imtiyazları imparatora geri vermek isteyen hanedan yanlısı bir uyanış ve Şintoist yeniden canlanma...

Bu üç eğilimin sentezini yapmak Akita bölgesinden nüfuz sahibi ve yabancı düşmanı bir samuraya, Hirata Atsutane'ye (1776-1843) düştü. Yaklaşık yüz ciltlik bir eserin yazarı olan Hirata yurttaşlarını Japon zihniyetinin doğallığını bozan Budist, Konfüçyüsçü ve Batılı etkilere aldırmayarak "Japon kalbi"ni (*yamatogokoro*) ve "yeniden canlandırılan Şintoizm"i (*fukko-şinto*) yeniden keşfetmeye çağırdı. Ölümünde ardında Şintoizm'e dönmüş 500 "mürit" bırakan Hirata soylularla köylüleri bir araya getirdi. Şintoizm'in yeniden canlanışı, şogunluğun ortadan kaldırılmasını ve imparatorluğun siyasi görevlerini tekrar ele almasını isteyen milliyetçi ve yabancı düşmanı bir hareketin (*sonno-joi*) yolunu açtı.

Feodal rejimin sona erdiği, modernleşmenin ve dışa açılmanın başladığı çağ olan Meici restorasyonu (1868) Hirata'nın yandaşlarını iktidara taşıdı. Bunlar eski feodal beyleri ülkenin yeni ekonomik yapılanmasına katmayı başaran çağdaş ulus-devleti kurdular. Bununla birlikte 19. yüzyılın sonunda Rusya'da olduğu gibi, Meici döneminin ulus-devleti de Şibuzava Eiiçi'nin (1840-1931) ete kemiğe büründürdüğü yerelci eğilim ile ünlü Keio üniversitesinin kurucusu Fukuzava Yukiçi'nin (1835-1901) temsil ettiği Batıcı akım arasında gidip geliyordu.

Meici rejiminin ideolojik dayanağı devlet Şintoizmi ile organik etiği bağdaştıran teokratik bir milliyetçilikti: Ulus-devlet imparator (*tenno*) tarafından yönetilen büyük bir aile (*kazoku kokka kan*) ile bir

tutuldu. Aynı zamanda Tanrı, vatanın babası, ahlak kılavuzu ve devletin başı olan imparator, hiç kesintiye uğramayan kutsal kökenli bir hanedanın ferdi olarak görüldü. "Devlet, din, eğitim" (*saiseikyoitçi*) üçlüsü feodal tabiyetleri olduğu gibi ulusa aktarma imkânı veren birleştirici slogan oldu.

Milliyetçi tematik 1880 ile 1914 arasında, anayasa hukuku profesörleri (Hozumi Yatsuka, Uesugi Şinkiçi) ve İnoue Tetsujiro (1856-1944) gibi entelektüellerin himayesinde gelişti. Bu entelektüeller, yüzyıl sonunun benlikçi ve estetik düşkünü Japonculuğunu fetihçi bir pan-Asyacılık'la ve Darwin'in doğal seçim yasasını anımsatan bir samuray onuruyla (*buşido*) bir araya getirerek bir karışım oluşturdular.

Ana hatlarıyla, 30'lu yıllara damgasını vuracak olan yayılmacılığın ideolojik hazırlık devresi Japonlar'ın 1905'te Çarlık Rusya karşısındaki askeri zaferleriyle sona erdi.

—

Güney Afrika

Ulusal Kimliğe Doğru Bir Gidiş mi?

Alfred Bosch

•

Güney Afrika'da demokratik ve bütün etnik topluluklara açık ilk seçimlerden (27-29 Nisan 1994) ve Nelson Mandela'nın önderliğindeki Afrika Ulusal Kongresi'nin (ANC) zaferinden bir yıldan biraz fazla bir süre sonra, ırkları barıştırma stratejisi tahmin edilenden daha kolay gerçekleşecek gibiydi. Ülkenin yeni kültürel kimliğinin tanımlanması ise çok daha zor görünüyordu. Bunun önündeki başlıca engellerden biri *ırka dayalı cemaatler* ile *kültürel cemaatler* arasındaki – 1948'de oluşturulan apartheid rejimi tarafından büyük ölçüde teşvik edilen– bazı belirsizliklerin varlığında yatıyordu.

Pretorya hükümeti her tür ulusal kaynaşma ve bütünleşme biçimini engelleyerek nüfusu ırka göre sınıflandırmayı ısrarla sürdürmüştü: Siyahlar (yüzde70), Beyazlar (yüzde 16), melezler (yüzde 8), Asyalılar ya da Hintliler (yüzde 6). Ancak yeni Güney Afrika birkaç ay içinde uzun yılların ağır yükünden kurtulacak gibi görünüyor. Anayasal ve bir ölçüde toplumsal olarak ırka dayalı bölünme, yok olmanın eşiğinde.

KÜLTÜREL ÇOĞULCULUĞUN YENİDEN ORTAYA ÇIKIŞI

Öte yandan, ANC bünyesinde çok az kişi, *kültürel farklılıkların* ülkenin siyaset sahnesinde başlıca aktörlerden biri olarak daha uzun zaman varlığını sürdüreceğini kavramıştı. Aslında 1994 seçimleri, Nelson Mandela'nın örgütünün devrimci Jakobenlik ve direnme söylemiyle oluşturduğu birleştirici projesinin ülkede tam anlamda bir birlik sağlamaktan uzak olduğunu ortaya çıkardı. Apartheid tarafından ya-

ratılan ve homojen olduğu kabul edilen ırka dayalı grupların içinde yer alan dilsel ve etnik bölünmeler su yüzüne çıkarak kültürel çoğulculuğun eski bir tasvirini gözler önüne serdi. Büyük çoğunluğunun tarihi bir Güney Afrika devleti kurma düşüncesinden çok daha eskilere uzanan farklı uluslar ya da tarihsel topluluklar böylece kendilerini yeniden göstermeye başladılar.

ANC ve onun ulusal ütopyası büyük metropollerin çoğunda tam bir destek gördü. Aynı şekilde Mandela da, KwaZulu-Natal ve Atlantik ile Kuzey Cap ve Batı Cap bölgeleri dışındaki kırsal bölgelerde muazzam bir zafer kazandı. Bunun sonucunda Mandela'nın partisi oyların yüzde 63'ünü alarak etkileyici bir çoğunluk elde etti. Bağımsız seçim komisyonu seçim sandıkları bazında ayrıntılı sonuçları yayımlamadığı sürece, ANC'nin seçmenlerinin sosyolojik yapısını ve oy verme gerekçelerini kesin olarak belirlemek hayli zor. Ancak birçok araştırmaya ve ülke çapındaki genel eğilimlere göre, ANC'nin popülerliğine karşı gösterilen direnç, etnik ve kültürel bölünmelere denk düşüyor.

Bazı araştırmacılar belli bir etnik gruba aidiyet duygusunun sadece apartheid sisteminin gizli varislerinin toplumsal ve siyasal manipülasyonunun ürünü olduğunun üstünde durarak bu açıklamayı kabul etmediler. Oysa böylesi bir çözümleme, benzer hak arayışlarının, gerçekten sıkı bağlarla birbirine bağlı homojen bir ulus-devlet geliştirme amacıyla ANC tarafından bir taktik olarak kullanılmasını açıklamaya imkân vermiyor. İkinci olarak, bir kimlik bilinci ulusal ya da ulus-altı, her ne olursa olsun, eğer daha önceden var olan bir duyguya dayanmıyorsa ender olarak sömürülebilir. Son bir nokta daha: Temelde, kültürel farklılıklar konusunda pek hassas olmayan ANC'nin birleştirici girişimi, bazı bölgelerde yerelci tepkileri beslemiş olabilir.

ZULU MESELESİ

Zulu meselesi özellikle açıklayıcıdır. 80'li yıllardan bu yana, KwaZulu eyaletinin başbakanlığını yapmış olan Mangosuthu Buthelezi'nin liderliğindeki Zulu hareketi İnkatha, Zulu milliyetçiliği ile apartheid'a karşı çekingen bir muhalefeti bir araya getiren ikircikli bir siyaset uyguluyordu. Demokratik ve çoğunluk tarafından yönetilen yeni Güney Afrika için federal bir çözüm öneren Buthelezi ve İnkatha hiçbir za-

man kesinkes ayrılık yanlısı olmadı. Yine de ANC ile karşıt taraflarda olmak kısa süre içinde kanlı bir iç savaşa dönüştü. Bu savaştan Buthelezi, siyaset sahnesinde ülkenin kilit adamlarından biri haline gelerek sıçrama yapmak, etki alanını genişletmek şeklinde yararlandı; ANC ise savaşı, bölgeci siyah rakiplerini halka kötülemekte kullandı.

1994 seçimlerinde İnkatha'nın aldığı oylar ANC tarafında şaşkınlıkla karşılandı: Buthelezi'nin partisi ülke çapında oyların %10'unu, Kwa Zulu-Natal'de ise %55'ini elde ederek bu bölgede idari kontrolü tek başına ele geçirmişti. ANC'nin bu kısmi yenilgisi, Zulular'ın Afrika'nın en büyük ulusu ya da en büyük grubu olmaları hasebiyle daha büyük bir önem kazanıyordu. Zulular'ın bölgesi, ülkenin Johannesburg ve Pretorya'yı da içeren sınai merkezinden sonra, nüfus açısından ikinci sırada yer alır.

Atlantik kıyısındaki seçim sonuçlarının çözümlemesini yapmak ise daha da zor. Kuzey Cap ilinde ANC yaklaşık yüz küsur oy farkla yenilgiden kıl payı kurtuldu. Doğu Cap ilindeyse tam anlamıyla hezimete uğradı; önceki devlet başkanı Frederik De Klerk'in Ulusal Parti'si (NP) çoğunluğu ve bölge hükümetinin yönetimini ele geçirdi. Buradaki bozgun bir bakıma KwaZulu-Natal'dekinden daha onur kırıcıydı. NP apartheid'ın mimarıydı ve 1948'den beri iktidardaydı: Her ne kadar F. De Klerk birkaç yıl içinde yeniden kurduğu partiye bir miktar saygınlık kazandırdıysa da, "şahinler"den, genç teknokratlardan ve aynı zamanda çeşitli ırklara mensup yeni üyelerden kurulu partisi yine de hâlâ eski rejimin bir ürünüydü. Güney Afrika'nın en eski şehri ve Batı Cap ilinin merkezi, ülkenin üçüncü büyük metropolü Cap, Ulusal Parti için muhteşem bir zafer abidesi oldu.

AFRİKANERLER VE ÖTEKİ BEYAZLAR

Bununla birlikte Ulusal Parti artık üstün, ayrıcalıklı beyazların yandaşlarının çıkarlarını temsil etmiyordu. Oyların yaklaşık yüzde 20'sini alan parti, beyaz muhafazakâr seçmenlerin bir bölümünü başka oluşumlara, esas olarak da beyaz seçmenlerin oylarının yüzde 15'ini alan Özgürlük İçin İttifak'a ("geçmişi özleyen" FF'ye) kaptırdı. Ayrıca bazı ılımlı ya da solcu beyaz seçmenler liberal eğilimli Demokratik Parti'ye ya da ANC'ye yöneldiler. Öyle görünüyor ki F. De Klerk kültürel bölünmelerle uyumlu bir şekilde tabanını genişletmeyi

başardı. Yoğun olarak Atlantik kıyısında yaşayan melezler, siyasi tercihlerini ANC'nin simgelediği "siyah şahlanma"ya karşı yaptılar. Özellikle melezlerle Afrikanerler arasındaki dilsel ve etnik yakınlıklar hatırlatıldı, yeniden canlandırıldı.

Afrikanerler Cap'a yerleşen ilk Hollandalı sömürgecilerin, Protestan Fransızlar'ın ve öteki beyaz grupların soyundan gelir. Anadilleri Afrikaanca, Hollanda dilinin yörede konuşulan bir biçimidir; göreli olarak yalıtılmış geçen üç yüz yıl boyunca bu kültür çeşitli etkilere maruz kalmıştır. Afrikanerler'in İngilizdilli beyazlarla ilişkileri en az Afrikalı cemaatle ilişkileri kadar sıkıntılı olmuştur. Beyazların bir arada yaşamasının geçmişte ne derece kötü olduğunu anlamak için, Güney Afrika'nın görüp geçirdiği en kanlı kıyım olan Boer savaşını (1899-1902) hatırlamak yeterlidir. En kalabalık beyaz cemaat (yaklaşık yüzde 60) olan Afrikanerler apartheid konusunda öteki beyazlarla suç ortaklığı yapmışlardır, ancak Ulusal Parti Afrikanerler'in kurtuluşu için savaşan bir platform olarak doğmuştur.

Melezler ırk ayrımının getirdiği imtiyazlardan dışlandılar. Kimi Afrikanerler bu durumun apartheid rejiminin en büyük stratejik hatası olduğu görüşündedir. Deri rengi farklılıklarına rağmen, melezler ile Afrikanerler'in dilleri, dinleri ve soyları ortaktır. Mutlaka ortak ataları vardır. İlk olarak F. De Klerk'in NP'sinin bu yakınlığı siyasi açıdan kullanmış olması, apartheid sisteminin ne derece saçma ve gerçekdışı olduğunu gösteriyor. Ne olursa olsun melezlerin Afrikanerler'le kültürel ilişki ve yakınlıkları, Güney Afrika'nın geleceğinde belirleyici bir etken olacaktır.

GELECEKTE NASIL BİR ULUSAL KİMLİK KURULABİLİR?

Güney Afrika'nın geri kalan kısımlarında da etnik farklılıklar aynı derecede önemliydi. 1994 seçimleri sırasında çeşitli bölünmelere yansımamış olması bu farklılığın günün birinde su yüzüne çıkmayacağı anlamına gelmez. Genel izlenime göre ANC'nin kendisi de yönetim kademesinde Kşosalar'ın aşırı temsil edilmesinden şikâyetçidir; örgütün en önemli üç şahsiyeti, Nelson Mandela, Walter Sisulu ve Thabo Mbeki, Doğu Cap'daki Kşosa bölgesi olan Transkei kökenlidir. Bu yöneticiler her zaman kökenlerinin belirleyici olmadığını ve ANC'nin ülkedeki siyasi örgütler arasında en geniş etnik çeşitliliği temsil ettiği-

ni açıklamıştır. Bununla birlikte bazı kırsal bölgelerde temel maddi sorunlar ivedilikle çözülmediği takdirde bu açıklamanın kabul görmeyeceği ortaya çıkmış bulunuyor.

ANC'nin kadrolarının en aktif üyeleri çok-kültürlü, melez ve etnik bakımdan yansız yeni bir ulus-devletin tohumu olmayı vaad eden kesimlerden geliyordu. Beyaz İngilizdilliler, kentli siyahlar ve orta sınıflardan gelen Hintliler, Afrikalılar'ın –özellikle de Kşosalar'ın– yönetimi altında katı bir merkezileşmeye gidebilecek olan ülkenin bugünkü durumundan, on bir resmi dil olmasından memnundurlar. Yurttaşlık haklarının gerçek anlamda genişletilmesi, ekonomik ve toplumsal yeniden inşa, spor, müzik ve öteki yurtsever mitler alanında "üretilen" yeni unsurlar sayesinde bir ortak kültürün yaratılmasıyla birlikte, ulusal kimliğe dair çok daha geniş kapsamlı, güçlü işaretler ortaya çıkabilecektir. Bununla birlikte gelecekteki çoğul ya da monolitik kimliğini şekillendirebilmek için Güney Afrika'nın önünde yapacak daha çok şey var.[1]

1. Bu açıdan bakıldığında, 1994 seçimlerinin sonucunda kurumlaşan rejim, salt çoğunluğa dayanan rejimlerde geçerli olandan farklı ilke ve yöntemlere dayanmaktadır. Sayısal bir temel ("bir insan, bir oy") ile azınlıkların siyasi karar alma sürecine katılımını birleştiren bu kurumlaşma, *çok-toplumluluk* ilkesine dayanılarak inşa edilmiştir.

—

EKLER

"Azınlıkların Ulusu" ve Devletsiz Halklar

Hannah Arendt

•

Birinci Dünya Savaşı daha önce hiçbir savaşın yapmadığını yaptı, uluslar arasındaki dayanışmanın geriye dönüşü mümkün olmayacak bir biçimde parçalanmasına neden oldu. ... Rakip ulusal talepleri ve nefretleri toplamaya ve yönünü değiştirmeye yarayan zorba merkeziyetçi bürokrasinin (Avusturya-Macaristan ve Çarlık Rusyası) ortadan kalkmasıyla, Orta ve Güney Avrupa'daki "karma uluslar kuşağı"nın bağımsızlığına kavuşmamış milliyetleri arasındaki son dayanışma kalıntıları da yok oldu. Bundan böyle herkes bir diğerine, özellikle de en yakın komşularına karşıydı: Slovaklar Çekler'e, Hırvatlar Sırplar'a, Ukraynalılar Polonyalılar'a. ...

Savaş öncesi Avrupa'nın iki çok-uluslu devletinin, Rusya ve Avusturya-Macaristan'ın tasfiyesinden sonra, iki savaş arasındaki dönemde, acıları diğerlerininkinden çok farklı olan iki grup da bu bölgelerden çıktı ...; bunlar elden alınamaz, devredilemez olarak algılanan ve hatta tanımlanan haklarını, İnsan Hakları'nı kaybetmişlerdi. Vatansızların ve azınlıkların, çok uygun bir şekilde söylendiği gibi bu "kardeş çocukları"nın kendilerini temsil edecek ve koruyacak hükümetleri yoktu. Dolayısıyla bütün hükümetlerin (Çekoslovakya dışında) imzaladıkları, ancak hiçbir zaman yasa olarak tanımadıkları Azınlıklar Anlaşması'na[1] göre yaşamak ya da mutlak bir yasa yokluğu içine sıkışıp kalmak durumundaydılar.

Doğu ve Güney Avrupa'da azınlıkların ortaya çıkışı, Orta ve Batı Avrupa'ya vatansızların gelişiyle savaş sonrası Avrupa'da tamamen

1. Hannah Arendt Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan barış anlaşmalarının Doğu ve Güney Avrupa'da hakikaten azınlıklar yarattığı ve bir yandan da mülteci hareketlerinin fazlasıyla artmasına yol açtığı kanısında. Ona göre bu anlaşmalar "devasa devletler dışındakiler için egemenliği hiçe sayarak" ve emperyalizm ile ilhakçı hareketlerin yükselişini teşvik ederek Nazizm'in temelini hazırladılar ve Avrupa ulus-devlet sisteminin çözülmesine yol açtılar. (y.n.)

yeni bir bölünme, parçalanma unsuru ortaya çıkıyordu. "Ulussuzlaşma" totaliter siyasetin elinde çok güçlü bir silah haline geldi; ayrıca, milliyetlerinin kendilerine sağladığı hakları kaybetmiş insanlara insan haklarını sağlama konusunda Avrupalı ulus-devletlerin anayasal yetersizliği, zalim hükümetlerin değer modellerini hasımlarına bile dayatmalarına imkân verdi. ... Sayıları giderek artan masum insanların oluşturduğu topluluğun korkunç durumu, totaliter hareketlerin iddialarının gerçekliğinin pratikteki ispatı gibiydi: Totaliter hareketlere göre, temel insan hakları hikâyesi saf hayaldi; demokratların karşı çıkışları, protestoları ise yeni bir dünyanın acımasız hâkimiyeti karşısında kandırmacadan, ikiyüzlülük ve korkaklıktan başka bir şey değildi. ...

Azınlıklar Anlaşmaları farklı halkları tek bir devlet çatısı altında bir araya getiriyor, bu halklardan bazılarını "bir devletin halkları" olarak adlandırıyor ve devletin yönetimini onlara veriyordu; diğer halkların ise (Çekoslovakya'da Slovaklar ve Yugoslavya'da Slovenler) hükümetin eşit ortakları olduğunu örtük bir biçimde iddia ediyordu ki bu pratikte doğru değildi. Üstelik yine bu anlaşmalar uyarınca, geriye kalan milliyetler "azınlık" yaftası altında toplanıyordu; böylece zaten sayısız yük taşıyan bu yeni devletlere, bir de nüfuslarının belirli bir kesimi için özel uygulamalar saptama ödevi veriliyordu. Sonuçta, resmi azınlıklar ya da milliyetler olarak tanımlanan, kendilerine bir devlet kurma hakkı verilmeyen bu halklar nezdinde, yapılan anlaşmalar halkların bir kısmını egemen, diğerlerini ise köle ilan eden birer keyfiyetten ibaret kalıyordu. ...

Avrupa'daki son mutlakiyet kalıntıları da kaybolduktan sonra, bu kıtanın, nüfusunun en azından yüzde 25'ini hesaba katmayan ve bu insanların ihtiyacına cevap vermeyen bir sistem tarafından örgütlendiği ve yönetildiği açık bir şekilde ortaya çıktı. Yine de yeni devletlerin kurulması bu zayıflığa çare olmadı; bu devletlerin yaklaşık 100 milyon olan nüfuslarının yüzde 30 kadarının durumu resmen istisna kabul ediliyordu ve bu kesim Azınlıklar Anlaşmaları'nın koruması altına almıyordu. ...

Milletler Cemiyeti'ne karşı sitem ve öfkeyle dolu olan milliyetler kısa bir süre sonra dizginleri ele alma kararı verdiler. Resmi olarak "Avrupa Devletlerindeki Ulusal Gruplar Örgütü Kongresi" adı altında bir azınlıklar kongresi topladılar; böylece barış görüşmeleri sırasında o uğursuz "ulusal" kelimesini kullanmamak için harcanan bütün çabaları da boşa çıkarmış oluyorlardı. ...

Milletler Cemiyeti sözleşmeleri, her ülkeyle ayrı bir anlaşmaya vararak, sanki her bir devletin sınırlarının ötesinde Yahudi ya da Alman azınlık yokmuş gibi, azınlık meselesinin bölgelerarası özelliğini görmezden geliyordu. "Ulusal Gruplar Kongresi" ... doğal olarak bütün yeni devletlerde bulunan ve dolayısıyla eğer isterlerse bütün Doğu ve Güney Avrupa'da ağırlıklarını hissettirebilecek durumda olan iki grubun hâkimiyetinde geçti. Bu iki grup Almanlar ve Yahudilerdi. ...

Ayrıca, 1933'de Yahudi heyeti Üçüncü Reich'ın Yahudiler'e karşı tutumunu protesto eden bir önerge verince (doğrusunu söylemek gerekirse, Alman Yahudileri azınlık statüsünde olmadığından, böyle bir önerge verme hakları yoktu), Almanlar'ın Almanya'ya bağlılıklarını ilan etmeleri ve büyük çoğunluk tarafından desteklenmeleri (Yahudi düşmanlığı bütün yeni devletlerde yeterince olgunlaşmıştı) üzerine, Yahudi heyetinin toplantıyı kesin olarak terk etmesiyle Kongre tam bir anlamsızlığa gömüldü. ...

Les Origines du totalitarisme'den alınmıştır, cilt 2, "L'Impérialisme", Fayard, yeni basım "Points Seuil", Seuil, Paris, 1982, s. 239-250.

Uluslararası Hukuk, Devletler Hukuku, Halklar Hukuku

Monique Chemillier-Gendreau

•

Uluslararası ilişkilerin artan karmaşıklığı uluslararası hukuk konusuna kamuoyu nezdinde giderek daha fazla önem kazandırdı. Bireyler ve gruplar arasındaki sınırötesi beşeri, teknik, kültürel, ekonomik ve özellikle de ticari ilişkiler yoğunlaştı, gönüllü ya da zoraki nüfus hareketleri eşi görülmemiş boyutlara ulaştı.

Klasik kategoriler "hangi toplum için hangi hukuk?" sorusuna artık geçerliliği olmayan, mevcut duruma uymayan yanıtlar veriyor. Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla başlayan yenilenme çabaları umulan sonuçları doğurmadı. Uluslararası hukuk temelde, egemenliği öz nitelikleri olarak gören devletlerin arasındaki hukuk olarak kalıyor. Bunlar eski tarifler. Modern zamanların Avrupası'nda, krallıkların

egemenlikleri bir öteki tarafından, ötekiler tarafından tanınma üzerine kuruluydu. Ancak iki taraflı bir çerçevede gerçekleşebilecek olan bu model, karmaşık durumları da ortaya çıkarıyordu; bir devlet birileri tarafından tanınıp, başkaları tarafından tanınmayabiliyordu.

ULUSLARARASI HUKUK, İRADİ BİR HUKUK

Faaliyet halinde birer tarihsel gerçeklik olarak devletler vardı, ama devlet kavramı yoktu. Tanımın yerini, bir dizi gerekli ve yeterli koşul almıştı: bir nüfus, bir toprak parçası ve tanınmış bir yönetim, bir hükümet. Tanınma tedricen gerçekleşiyordu; nitekim 20. yüzyılın başında uluslararası camia, kendine özgü basit bir hukukla yönetilen bir devletler toplumu olarak ortaya çıkacaktı. Bu toplumun özneleri tek bir kategoride yer alıyordu: "Egemen devletler" kategorisi. Her bir terim bir diğerini tanımlıyor, bir diğeriyle tanımlanıyordu.

İç hukuk, çoğunlukla üç araca dayanır: çeşitli özneler arasında serbestçe yapılan sözleşmeler; genel iradenin ifadesi olan ve sözleşmelerin tabi oldukları yasalar; son olarak da hukukun bütününün mahkemelerde uygulanabilmesini sağlayan yargı kararları. Yasalar ve yargı, bütün yurttaşlara genel toplumsal mekanizmalarla uygulanan, yaptırıma dayanan edimlerdir.

Ancak uluslararası düzeyde bu şema uygulanmaz. Burada hukuk, "anlaşma" ya da "konvansiyon" adı verilen, devletler arasındaki geçmiş sözleşmelerin kesin hâkimiyeti altındadır. Hiçbir otorite yasama gücünü elinde tutamaz. Herkese tanınan bazı âdetler vardır, ama bunların ölçütleri muğlak ve belirsizdir.

Uluslararası Hakem Mahkemesi ya da Uluslararası Adalet Divanı gibi yargı organları vardır. Ancak bu mahkemelerin hiçbirinin devletleri kararlarına uymaya zorlama yetkisi yoktur, çünkü devletler serbest rızalarıyla yargıca uyarlar. Görüldüğü gibi, uluslararası hukuk devletlerin üzerinde değildir.

Sistemin bu kusurlarının iki dünya savaşının çıkmasına imkân vermesinden sonra ancak 1945'te, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kurulmasıyla ilerleme kaydetmek mümkün gibi görünmeye başladı. Birleşmiş Milletler Anlaşması, her şeyden önce, devletlerin egemenliklerinin en önemli ayrıcalıklarından olan savaşma niteliğini ellerinden almalıydı. Ancak saldırı durumunda ve Güvenlik Konseyi'nin görevlendirilmesinden önceki kısa süre için meşru müdafaaya indirgenen

bu hak tümüyle ortadan kaldırılmadı.

Ortak güvenlik mekanizmasının saldırıya uğrayan her devlet için işlemesi gerekiyordu. Ancak kısa bir süre sonra "soğuk savaş"ın "Doğu-Batı" karşıtlığıyla ve Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin veto hakkına başvurmasıyla tıkanan bu mekanizmada 1950'deki Kore savaşıyla birlikte çok önemli bir bozulma yaşandı. Bunun sonucunda Anlaşma'nın 43. maddesinde öngörülen ortak askeri faaliyetler yerine, savaşan tarafların arasına yerleştirilen, yaptırım gücü olmayan askeri birlikler kullanılmaya başlandı. Çatışmalar birbirini izledi ve savaşmanın yasaklanması hiçbir şeyi engelleyemedi. 1989'dan sonra iki kutuplu dünyanın sona ermesi uluslararası hukukun ve ortak güvenlik mekanizmasının yenilenmesine elverişli koşullar doğurdu.

Ne var ki 1991 yılındaki Körfez Savaşı, Birleşmiş Milletler Anlaşması kullanılarak, üstelik sadece Amerikan politikalarının çıkarına yürütüldü. Öte yandan ekonomik krizin globalleşmesi ve toplumsal dengesizlikler şiddetin sürüp gitmesinde belirleyici bir etken olarak kalmaya devam etti.

HALKLARIN KENDİ KENDİLERİNİ YÖNETME HAKKI

Halihazırdaki üye devletler tarafından idare edilen ancak yeni üyelere de açık olan BM, halkların kendi kendilerini yönetme hakkının uygulamalarını denetler. Bununla birlikte, her ne kadar bu ilke sömürgecilikten kurtulmanın yasal olarak yürütülmesinde gerekli ve etkili olduysa da, sonradan Sahra ve Filistin halklarının geleceği konusunda yaşanan krizlerin de gösterdiği gibi, belli sınırlarla da karşılaştı.

Daha sonra, sömürgelikten kurtulan devletlerde ilk krizler ortaya çıkmaya başladı. Çok-etnili ya da çok-uluslu olan bu devletlerin bazılarında çok güçlü bağımsızlık yanlısı talepler ortaya çıktı. 1967-1970 arasında bu hakkı kullanmak isteyen Biafra'lı İbolar, kuvvet yoluyla Nijerya'nın ayrılmaz parçası olarak kalmaya zorlandılar. Son olarak, halkların kendi kendilerini yönetme hakkını farklı durumlarda geçerli kılabilecek işlemsel bir halk tanımı da yapılamadı.

Bu hakkın uygulanmasının iktidar biçimlerinin çoğalmasına yol açtığı ortadadır. Bir grup insan için "kendi kendini yönetmek", genellikle kendi adına egemenlik istemek anlamına gelir. Egemen devlet haline gelen grup, uluslararası hukukun öznesine, dolayısıyla tanınmış bir iktidara dönüşür. Peki ama hangi "insan grupları" kendi kendi-

sini yönetme hakkından yararlanma iddiasında bulunabilir? "Halk"ın nesnel olarak belirlenebilir kıstasları nerededir? Bu belirlemenin sömürgeciler tarafından sınırları çizilen bir toprak parçası ile (tartışma götürür bir şekilde) yapıldığı sömürgeci durumları bir yana bırakırsak, halklar tarihsel olarak olumsal ve öznel gerçekliklerdir. Hafıza burada belirleyici bir rol oynar, ancak bütün halklar geçmişleriyle aynı yoğunlukta bir ilişki sürdürmezler.

Kolay kolay belirlenebilecek kıstaslar olmadığından meşru bir otoriteye sahip bir sınıflama mercii olumlu bir düzenleyici rol oynayabilir; tıpkı uluslararası toplumun merkezileşmesi hareketinde bu rolün Birleşmiş Milletler'e verilmesi gibi. BM'nin üyesi olabilmek ve burada bütün haklara sahip bir şekilde temsil edilmek için devletlerin çoğu tarafından tek taraflı olarak tanınmak yeterli değildir; ikili bir oylamadan geçmek gerekir: Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul'da yapılan oylamada oyların üçte ikisini almak şarttır.

Güçlü bir siyasi mantığın izini taşıyan bu kolektif hamilik şaibeli sonuçlara yol açmıştır. 1992 yılında, bağımsızlığını ilan eden eski Yugoslavya cumhuriyetlerinin (Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya) BM'ye alelacele kabul edilmeleri bunun kanıtıdır. Bu durumda, çeşitli "halkların" arayışları, korkunç bir "etnik temizliğe" kadar giden etnik farklılıklara yol açmıştır. Kürtler gibi güçlü tarihsel kimliği ve uzun geçmişi olan halkların uluslararası düzeyde tanınması sürekli reddedilirken, çok sayıda mikro-devletin BM'ye girişi gerekli titizlik gösterilmeden gerçekleşmektedir.

Böylece Birleşmiş Milletler'in yaratılmasıyla başlatılan uluslararası camianın merkezileştirilmesi süreci yalnızca bu "merkeze" bir meşruiyet vermiş olur, çünkü bu merkezin üstün ve azledilemez iktidarı sadece beş üyeye dayanır. Tanınan bütün devletlerin temsilcilerini bir araya getiren Genel Kurul ise çok sınırlı bir ilgi görür. Halbuki burada üretilen metinler çok daha yetkin bir uluslararası hukukun oluşturulmasına katkıda bulunabilirdi. Eğer Genel Kurul'un metin üretmesi yasa yapıcı bir faaliyet olarak kabul edilseydi, üretilen metinler uluslararası toplumu biçimlendirecek bir yasama faaliyetinin ilk adımı olabilirdi.

SİYASAL KOŞULLAR VE MÜDAHALE

Görülüyor ki her devlet sadece rıza gösterdiği kuralları tanımaya ve uygulamaya devam ediyor. Böyle olunca da her toplumun kendi bün-

yesindeki demokrasi düzeyi ve kalitesi ile hukuk devletine gösterilen saygı anahtar bir rol oynuyor. Bununla birlikte, siyasal bağımsızlık her egemen devlete siyasal, ekonomik ve toplumsal rejimini serbestçe seçme hakkı tanıyor. Uluslararası Adalet Divanı 27 Haziran 1986 tarihli kararında bu temel ilkeyi bir kez daha hatırlattı. Uluslararası hukuk açısından bu özgürlüğün tek sınırı var: Bu konuda karşılıklı taahhütlere giren ve birbirlerini denetleme hakkını saklı tutan devletlerin insan haklarına ve azınlık haklarına saygı göstermeleri.

80'li yılların sonlarından beri gözlenen değişme, adı koyulmayan ama çok sayıda uluslararası tutuma yön veren bir varsayıma, bir siyasi rejim olarak çok partili temsili demokrasinin diğerlerinden üstün olduğu düşüncesine dayanıyor. Yardım, işbirliği, kredi alıp vermek bu modelin benimsenmesine giderek daha fazla bağımlı hale geldiğinden, bu durum ekonomik ilişkilerin *belirli koşullara bağlanmasına* varıyor. Batı'dan farklı siyasi kültürlere sahip olan halklar, bu "müdahale"yi kolay kolay kabul edemiyorlar.

Nihayet, Birleşmiş Milletler Şartı'nın ruhundan ve metninden iyice uzaklaşıldı. 1988'den sonra, kendi toprakları içinde yoğun insan hakları ihlallerinde bulunan devletlere müdahale etme hakkının oluşturulması önerisinde bulunuldu. "İnsani yardım" kavramı giderek muğlaklaştı. Müdahale eylemlerinin dışında, sadece BM Anlaşması'nın uygulanmasıyla pek çok ortak güvenlik eyleminin mümkün olabileceği unutuldu. Gerçekte söylemin karışıklığı halihazırdaki uluslararası hukuku şekillendiren ikili mekanizmaya, yani zor kullanmanın yasaklanması ve insan haklarına saygı ile sınırlanan devlet egemenliklerinin korunmasına, ancak barışın tehdit altında olması ya da kesintiye uğraması ve saldırı gibi durumlarda ortak güvenlik faaliyetlerinin işletilmesine, dünya halkları tarafından yeterince sahip çıkılmamasında yatıyor. Bu, yalnızca devletler tarafından sağlanabilecek araçları gerektiriyor, ama daha sonra devletlerin vesayetinin aşılıp bu araçların ortak olarak denetlenmesi gerekiyor. 1945 yılında BM Kuruluş Anlaşması'nın kaleme alınmasından bu yana temel metne böyle bir kayıt düşülemedi bir türlü; müdahale söylemi de bu başarısızlığın yansımasından başka bir şey değildir.

Bu metin daha önce *L'état du monde 1995* (La Découverte, Paris, 1994) içinde yayımlanmıştır.

Etni ve Kabile: Her Kapıyı Açan Kavramlar

Jean-Loup Amselle

•

Yerleştikleri mekânda komşu olan toplumlar arasında bir hiyerarşinin var olduğu fikri yeni değildir. Eski Yunanlılar *ethne* (tekili *ethnos*) ile *polis* ("site") arasında bir karşıtlık kuruyorlardı. *Ethne*, Yunan kültüründen gelen, ama şehir-devlet örgütlenmesinden "yoksun olan" toplumlardı. Kelimesi kelimesine ele alırsak, etnoloji de "a-politik" ve bu bağlamda, kendi tarihlerinin "öznesi" olmaktan mahrum toplumların bilimi oluyordu. "Hıristiyan olmayan ulusları, kâfirleri" –*Littré* sözlüğü, "etnik" sözcüğünün karşılığı olarak bu sözcükleri veriyor– *ethne* olarak adlandıran kilise geleneğinde olumsuz bir tanımlama sürüp gider. Yine de, uzun bir süre boyunca, Avrupalı nüfuslarla dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan kabileler arasında hiçbir farklılık kurulmamış, her iki taraf da *millet* olarak tanımlanmıştır.

Etni sözcüğü modern teorisyenler tarafından ancak 19. yüzyıldan itibaren yalnızca ırka dair bir sorunsala atıfta bulunarak yeniden kullanılmıştır. 1854 tarihli *Essai sur l'inégalité des races humaines* adlı kitabında, Fransız yazar Joseph Gobineau, etnik sıfatını muğlak bir biçimde ele alır. Etni kavramı bir yandan ırk, ulus ve medeniyet kavramlarıyla aynı anda kullanılır, ama öte yandan, sözcüğün Gobineau için ırkların karışımını ve bunun sonucu olan "yozlaşma"yı da işaret ettiği hissedilir.

Etni kavramını Fransızca'ya ilk olarak sokan Vacher de Lapouge'da da aşağı yukarı aynı anlayış ve aynı muğlaklıkla karşılaşılır. *Les sélections sociales* (1896) adlı kitabında, aynı ırktan gelen ayrı katmanların çeşitli farklılıklar, değişimler yaşamasını, öteki ırklarla temasa girmenin, dilsel ve kültürel kaynaşmanın sonucunda, uzun süren bir ortak yaşamanın ardından ilişkiye girdikleri ırklara benzemelerini açıklamaya çalışır. Bununla birlikte, yazarın *ulus* adını verdiği bu yeni kümeler de, ayrışan parçaları arasındaki çekimin sürmesine karşın parçalara ayrılabilir. Bu grup bağlantısını anlatmak için Vacher de Lapouge birincisi daha doğru, ikincisi ise telaffuzu daha kolay bir sözcük olan *ethne* ya da *etni* terimlerini kullanır.

Bu sorunsal daha sonra F. de Saussure ve Regnault tarafından yeniden ele alınır. Etni kavramına ne pahasına olursa olsun ırka dayanan bir nitelik vermek isteyen, sonunda İkinci Dünya Savaşı sırasında işgalci Naziler'in yanında yer alan Montandon, 30'lu yıllarda Regnault ile kıyasıya bir mücadeleye girmiştir.

Ethnos teorisi üzerine bir makalesinde Shirokogoroff'un ağırlıklı olarak benimsediği yöntem de bunun aynısıdır. Shirokogoroff'un fikirlerinin kaderi çok tuhaf olmuş, bu fikirler Güney Afrikalı ırkçı antropologları bizzat etkileyen Mülhmann tarafından kullanılmıştır. Sovyet antropologlar da SSCB'de antropolojik araştırmaların temel toplumsal birimi ve azınlıkları dışlama siyasetinin kökeni olan *narodnost* kavramını tanımlarken bu fikirlerden yararlanmışlardır.

Kabile ve *etni* kavramlarının ortaya çıkışının ve netlik kazanmasının gecikmişliği, bu kavramların kullanımıyla tarihsel bir dönem (Avrupa'nın dünya egemenliği) arasında denklik olduğu sorusunu gündeme getiriyor. *Ulus* gibi öteki bazı kavramların yerine bu sözcükler genel bir kabul gördüyse, bunun nedeni hiç kuşkusuz bazı toplumları sınıflandırırken onlara kimi özgül niteliklerin tanınmasından kaçınılmasıydı. Onları bizim toplumlarımıza benzemez ve bizden aşağı kılan bu nitelik tarihselliktir. Bu anlamda *etni* ve *kabile* kavramları antropoloji ile sosyoloji arasındaki büyük paylaşımın gerçekleştiği diğer farklılıklara bağlıdır: tarihsiz toplum/tarihi olan toplum, sanayi öncesi toplum/sanayi toplumu, yazısız toplum/yazılı toplum, cemaat/toplum.

Bu metin daha önce *L'état du monde 1992* (La Découverte, Paris, 1991) içinde yayımlanmıştır.

"Etnik Temizlik": Teori ve Pratik

Michel Roux

•

1992 yılında, Bosna savaşı sırasında, "etnik arındırma" ve "etnik temizlik" ifadeleri bütün dünyada yayıldı. Bu deyişler Sırp-Hırvat dilindeki *etnicko ciscenje* deyişinin mecazi ve gerçek anlamlardaki çevirileri. Bu kullanışlı, ama zaman zaman yanlış bir adlandırmadır, çünkü ayrımcılığın kıstası her zaman etnik değildir; istenmeyenlerin elen-

mesi (kovma, katliam) yoluyla cebri ulusal homojenleşmeyi hedefleyen bir pratikler bütünü söz konusudur. Son 200 yılda birbiriyle çatışarak kendilerini ortaya koyan ondan fazla ulusun bir arada yaşadığı Balkanlar'da, homojen nüfus alanları zaman zaman baş gösteren bu tür süreçlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu pratiklerin incelenmesi, çerçevenin, etkenlerin, kurbanların, tekniklerin, ideolojik açıklamaların ve kanıtlamaların belirlenmesini gerekli kılıyor. "Etnik arındırma" utanç verici, yüz karası bir durum yarattığı için genellikle gizleniyor, bu da incelemeyi zorlaştırıyor. Arındırma politikaları uygulayan devlet kendini maskeleyerek ilerler, egemen söylem tehcirleri, sınırdışı etmeleri, yerinden yurdundan kovmaları sıradan göçler gibi gösterebilir. Veya, etnik arındırma suçlaması ortada kayda değer bir göç yokken ya da başka sebeplere dayanan bir göç olduğunda, belli bir niyetle yapılmış olabilir.

YURTTAŞLIKTAN ZİYADE DİL VE KÜLTÜR

Etnik arınmanın çerçevesi, yurttaşlıktan ziyade bir dil ve kültür modeli etrafında nüfusunu –iflah olmaz bir şekilde yabancı görülen grupları kendi dışına atarak– homojenleştirmeye çalışan ulus-devlettir. İktidarı sağlamlaştırma kaygısına hizmet eden doğru ya da doğru gibi görünen yanıltıcı kanıtlamalarla kendini haklı gösterir. Bu kanıtlamalar stratejik (bu gruplar ayaklanıyor, yabancı bir devletin oyununa geliyor, ayrılık istiyor), demografik ("hızla çoğalıyorlar" ve "istila ediyorlar") ya da tarihsel (onlar bu topraklara "geç" ve "gayri meşru" bir biçimde geldiler, "katliamlar yaptılar") düzeydedir. Bunun alternatifi ise ulusal kimliği pek sağlam olmayan, az sayıda ya da dağınık gruplar için mümkün görülen asimilasyondur.

Sırbistan özerkliğini elde eder etmez (1815), ayrıca tarihteki her genişleme evresinde (1833, 1878, 1912) Türk, Arnavut ve Slavdilli müslümanları topraklarının dışına sürdü. 1912'den sonra ise Bulgarlar'la anlaşmazlık konusu olan Makedonlar'ı asimile etme çabasına girdi. "Arındırma" kimi zaman, 20'li yıllarda Türkiye ile Yunanistan arasında olduğu gibi, nüfus mübadelesi anlaşmaları çerçevesinde gerçekleştirilir. Bu uygulama tek taraflı olduğunda her zaman daha şiddetli olmuştur; İkinci Dünya Savaşı sırasında "özgür Hırvatistan"da, Hırvat Ustaşalar boyutları hâlâ tartışılan, ama her halükârda çok fazla Sırp'ın hayatına mal olmuş bir katliama giriştiğinde bu şiddet doruk

noktasına çıkmıştı. Etnik arındırma daha devletin anayasasını oluşturma mücadelesi sırasında bile devreye girebilir: Heterojen bir nüfus yapısı olan Bosna-Hersek'te, bölgede yaşayan Sırplar'ın bakış açısına göre, kendi kendilerine ilan ettikleri cumhuriyetin topraklarının var olması bu arındırmaya bağlıdır. Etnik arındırma devletin kuruluşundan çok uzun bir süre sonra, siyasi iktidarın ve onun ideolojik kaynaklarının gelişimine bağlı olarak yeniden de ortaya çıkabilir: Bulgaristan'da, 80'li yılların sonlarında Todor Jivkov'un komünist rejiminin Türk azınlığı zorla asimile etme girişimi (soyadlarının Bulgarlaştırılması) 300 bin Türkdilli Bulgar yurttaşının Türkiye'ye göç etmesine yol açtı.

Etnik arındırma siyasetleri araçlarına ve ritmlerine göre kendi aralarında da farklılıklar gösteriyor. 1992 ilkbaharından itibaren Sırp kuvvetlerinin Bosna-Hersek'de uyguladığı etnik arındırma çok şiddetli oldu. İşgal ettikleri müslüman ya da Hırvat köy ve şehirlerinde evler yağmalanıp ateşe verildi, kadınlar, çocuklar ve yaşlılar düşman hatlara sürüldü, savaşabilecek yaştaki erkekler, 1992 yazında basının ortaya çıkardığı Trnopolye, Keraterm, Omarska gibi kamplara kapatıldı. Öldürme, sistematik tecavüz ve gasp buralarda yaşayan nüfusu dehşete düşürdü ve göçe sürükledi. Şiddetin derecesi kuşatılan yerin direnme gösterip göstermemesine, komutanlarının kişiliğine, uluslararası politikanın Sırp tarafına karşı tavrına göre değişiyordu. Etrafı sarılan topraklardan insani emellerle yaralıların ve sivillerin boşaltılması etnik arındırmacıların işini kolaylaştırıyordu. Bosna'nın merkezindeki çok sayıda yerleşim biriminin kontrolu için birbiriyle yarış halinde olan Hırvat ve müslüman kuvvetleri de birbirlerine karşı temizlik eylemlerine giriştilerse de, bunlar hayli "mütevazı boyutlarda"ydı.

KOSOVA VE VOYVODİNA ÖRNEĞİ

1990'dan itibaren Kosova'da, Arnavutlar'ın "etnik arındırma" olarak nitelediği farklı pratikler sergilendi. 1989 yılında Sırbistan hükümeti anayasal bir düzenlemeyle bölgenin özerkliğini kısıtladıktan sonra, eyalette olağanüstü hal ilan etti ve böylece kamu sektöründe çalışan çok sayıda Arnavut işten çıkarıldı. Arnavutça eğitimin yanısıra basından da yoksun olan, ayrıca silah ve asker kaçağı genç arama bahanesiyle polisin yaptığı baskılardan yılan, endişe içindeki Arnavutlar kitleler halinde Batı Avrupa'ya göç etmeye başladılar. 80'li yıllarda ise,

Arnavut nüfusu ve yerel yöneticileri sinsice baskılarla kendilerini göç etmeye zorlamakla suçlayarak "etnik temizlik"ten şikâyet eden Sırplardı. Ekonomik ve toplumsal bakımdan nispeten daha iyi durumdaki Voyvodina'da (Sırbistan'a bağlı olan diğer eyalet) Hırvat azınlık, Hırvatistan'dan gelen Sırp sığınmacılara yerlerini bırakmak üzere çekip gitmeye zorlandılar, taciz edildiler. Söz konusu durumda da "nispeten düşük yoğunluklu" ya da giderek tırmanan bir etnik arındırmadan söz edilebilir.

Bu metin daha önce *L'état du monde 1994* (La Découverte, Paris, 1993) içinde yayımlanmıştır.

Amerikan Ulusunun Kuruluşu

Elise Marienstras

•

4 Temmuz 1776'da eski metropolle bağların kesin olarak koparıldığı törenle ilan edildiğinde, Atlantik kıyısındaki on üç koloninin bir başkumandanı ve nüve halinde bir ortak hükümeti (Kıta Kongresi) zaten vardı. Bir yıldan beri "vatansever" koloni mensuplarıyla kraliyet ordusunu karşı karşıya getiren savaş bir bağımsızlık savaşına dönüşmüştü. Bundan iki yıl sonra Fransa resmi olarak isyancılara destek verdi ve 1781 yılında Yorktown zaferi sayesinde yeni bir ulusun dünyaya gelmesine katkıda bulundu. Thomas Paine'in 1776'da çıkan *The Common Sense* adlı eseri milisleri ve gönüllü askerleri coşturmuştu. Britanyalı eski "kardeşler" düşman olmuşlardı, krallık yuhalanıyordu, Amerika'nın bağımsızlığı kaçınılmaz bir gereklilik olarak gösteriliyordu.

CUMHURİYET, YENİ BİR FİKİR

Bununla birlikte, cumhuriyet ve özellikle ulusal bağımsızlık yeni fikirlerdi. Eski sömürgelerin yöneticileri arasında aydınlanmacı fikirlerden nasibini almış olanlar olsa da radikal cumhuriyetçiler çok azdı. En muhafazakâr olanları Kraliyet'e bağlı kalmayı tercih ediyorlardı. Diğerleri ise ancak her tür uzlaşma imkânsız görünmeye başladıktan sonra ve kaçan Britanyalı yöneticiler arkalarında demokrasiye, yani o

dönemdeki adıyla "anarşi"ye dönüşme tehlikesi bulunan bir siyasi boşluk bırakınca, cumhuriyet kararına yanaştılar. Her ne kadar bazı gezginler 18. yüzyılın ortalarında kolonilerde gelip geçici bağımsızlık isteklerine rastlamışlarsa da, 1776'daki Bağımsızlık Bildirgesi'ne imza atanların hiçbiri o ana kadar koloni topraklarında bir ulus yaratmanın sonuçlarını ölçüp biçmemişti. Ulus kendine ait bir ismi olmadan, kültürü ve üyelerini bir araya getirip birleştirecek bir geçmişi olmadan, 1783'te Paris anlaşmasıyla saptanmasına karşın belirsiz sınırlara sahip ve mülkiyeti yerli Kızılderililer'le sorunlara yol açan topraklar üzerinde doğuyordu. Eski koloni mensuplarını birbirine bağlayan tek şey, onları köksüz, *criollo*, yenilikçi ve aynı zamanda özgür kılan koloni tecrübesiydi.

Ulusun üyeleri arasında birleştirici harç ve hâkim özellik olarak ilk kez bu özgürlük ön plana çıktı. Herkese tanınmayan bir özgürlüktü bu: Nüfusun yüzde 20'sini oluşturan Afrika kökenliler koloni yurttaşlarının mülküydü ve sayısı bilinmeyen kalabalık yerliler yeni Amerikalılar'ın "vahşilik" olarak tanıdıkları kendinden menkul bir özgürlüğe sahipti.

ANAYASA TARTIŞMASI

Eski bir kimlik üzerine kurulmayan Amerikan ulusu, kendisine ilk biçimini veren bir içerme ve dışlama sistemine göre oluştu. Öncelikle siyasi işleyişin düzenlenmesine çaba harcandı. Yeni birleşik devletlerin 1777'de kaleme alınan ortak anayasasının ilk kopyası, Konfederasyon Maddeleri, dört yıl sonra eyaletler Batı'da kendilerini çevreleyen ve daha sonra "kamu alanı" olacak olan toprakları Kıta Kongresi'ne devretmeyi kabul ettiklerinde onaylandı. Amerikan ulusunun ana hatları yavaş yavaş çiziliyordu: Batı toprakları üzerinde egemen olan, diplomasi ve ortak savunma ile yabancılarla –kızılderili kabileleri de dahil– ilişkiler konularında yetkiyi elinde tutan bir devlet. Ama hiçbir gücü, aracı olmayan, yürütme gücünden yoksun, yasama gücü ise konfederasyona üye devletlerin hiçbir değişikliğe uğramadan kalan özerklikleri tarafından kemirilip çökertilmiş bir devletti bu.

George Washington'un çevresinde, Alexander Hamilton ve Robert Morris gibi kişilerin de içinde bulunduğu bir grup insan ulus-devleti güçlendirmek, güçlü bir ekonomik dinamik geliştirmek, genç ulusa Avrupa nezdinde itibar sağlamak ve yoksulların isyanına karşı

kamu düzenini korumak amacıyla yeni bir anayasanın benimsenmesi için kolları sıvadı. Yapılan sert tartışmalarda merkeziyetçi federalistlerle liberal anti-federalistler karşı karşıya geldi. Sonuçta, köleci Güneyliler'e ve az nüfuslu eyaletlere Kongre'de daha fazla temsil hakkı sağlayan anayasa çeşitli uzlaşmaların ardından benimsendi; uğruna savaştıkları özgürlükleri bireylere sağlayacak bir haklar bildirgesinin (on temel madde) oylanacağı vaadiyle her eyaletten seçilenlerin anlaşmaya varmasıyla, anayasa 1788'de kabul edildi. Kuzey-Batı Kararnamesi de aynı dönemde benimsendi; bu sayede yapısında bir değişiklik yapmadan cumhuriyet sınırsız bir şekilde yayılabilecekti.

"ÖZGÜRLÜK İMPARATORLUĞU"

Bu daha önce eşi benzeri görülmemiş ulus yaratma sürecinde, iradeci bir ilerleme felsefesi olduğu kadar ekonomik ve siyasi yananlamlarıyla da liberalizm, kuruluşu izleyen yarım yüzyıl boyunca ulusal tarihe kılavuzluk eden anahtar kelimedir. Federal devlet, eyaletlerin özgürlüğünü korumak adına 1868'e kadar yabancıların yurttaşlığa alınması dışında Birleşik Devletler'de yaşayanların yurttaşlığı konusunda bir karar vermekten sakındı. Kuzey ve Orta bölgelerdeki eyaletlerde giderek ortadan kalkan kölecilik, ondan faydalanmak isteyen bölgelerde mülkiyet hakkı adına, federal yasalarla, hatta anayasayla korundu. Sadece, 1808 yılında Kongre tarafından dışarıdan köle getirilmesi yasaklandı. 1803'te, Napolyon'dan Mississippi'nin ötesindeki uçsuz bucaksız Louisiana'yı satın alan Birleşik Devletler'in üçüncü başkanı Thomas Jefferson "özgürlük imparatorluğunu" buralara kadar yaymaya söz vermişti. Kızılderililer, azalan av hayvanlarının ardından göç etmekte ya da küçük üreticilik yapıp topraklarının fazlasını terk etmekte "özgür" bırakılmışlardı.

Sanayi devriminin başında grevcileri mahkûm etmek için mahkemeler bu sefer de mülkiyet özgürlüğünü öne sürdüler. Her ne kadar Jefferson'ın hayalini kurduğu bağımsız küçük çiftçiler cumhuriyeti sanayi kapitalizminin ilerlemeleri karşısında geri çekiliyorduysa da, serbest ticaret, ulusal bağımsızlık ve güç ve Amerikalılar'ın "evrensel misyonu" İngilizler'e karşı girdikleri ikinci savaşı (1812-1815) ve daha sonra da 1848'de, Birleşik Devletler'in kıtanın bütün güneybatısını topraklarına katmasını sağlayan Meksikalılar'a karşı savaşı haklı çıkaran gerekçeler oldu. 19. yüzyılda Birleşik Devletler'in "bariz kade-

ri" milliyetçilik nakaratı oldu. Bu tema bağımsızlık sırasında taslağı çizilen ulusal ideolojiye vücut verdi; bu ideolojiden hareketle ortaya çıkan bir "yurttaşlık dini" emekleme halindeki başarısız bir ulusal kültürün yerini aldı.

Yine de milliyetçilik halkı ortak bir aidiyette kaynaştırmaya, sıkı bağlarla bir arada tutmaya yetmiyordu. Daha Birleşik Devletler'in kuruluşu sırasında dikkati çeken nüfus heterojenliği ve bölgesel çeşitlilik, sanayileşmenin, altın madenlerine hücumun, Batı'daki otlakların tarlaya çevrilmesinin, karayolu, kanal ve demiryolları yapılmasının dört bir yandan, bambaşka niyetlerle göçmenleri çekmesiyle artmaya devam edecekti. Ekonomik eşitsizlik kaygısı, kölecilik meselesinin olduğu gibi durması, Kuzey, Güney ve Batı arasında üretim biçimlerinin uyumsuzluğu ülkeyi bölüyordu. Bütün bunlar, Andrew Jackson (1829-1837) döneminden beri saygınlık kazanan, ancak bütün beyazlara oy verme hakkı tanırken, derin ayrılıklar taşıyan bir topluma sadece göstermelik siyasi çözümler getiren demokrasinin geleceğini tehlikeye atıyordu.

Bu metin daha önce Marie-France Toinet yönetiminde *L'état des États-Unis* (La Découverte, Paris, 1990) içinde yayımlanmıştır.

Sovyet Rejiminin Milliyetler Politikası

Marc Ferro

•

Ekim 1917'den itibaren, Sovyet rejiminin milliyetler konusundaki politikası öncelikle iç savaş sırasında bağımsızlığını kazanan ülke topraklarını (Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan) geri almak üzerine kuruldu. Askeri işgal gerçekleştirildikten sonra, iki aşamalı bir operasyon yapıldı: Önce ikili ittifaklar kuruldu, sonra bu uluslar bağımsız dış politikadan, kendi özerk askeri güçlerinden yoksun kılındı. Bu süreç 1923-1924'te, yani Stalin döneminden önce tamamlanmıştı. Öteki milliyetler için, SSCB çerçevesinde yeniden birleşmeye muhalif olan kesimlerin şiddetli bir şekilde tasfiye edilmesi yoluna gidildi: örneğin Sultan Galiyev'in pan-İslami sosyalizmi, Poale Zion, vb. Doğrusu

Bolşevikler devrim sayesinde özgürleşen ulusların kendi başlarına bir varlık kazanabileceklerini ve Sovyet cumhuriyetlerine ancak zorlanarak katılacaklarını tahayyül etmemişlerdi. Lenin Büyük Rusya şovenizmini tartışmaya açmıştı; buna göre, bu politikanın iflas etmesinden sorumlu olanlar esas olarak Ruslar değil, otoriter ve merkeziyetçi yeni-Jakobenlerdi.

Diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi yeniden ele geçirilen cumhuriyetlerde de, Sovyet iktidarı bir dizi ortak önlem uyguladı. Kavkom (Kafkasya komitesi), Muskom (Müslüman Komite) ya da *Milliyetlerin Yaşamı*'nın yayın komitesi gibi Rus olmayan ve bu yörelerin statüsü hakkında karar almakla yükümlü mercilerin "Ruslaştırılmamış" olmasına çok dikkat ediliyordu. Her milliyette Bolşevik bulmak zor olmasına rağmen başlangıçta Narkomnats, yani Milliyetler Halk Komiserliği bünyesinde çoğunlukla Rus olmayanlar çalışıyordu.

Çarlık dönemindeki Ruslaştırma'nın kurbanı olan ulusal kültürlerin canlanması Ermenistan'da olduğu gibi bir yeniden dirilişe, hatta bazı Kafkas halklarında kimliklerin açığa çıkmasına varıyordu. Bu şekilde gerçek ya da gizli kalmış pek çok kolektif mahrumiyete son veriliyordu. Bu anlamda hiçbir rejim, bir yandan onları devletin çıkarına göre kullanmış olsa da azınlıklar lehine bu kadar çalışmamıştır. Kalmuklar'ın durumu buna iyi bir örnektir. Bu politika aynı zamanda daha sonra Türkistan halklarını birbirlerine karşı harekete geçirmekte de kullanılmıştır. Sovyetleştirme'nin hayata geçirdiği, toplumların Marksist gelişimi şeklindeki bakış açısıyla etniler ve uluslar konusundaki Leninist-Stalinist uygulama birbiriyle çelişmeye başlıyordu. Bu çelişki yarım yüzyıl sonra su yüzüne çıkacaktı.

Tıpkı Rus bebekleri gibi birbirinin içine geçen (federe cumhuriyetler, özerk cumhuriyetler, bölgeler, yöreler) bütün bu ulusal, federal ya da devlet şeklindeki yapıları düzenleyen anayasa, Rus olmayan bir entelijansiyanın oluşmasına imkân verdi. Ve bu entelijansiyaya en azından temsili düzeyde devlet benzeri faaliyetler emanet edildi. Ancak zamanla bu entelijensiyanın sayısı arttı, yaygınlık kazandı ve perestroyka zamanında etkisini hissettirdi: Azerbaycan'da, Bakü'de polis Azeriler'den oluşuyordu ve Ermeniler'e karşı düşmanca davranıyordu, Erivan'da ise polisler Ermeniydi.

SOVYETLEŞTİRME VE RUSLAŞTIRMA

Federal kurumsal sisteme, Sovyetler'in yapısına uygun biçimde giderek artan sayıda Rus olmayan kadroların yerleştirilmesi değişmez bir siyasal uygulama olmuştu. Gürcü Stalin ve Ermeni Anastas Mikoyan'ın ardından Ukraynalı Nikita Kruşçev ve yine Gürcü Edvard Şevardnadze'nin göreve gelmesi bu durumu çok iyi sergilemektedir. Sisteme bu şekilde nüfuz etme yavaş yavaş, ama geri döndürülemez ve sürekli bir şekilde gerçekleşti. Yine de 20'li yılların ortalarından itibaren, başta Ruslar'ın sayılarının giderek arttığı Parti merkez komitesinde olmak üzere Sovyet devlet aygıtının tepesinde bir dönüşüm gerçekleşti. Bu aykırı durum 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması sırasında önemli bir rol oynadı.

Federal ve ulusal olmak üzere ikili bir milliyetin yaratılması Rus olmayan çoğunluk tarafından siyasal bir promosyon olarak görülürken, başta Yahudiler olmak üzere ülke toprakları olmayan ulusların üyesi Sovyet yurttaşları tarafından ise tam tersine rahatsız edici bir önlem olarak değerlendiriliyordu. Bu topraksız uluslara tanınan kendi milliyetini seçme özgürlüğü bir kurmacadan ibaret kaldı: Yahudi olmak istediklerinde başka bir şey olamıyorlardı; Sovyet yurttaşı olmak istediklerindeyse milliyet seçimi, özellikle Ukrayna ve Rusya'da, seçilen milliyetin devlet görevlilerinin düşmanlığı ya da ırkçı tepkileriyle karşı karşıya kalıyordu. Bu durum Doğu Sibirya'da Birobidjan'ın kurulmasına neden oldu. Birobidjan 1989 nüfus sayımında 100 binin üzerinde Yahudi'nin yaşadığı, 1934'te özerk bölge yapılmış bir vilayettir.

Ruslar'ın ve Rus olmayanların yasalar yoluyla Sovyetleştirilmesi SSCB'nin dört bir yanında yaşayanların statülerini eşitledi ve siyasal kültür biçimlerini tek tip bir hale getirdi. Bununla birlikte, Stalinist tavır ve özellikle de İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlar'la teması olmuş uluslara (Kırımlı Tatarlar, İnguşlar, Volga Almanları) karşı uygulanan şiddetle birlikte Sovyetleştirme Baltık ülkelerinde ve Moldovya'da olduğu kadar Ukrayna'da da bir Ruslaştırma olarak algılandı; bu Ruslaştırma siyaseti özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rus olmayanların ülke yönetim kademelerinde giderek daha az yer almalarıyla ortaya çıktı. Statülerin eşitlenmesi ulusal kimliğin kendine özgü özelliklerine saldırı olarak değerlendirildi; Rusya'nın damgasını taşımasalar bile bütün SSCB'de geçerli ortak yasaların artması da bu

şekilde algılandı. İslam ülkelerinde karma evliliklerin göreli olarak azalması, tıpkı Baltık ülkelerinde Rusça konuşmanın reddedilmesi gibi bu direnmenin dışavurumlarını oluşturuyordu.

Öte yandan Rus milli duygusu da sonunda, devletin üst kademeleri dışındaki Sovyet mercilerinin (radyo, televizyon, vb.) diğer milliyetler tarafından yavaş yavaş sömürgeleştirilmesine tepki göstermeye başladı. Büyük Rusya duygusunun uyanışı, milliyetlerin direnişinin öteki yüzü oldu böylece: Her durumda bu uyanış 80'li yıllar boyunca rejime karşı örtük muhalefet biçimlerinden birini oluşturdu.

Bu metin daha önce, Marc Ferro yönetiminde, Marie-Hélène Mandrillon'un katılımıyla hazırlanan *L'état de toutes les Russies* (La Découverte, Paris, 1993) içinde yayımlanmıştır.

Fransız Devrimi ve Ulusun Ortaya Çıkışı

Jean-Yves Guiomar

•

Ulus konusundaki herhangi bir özgün çalışma, zımnen, Fransız devriminin ulusun ortaya çıkışındaki *en önemli* an değilse de, en önemli anlardan biri olduğu fikrinden hareket eder. Tarihyazımında çok yaygın bir anlayıştır bu: Krallık toplumunun bağrında, kral ile orta tabakanın üst kesimlerinin ittifakıyla ulus yavaş yavaş kendi kendinin bilincine varır, daha sonra da krala karşı koyar (XV. Louis 1776 yılında, parlamentoyu ulusu "hükümdardan ayrı bir kitle" olarak temsil eden tek yapı olarak tescil etmeyi kesinlikle kabul etmemişti); 1789 ile 1791 arasında ulus kralın "ortağı" olarak çıkar karşımıza ("ulus, kral, yasa"); ve nihayet ulus tanrısal hukukun temsilcisi hükümdar XVI. Louis'yi yurttaş Louis Capet'ye dönüştürerek, 1792-93 yıllarında tam olarak egemenliğini elde eder.

Bununla birlikte, ulus uzun bir süreci olan istikrarlı ve yapısal bir veridir. Bazı tarihçilere göre çok daha erken bir tarihte, 11. yüzyıldaki Yüz Yıl Savaşları sırasında, Franklar'ın Galya'ya geldiği esnada ya da Galyalı şef Vercingétorix (İÖ. 72-46) döneminde ortaya çıkmıştır... Ama biz yine de burada ilk yaklaşıma bağlı kalacağız. Tabakaların

üst üste birikmesiyle yavaş yavaş inşa edilen toplumsal, coğrafi ve siyasal alan ne olursa olsun 11. yüzyıldaki feodal bölünmenin doğurduğu şey Fransa krallığıdır. Savaş ve diplomasi yoluyla 18. yüzyıla kadar topraklarını genişletmesi krallığı siyasi olgunlaşmasına katkıda bulunan "gözler" ve "eller"le donanmaya yöneltti. İktidar (ve kilit faktör olarak din) birliği mutlakiyetçi monarşinin mantıki sonucu olan ulusun ortaya çıkışını hazırladı. Burjuvazi (ve büyük çoğunluğu yüksek burjuvaziden gelen, devlet işleriyle uğraşan, Papalığa karşı özgür Fransa kilisesini savunan, hukukçulardan oluşan soylular zümresi) krallığın iktidarıyla bu iktidarın uzantısı bir sınıf olan aristokrasinin çelişkileri arasında sıkışıp kaldı. 1614'teki başarısız États-Généraux* toplantılarından itibaren burjuvazi giderek yönetici sınıf olma talebini yükseltti. Ulus bu talebin ifadesi, aracı ve simgesidir.

AYRICALIKLARA KARŞI EMEK ALANI

18. yüzyılın sonunda "burjuvazi" kendisini tanımlamak için bu sözcüğü kullanmaya başlamamıştı. Ulusal egemenliği ilan etmeye hazırlanan toplumsal grup *tiers état** idi. Krallıkla yönetilen toplumun ilkelerine göre tanımlanan bu grup 25 milyon Fransızın neredeyse tamamını içeriyordu. Avukat Danton ve filozof Condorcet'yle, Limousinli yoksul yarıcı ya da Anzin madenlerinde çalışan işçi arasında gerçekte nasıl bir ilişki vardı? Nesnel ilişkileri hepsinin emekleriyle yaşamalarına dayanıyordu. Oysa krallık bütün yasa ve hak karmaşasıyla, malların dolaşımındaki her türden engelleriyle, köhneliğiyle (loncalar, vergi sistemi) emeğin –el emeğinin, paranın ya da entelektüel kapasitenin– gelişmesine olanak tanımıyordu.

Krallığa sunulan dilekçelerdeki pek çok talep, Devrim tarafından gerçekleştirilen ve Konsüllük tarafından sağlamlaştırılan devasa özgürleştirme ve birleştirme çabası, emek alanıyla doğrudan ilgilidir. Ulus emek alanına dayanarak fikirleri ve özlemleri hayata geçirmiş, artık birer yurttaş olan tebanın kurduğu somut –uyumlu ya da uyumsuz– ilişkilerde vücut bulmuştur.

Bununla birlikte, her ne kadar ulusal egemenliğin ortaya çıkışının itici gücü olsa da ulusu güçlendiren şey bu nesnel ilişki değildi. Ola-

* Fransa'da devrim öncesi dönemde toplumsal zümrelerin temsilcilerinden oluşan ve kralın çağrısıyla toplanan genel meclis. (y.h.n.)

* Soylular ve ruhban sınıfı dışındaki halk katmanları. (y.h.n.)

yın ateşleyicisi, Fransız halkının içindeki tahammül edilmez varoluş farklılığının bilincine varılmasında aranmalıdır: bir yanda toplumsal konumları "kan"dan gelen ve ayrıcalıkları teyid edilen birkaç yüz bin kişi, diğer yanda aşağılanan, tek görevleri gerekli hizmetleri yerine getirmek olan kitleler... 1781 ve 1788'de, iktidarın subay olmak için dört kuşak soyluluk şartı öne sürerek ordunun üst kademelerine geçebilme yolunu halka kapaması, aristokrat subay kadrosuna karşı ordunun ulusal bilinç geliştirmesinin başlıca nedenlerinden biri oldu.

Tiers état'nın yüksek çeşitliliğine ve üyelerinin çıkarlarının farklılığına rağmen monarşi ve aristokrasi aleyhinde hızla tam bir birlik oluşturuldu. Bu oybirliği 23 Haziran 1789'da Ulusal Meclis'in ilan edilmesinin hemen ardından bozuldu. Kısa süre içinde sınıflar, daha doğrusu toplumsal grupların üretim ve değişimdeki gerçek konumlarına göre bölünmeler (sınıflı toplum ancak 1830'dan itibaren gerçeklik kazanacaktı) ortaya çıktı: mali ve entelektüel kapasiteler; daha geniş ancak daha belirleyici bir anlamda, "kamusal durumu" tasavvur etme ve bununla bütünleşme kapasitesi. Bugün, karşı devrimin yanı sıra, devrim karşıtlığının ve devrime karşı direnmelerin de olduğunu görüyoruz (bu da dışarıya göç eden toplam 100 bin kişinin sadece beşte bir kadarını soyluların oluşturmasını açıklıyor). Bu farklı konumlar, siyasal ve toplumsal gövdenin üyeleri arasındaki birliğin simgesel ve hukuki teminatı olarak ulusla bütünleşmenin ya da onu reddetmenin düzeyini büyük ölçüde belirliyordu.

ULUS İÇİN ÖLMEK Mİ?

Bütün bunlara rağmen, ulus bir sınıfa ait olarak ortaya çıkmadı, dengeleri altüst etme özelliğini korudu. Bunu anlamak için vatan ile ulus arasındaki ayrımın üzerinde durmak gerekiyor. 18. yüzyıl ve Fransız Devrimi hakkındaki semantik çalışmalar eksiksiz sonuçlar çıkarmaya imkân vermese de, her şey "ulus"un seçkinlerin sözcük dağarcığına ait olduğunu, kurumlar ve devletle bağlantılı olduğunu gösteriyor. Buna karşılık "vatan" esas olarak kardeşlik bağlarına ve halkın bilincine atıfta bulunuyor. "Ulus" hiyerarşik bir düzende, "vatan" eşitlikçi bir düzende yer alıyor. Valmy üzerine bir eserinde E. Hublot, Fransız askerlerinin "Yaşasın ulus!" diye bağırmalarının generalin [Kellerman] haykırışının yansısı olduğunu belirtiyor.

Her ne kadar iki kavram birbiriyle iç içe geçse de (pek çok yazarı

bunları eşanlamlı olarak kullanmaya yönelten de budur), birçok kaynak bu sözcüklerin açıkça farklı olduklarını ortaya koyuyor. Zaten ölüler için dikilen anıtlarda da "Vatan için öldüler" ya da "Fransa için öldüler" yazar, ama hiçbir zaman "Ulus için öldüler" yazmaz. Herkes "vatanım" diyebilir, ama ancak bir diplomat "ulusum" diyebilir, tıpkı "ulus adına" ya da "ulus ilan ediyor ki" tarzında ifadelerin sadece resmi ağızlardan çıkması gibi. "89'un vatanseverleri" ulusal birliği kurdular, "93'ün vatanseverleri" ise birliği kurtardılar. Milli marş "vatanın evlatları"na çağrıyla başlar. Bertrand Barère şöyle yazar: "Burası kesinlikle aristokratların vatanı değil ve düşmanlarımız asla kardeşlerimiz olamaz."

"Vatanseverlik", "vatan" ile semantik bir süreklilik içindedir. Ancak "ulus" ve "milliyetçilik" için aynı şey geçerli değildir. "Ulus", devrimin seyri içinde ancak *ulusal* egemenlik, *ulusal* meclis, *ulusal* gönüllüler vb. gibi örneklerde, sıfat halinde yer alır. Burada komünlerin kurumsal yapıdaki durumu karşımıza çıkıyor: Kurucu Meclis vilayetleri, kazaları, ilçeleri oluşturdu, ancak ulusal varoluşun en canlı yaşam alanı olan belediyeleri oluşturmaktan ziyade onların varlıklarını onayladı. 17 Temmuz 1789'da üç renkli kokartı XVI. Louis'ye sunan kişi Paris'in Belediye Başkanı Jean-Sylvain Bailly idi.

Ulusun geçmişini çok gerilere götürmek isteyen yazarlar, aslında hükümdara bağlılığa vatansever bir anlam vermekten başka bir şey yapmış olmuyorlar. 14. yüzyıldan ve 1357 tarihli meclis toplantısından itibaren bu anlam, bu bağlılık ve halkın çıkarlarıyla aristokrasinin çıkarları arasındaki derin uçurumun giderek genişlemesi arasında bocalamaya başladı. Ulusun zamanı 18. yüzyılın sonunda, vatanseverliğin krallığa ve onun kullandığı araçlara hizmetinin sona ermesiyle birlikte geldi. Bütün yüzyıl boyunca çalkantılı ve huzursuz olan Brötanya gibi bir taşra vilayetinde hareket çok heyecan uyandırıcıydı. 1788'in sonbaharına kadar, daha önceden krallığın iktidarıyla bağlarını koparmış olan *tiers état*, parlamentonun ve toplumsal zümrelerin bizzat bu iktidara karşı başkaldırısını destekliyordu. Ancak birdenbire parlamento ve toplumsal zümrelerin monarşik yapının parçaları olduğunu anladı; birkaç hafta içinde bunları terk ederek ulus adına kendi vatansever birliğini oluşturdu.

Ulus vatandan beslenir, ama ondan çok farklı bir şeydir. Kavramsal bir seferberlik gerektirir, çünkü krallığın boş bıraktığı alanı işgal eder. Bunun sonucunda, ulus vatanla süreklilik içinde olduğu her se-

ferinde yıkıcı gücünü gösterecektir; vatandan koptuğu her seferde de burjuvazinin bir aleti olacaktır.

Burada, 1792'den beri anayasal ve siyasal düzendeki sıkıntıların kaynağı olan çok temel bir sorun yatmaktadır.

Bu metin daha önce, Michel Vovelle yönetimindeki *L'état de la France pendant la Révolution, 1789-1799* (La Découverte, Paris, 1988) içinde yayımlanmıştır.

Arap Milliyetçiliği Üzerine
Arapçılık Nedir?

Sati Al-Husri

•

İçlerinden çıkan devletlerin sayısı ne kadar olursa olsun, hükümet binalarının üstünde dalgalanan bayraklar arasındaki farklılıklar ne olursa olsun, farklı siyasal bölgeleri birbirinden ayıran sınırların yarattığı sıkıntılar ve karışıklıklar ne olursa olsun, Arap dilinin konuşulduğu bütün ülkeler Arap ülkeleridir.

Bütün bu ülkeler Araptır.

"Arapların ülkeleri" kimilerinin iddia ettiği gibi sadece Arap Yarımadası'yla sınırlı değildir, Arap dilinin konuşulduğu bütün ülkelerden oluşur. ...

Her kim ki Arap ülkelerine bağlanmıştır ve Arap dilini konuşur, Araptır. Resmi olarak ferdi ve yurttaşı olduğu devlet hangisi olursa olsun, inandığı din ne olursa olsun, ait olduğu doktrin ne olursa olsun, kökeni, soyu sopu, aile tarihi ne olursa olsun Araptır.

O bir Araptır...

Arapçılık Arap Yarımadası'nda yaşayan insanlarla sınırlı olmadığı gibi, sadece müslümanlara özgü de değildir. Tam tersine, Arap ülkelerine bağlanan ve Arap dilini konuşan herkesi, ister Mısırlı, Kuveytli, Faslı, ister müslüman ya da hıristiyan, Sünni, Caferi, Dürzi, Katolik Ortodoks ya da Protestan olsun içine alır. Bugün mevcut olan Arap devletlerinin ne ortaya çıkışı ne de sayılarının artması buralarda yaşayan insanların istekleri ve iradeleriyle oldu. Doğal gereklerin sonu-

cunda da ortaya çıkmadı bu devletler. Bunlar, Arap ülkelerini paylaşan ve onları hâkimiyeti altında tutan devletlerin kendi aralarında yaptıkları anlaşmaların sonucudur.

Aynı şey bugün Arap devletlerini birbirinden ayıran sınırlar için de geçerlidir: Bu sınırlar bu ülkelerin ve buralarda yaşayan insanların çıkarlarına göre değil, kendi çıkarlarını sağlama almak isteyen emperyalist devletler arasındaki uzun pazarlıklar ve entrikalar sonunda ortaya çıktı.

Bugün Arap devletleri arasında görülen farklılıklar ve uzaklıkların –yönetim, yasama ve ekonomi bakımından olduğu gibi siyasal yönelimleriyle de– hepsi işgal döneminin mirasıdır. Bunlar emperyalizmden doğmuştur, aynı zamanda çok yeni ve olumsaldırlar.

Araplar tek bir ümmettir.

Mısırlılar, Iraklılar, Mağripliler tek bir ümmetin, Arap ümmetinin halkları ve kollarıdır.

Al-Ouroubah awwalan!'dan bir bölüm, 4. baskı, Beyrut, 1961. Enver Abdel-Malek'in derlediği *Anthologie de la littérature arabe contemporaine* (cilt II, s. 154-155, Seuil, Paris, 1965) içinde alıntılanmıştır. Sati Al-Husri (1880-1969) Halepli bir aileden geliyordu. Arapçılığın en önemli teorisyenlerinden biriydi.

"Bizim Mısırımız"

Ahmad Lufti Al-Sayyid

•

Biz Mısırlılar ister Hicazlı, Berberi, Türk, ister Suriye ya da Yunan kökenli olalım ülkemizi severiz ve başka bir vatana ait olmayı kabul etmeyiz.

Mısır'ı vatanımız bildik ve onunla aramızda bir samimiyet sözleşmesi yaptık....

Bizim milliyetseverliğimiz her şeyden önce başka hiçbir vatana ait olmayı kabul etmeyerek, elimizdeki bütün imkânları ve kaynakları sadece vatanımız uğruna harcayarak, öteki bütün vatanlar arasında, sadece onu gururla sarmalayarak vatanımızla onur duymaya ve onu onurlandırmaya dayanır. ...

Bizden önce gelenler arasında, "İslâmiyet'in hüküm sürdüğü topraklar bütün müslümanların vatanıdır" diyenler vardı. Sürekli hâkimiyetini yayma ve topraklarını genişletme peşindeki her ulusun kullanabileceği sömürgeci bir kuraldır bu. Aynı zamanda din adına ülkeleri fetheden buyurganlara da çok uygundur. Bunlar fethettikleri topraklar üzerinde var olan bütün ulusal hakları ele geçirerek, farklı ülkelerde var olan farklı unsurları tek bir bütün haline getirirler. Bu da, fethedilen uluslardan her birinin vaadinden dönmesini, üstün kuvvete kızgınlık duymasını ve tamamen bağımsız bir şekilde kendi egemenliğini elde etmeyi büyük bir özlemle arzulamasını engeller. Ne var ki şimdi Şark toprakları Batı emperyalizminin nesnesi haline geldi; halbuki şimdi saldırıyı değil savunmayı, milliyetlerini kurtarmayı ve parçalanmaktan korunmayı yürekten isteyen bu Şark ülkelerinin sömürgeci maksatları yoktur. Bütün Şark ülkelerinin en büyük özlemi bağımsızlık haline geldi. ... Hal böyleyken, bu kuralı, sınırları kesin olarak belirlenmiş bir vatanı olan her Şark ulusunun maksadıyla uyuşan tek bir doktrinle, vatanseverlik doktriniyle değiştirmek yerinde olur.

Bu bakış açısıyla, Mısırlılar'ın ve kendi özgür kararlarıyla Mısır'da yaşamayı seçmiş ve öteki Osmanlı topraklarının dışında burayı vatanları kabul etmiş bütün Osmanlılar'ın bu Mısır ülkesinin gerçek sakinleri olduğunu ilan etmemiz gerekir. Yeni olmayan bu doktrin artık Mısır hukukuna yerleşmiştir.

Al-Umma Partisi'nin yayın organı *Al Garidah*'dan (Mısır, 9-16 Ocak 1913) alıntı. Enver Abdel-Malek'in derlediği *Anthologie de la littérature arabe contemporaine* (cilt II, s. 115-117, Seuil, Paris, 1965) içinde alıntılanmıştır. Ahmed Lufti Al-Sayyid (1872-1963) Mısır ulusal kimliğinin en önemli teorisyeniydi.

Militan Hinduizm
Güçlü Bir Kimlik Hareketi

Christophe Jaffrelot

•

80'li yılların ortasında eylemliliği giderek artan bir yankı uyandıran militan Hindu hareketi yeni bir olay değildir. Bu hareketin yaratıcısı Raştriya Svayamsevak Sangh (RSS, Ulusal Gönüllüler Birliği) "aşağıdan" gelişen bir reformla bir Hindu ulusu oluşturma amacıyla 1925 yılında kurulmuştu: Hedef Hindular'ın tarihteki başarılarını öne çıkararak, en başta kastlar arası bölünmenin ortadan kalkmasına çalışarak, özellikle müslümanlara karşı Hindu cemaati içindeki bağları kuvvetlendirmekti. Bu savunmacı mantığın ötesinde, RSS en başından beri ideolojik açıdan Hint ulusunun kalbinin Hindular olduğunu, azınlıkların bu üstün kültürlere bağlılık göstermeleri gerektiğini iddia eden Hindu milliyetçiliğinden beslenir. Örgütlenme açısından, RSS'nin propagandaları (*praşaraks*) hareketin ilişkiler ağını daha bağımsızlıktan (1947) önce bütün ülkeye yaymıştı. Bununla birlikte, çok daha geniş bir müslüman nüfusun yaşadığı Kuzey'de bu durumdan yararlanarak Hindu milliyetçiliğini körükleyen örgüt çok daha kuvvetliydi. Dravidler'in yaşadığı Güney'in ise ulusal dil olarak Hindu dilini benimseme yanlısı bir ideolojiye açık olması çok zordu, bu yüzden partinin bu bölgedeki gücü sınırlıydı.

Bağımsızlıktan sonra RSS yasaklandı, çünkü bağımsızlığın babası Mahatma Gandi'nin katili örgütün eski bir sempatizanıydı. Bunun üzerine RSS kendi partisiyle (*Baratiya Cana Sangh*, Hint Halkının Birliği) siyaset sahnesine çıkmak ve komünistlerin etkisine karşı koymak için işçi ve öğrenci sendikaları kurma kararı aldı. Bu örgütlenme toplumsal ve siyasal yaşamdaki güçlü hareketiyle giderek yerleşti. Öyle ki parti 1977'deki olağanüstü durumun ardından İndra Gandi'yi (1984'te öldürülen eski başbakan) iktidardan indiren Canata Partisi'nin vazgeçilmez destekçilerinden biri haline geldi. RSS'nin çekirdeği militan Hinduizm'e eskisi kadar sadıktı: Müslüman ve hıristiyan azınlıklar, yiğitlikleri ders kitaplarında anlatılan ulusal Hindu kahramanlarına bağlılık göstermeye çağrılıyordu; ulusal bir zayıflığa neden olacağı gerekçesiyle kültürel farklılıkların önüne geçiliyor, ineklerin ke-

silmesi de yasaklanıyordu.

Bu Hindu militanlığının sürmesi, hareketin öncülerinin 1980 yılında Canata Partisi'nin diğer ortakları tarafından partiden dışlanmasına gerekçe oluşturdu. Aşırı uçta bulunarak partiden atılan RSS'nin çekirdeği çizgisini daha da keskinleştirerek aynı doğrultuda yoluna devam etti; Tanrı Ram'ın doğduğu ve 1528 yılında birinci Moğol imparatorunun emri üzerine yerine cami yapılan Ayodhya (Uttar Pradeş) tapınağının yeniden açılması için bir kampanya başlattı. Bu eylemliliği ortaya koyan örgütlenme RSS ailesinin bir başka üyesi, sekter Hindu akımlarını bir araya getirmek için 1964'te kurulan Vişva Hindu Parişad (VHP, Uluslararası Hindu Meclisi) oldu. Konjonktür elverişliydi: Hindistan'ın güneyinde 1981 yılında paryaların Müslümanlığa geçmesi (bu hareket "Körfez parası"na bağlanıyordu), Arap ülkeleri tarafından desteklenen ve bu ülkelerde çalışma imkânı bulan müslümanların toplumsal ve dinsel alanda ilk olarak öne çıkışı ve Rajiv Gandi'nin (İndra Gandi'nin oğlu, 1984-1989 arasında başbakanlık yaptı, Mayıs 1991'de öldürüldü) bu müslüman seçmenleri kaçırmama çabaları Hindu hareketinin seferberliğini kamçılıyordu.

Kongre Partisi hükümeti, bu durumdan yarar sağlamaya çalışırken VHP'yi daha da güçlendirmiş oldu; Ram'ın idolünün "görüldüğü" tarih olan 1949'da camiye vurulan mühürler, 1986 yılının Şubat ayında söküldü. Bunun üzerine 1989 yazında VHP, ülkedeki mümkünse her köyden getirilen taşlarla yapılacak bir tapınak kurmayı tasarladı. Bu kampanyaya Hindu ve müslümanlar arasında çatışmalara yol açan yürüyüşler eşlik etti. RSS'nin siyasi kanadı Baratiya Canata Partisi (BJP, Hint Halkının Partisi) seçim kampanyasında bu hareketle ortak tavır aldı. Toplam 524 sandalye bulunan Halk Meclisi'nde sandalye sayısını 88'e çıkarmasında bunun büyük katkısı oldu. Bu hareket 9 Kasım 1989'da, tapınağın ilk taşının, inşaattan caminin zarar göreceği bir yere yerleştirilmesiyle doruk noktasına ulaştı.

1989 Aralığı ile 1990 Kasım ayı arasında başbakanlık yapan V. P. Singh, 1990'ın ilk aylarında müslümanların örgütleriyle VHP arasında bir uzlaşma arayışına girdi, ama VHP 30 Ekim'den itibaren gerekirse zor kullanarak tapınağın inşaatına başlayacaklarını ilan etti. BJP önceden ilan edilen 10 bin kilometrelik bir yürüyüş eylemine başkanı Lal Kişan Advani ile katıldı. Kararlaştırılan gün geldiğinde silahlı kuvvetler Hindu militanların amaçlarına ulaşmasını engelledi. Ancak karşılaşılan baskılar, caminin yer değiştirmesi pahasına tapınağın ya-

pılması doğrultusunda, hareketi daha da güçlendirdi. Bu atmosfer Haziran 1991'de Halk Meclisi'nde 119 sandalye sahibi olarak ülkenin ikinci büyük siyasal gücü haline gelen BJP'nin seçimlerdeki başarısını büyük ölçüde açıklıyor.

Bu metin daha önce *L'état du monde 1992* (La Découverte, Paris, 1991) içinde yayımlanmıştır.

Marksizm ve Ulusal Sorun

Claudie Weill

•

Yükselen kapitalizme özgü bir olgu olarak algılanan ulusal sorun ilk başlarda, Polonyalı Rosa Luxembourg hariç II. Enternasyonal'e üye Marksistler'in dikkatini çekmiyordu. Ancak Rusya'daki 1905 devrimi Avusturyalı Marksist Otto Bauer'in deyişiyle "tarihsiz ulusların uyanışı"nı ortaya çıkarmış oldu. Bu durum ulusların yok olup gitmeye yazgılı olduklarını ileri süren Friedrich Engels'in tahminlerini çürütüyordu. Bununla birlikte, 1897'den itibaren Avusturya sosyal demokrasisi, 1903'den itibaren de Rusya sosyal demokrasisi için ulusal sorun örgütlenme temelinde kendisini gösterdi.

Avusturya Sosyal Demokrat Partisi altı ulusal partiyi içinde barındıran federatif bir yapıya sahipti ve iki sene sonra Brünn'de Avusturya'nın "milliyetlerin federatif devleti"ne dönüşmesini öngören bir program benimseyecekti. Buna karşılık, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi II. kongresinde Bund'un (Rusya, Polonya ve Litvanya'daki Yahudi İşçiler Birliği) Yahudi proletaryayı tek başına temsil etme talebini kabul etmedi, bu da Yahudi İşçiler Birliği'nin yaratılmasına katkıda bulunduğu "büyük parti"den ayrılmasına yol açtı.

Karşıtlık, program düzeyinde, "ayrılık da dahil kendi kaderini tayin etme hakkı" taraftarlarıyla "kültürel gelişme özgürlüğünü garanti eden kurumlar"dan yana olanlar arasında su yüzüne çıkıyordu. Bu çelişki 1912 yılında Bolşevikler'le Menşevikler'in nihai olarak kopması sırasında tekrar canlandı. Her ne kadar Josef Vissarionoviç Stalin'in

ve Bundcu Vladimir Medem'in ilk yazıları 1904'te yayımlandıysa da, gerçekte tartışma 1912'de başladı ve toprak ya da kültür meselesi çevresinde odaklanan çeşitli çözüm önerilerini gündeme getirdi. Bu konuda Vladimir İliç Lenin'in ve Karl Kautsky'nin izinden giden Bolşevikler'in savunduğu görüş, toprak açısından kendi kaderini tayin etme hakkı, özünde enternasyonal, biçimde ulusal nitelik taşıyan bir kültür, yani dil gerekliliğiydi. Rusya İmparatorluğu milliyetlerindeki sosyal demokratlar arasında sayıları giderek artan ve Avusturyalı Marksist Otto Bauer ve Karl Renner'den etkilenen Bundcular ve yandaşları ise ülke sınırlarını aşan bir kültürel özerklikten yanaydı.

Bu tercihler Bund'un "yansızlığından" ileri geliyordu: Bir yanda asimilasyon ve "ulussuzlaşma", diğer yanda ulusların ortaya çıkması ve gelişmesi, Vladimir Medem'e göre Parti'nin politikasıyla yönlendirilemeyecek toplumsal süreçlerdi; Parti onların kendi doğal akışlarını izlemelerine izin vermekle yetinmeliydi. Oysa bütün federal çözümlere şiddetle karşı çıkan Vladimir Lenin, her şeyden önce, ulusal kurtuluş hareketlerinin devrimci potansiyelinden yararlanmayı düşünüyor ve zorlamaya dayanmayan bir asimilasyona güveniyordu.

Stalin'in "Marksizm ve Ulusal Sorun" adıyla bilinen yapıtı her ne kadar 1913 yılında ilk yayımlandığında pek yankı uyandırmadıysa da, zamanla Bolşevikler'in milliyetler konusundaki siyasetinin kurucu belgesi oldu.

Bu makale daha önce Marc Ferro yönetimindeki *L'état de toutes les Russies* (La Découverte, Paris, 1993) içinde yayımlanmıştır.

KAYNAKÇA

ABDEL-MALEK, A., *Anthologie de la littérature arabe contemporaine*, cilt 2, Seuil, "Les Essais", Paris, 1965.

AL-AZMEH, A., "Les Arabes, la nation et le nationalisme", *Revue d'études palestiniennes*, no. 3, Kasım, Paris, 1995.

AL-HUSRI, S., *Qu'est-ce que le nationalisme panarabe?*, Beyrut, 1959.

AMSELLE, J.-L., M'BOKOLO, É. (der.), *Au cœur de l'ethnie: ethnies, tribalisme et État en Afrique* içinde, La Découverte, Paris, 1985.

AMSELLE, J.-L., "Ethnies et espaces: pour une anthropologie topologique", J.-L. AMSELLE, É. M'BOKOLO (der.), *Au cœur de l'ethnie: ethnies, tribalisme et État en Afrique*, La Découverte, Paris, 1985.

___*Logiques métisses, anthropologie de l'identité en Afrique et ailleurs*, Payot, Paris, 1990, Stanford University Press, Stanford, 1995.

ANDERSON, B., *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso Editions & NLB, Londra/New York, 1983; *Hayali Cemaatler*, çev. İskender Savaşır, Metis, İstanbul, 1993.

ARDANT, P., "Que reste-t-il du droit à l'autodétermination?", *Pouvoirs*, no. 57, Paris, Kasım 1993.

ARENDT, H., *The Origins of Totalitarianism*, Harcourt, Brace, Jovanovich, New York, 1973. Fransızca çeviriler: *Sur l'antisémitisme*, Calmann-Lévy, "Diaspora", Paris, 1973 (cilt 1); *L'Impérialisme*, Fayard, Paris, 1982 (cilt 2); *Le Systéme totalitaire*, Seuil, "Points politiques", Paris, 1972 (cilt 3); *Totalitarizmin Kaynakları / 1, Antisemitizm*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim, İstanbul, 1996; *Totalitarizmin Kaynakları / 2, Emperyalizm*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim, İstanbul, 1998.

ARON, R., *Paix et guerre entre les nations*, Calmann-Lévy, Paris, 1962.

BADIE, B., *La Fin des territoires. Essai sur le désordre international et l'utilité sociale du respect*, Fayard, Paris, 1995.

___*L'État importé. L'occidentalisation de l'ordre politique*, Fayard, Paris, 1992.

BALIBAR, E., WALLERSTEIN, I., *Race, Nation, Classe. Les identités ambiguës*, La Découverte, Paris, 1988; *Irk Ulus Sınıf*, çev. Nazlı Ökten, Metis, İstanbul, 1993.

BANAC, I., *The Yugoslav National Question*, Cornell University Press, Ithaca, 1984.

BARBER, B., *Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age*, University of California, Press, Berkeley, 1984; *Güçlü Demokrasi*, çev. Mehmet Beşikçi, Ayrıntı, İstanbul, 1995.

BARTH, F., "Introduction", F. BARTH (der.), *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Cultural Difference* içinde, Allen & Unwin, Londra, 1969.

BAUBÖCK, R., *Transnational Citizenship*, Edward Elgar, Avebury, 1994.

BAUER, O., *La Question des nationalités et la social-démocratie*, Arcantère, Paris, 1988.

BAYART, J.-F., *L'État en Afrique. La politique du ventre* , Fayard, Paris, 1989.

BEAUD, O., "La Fédération entre L'État et L'Empire", B. THERET (der.), *L'État, la finance et le social. La souveraineté nationale et la construction de l'Europe* içinde, La Découverte, "Recherches", Paris, 1995.

BEJI, H., *Le Désenchantement national. Essai sur la décolonisation*, La Découverte, Paris, 1982.

BEN ACHOUR, Y., "Le Nationalisme arabe sans peur", *Pouvoirs*, no. 57, Paris, 1991.

BELL, D., "En 2013", *Lettre internationale*, no. 17, Paris, 1988.

BENDIX, R., "Social Stratification and the Political Community", R. BENDIX, S.M. LIPSET (derl.), *Class, Status and Power* içinde, Routledge & Kegan Paul, Londra, 1966.

BENHABIB, S. (der.), *Democracy and Difference*, Princeton University Press, Princeton, 1966.

BERLIN, I., *A contre-courant*, Albin Michel, Paris, 1988.

___"Nationalisme: dédains d'hier, puissance d'aujourd'hui", *A contre-courant* içinde, Albin Michel, Paris, 1988.

BERNARD, C., GRUZINSKI, S., *Histoire du Nouveau Monde* (2 cilt): *De la découverte à la conquête; Les Métissages* , Fayard, Paris, 1991, 1993.

BIBO, I., *Misère des petits États d'Europe de l'Est* , Albin Michel, Paris, 1993.

___"Le Caucase des indépendances" (C. Mouradian tarafından hazırlanan özel sayı), *Problèmes politiques et sociaux*, no. 718, La Documentation française, Paris, Aralık 1993.

BIRNBAUM, P., *La France aux Français*, Seuil, Paris, 1993.

(der.), "Nations et nationalismes", *L'Année sociologique 1996*, Paris.

BLANCO, J. F., R. AZPURUA, *Documentos para la historia de la vida publica del Libertador*, Caracas, 1979, cilt 13, s. 496.

BOLIVAR, S., *Pages choises*, IHEAL, Paris, 1966.

BOSCH, A., *Nelson Mandela, l'últim Home Déu*, Curial, Barselona, 1995.

BRASS, P., "Elite Groups, Symbol Manipulation and Ethnic Identity among the Muslims of South Asia", D. TAYLOR, M. YAPP (derl.), *Political Identity of South Asia* içinde, Curzon Press, Londra, 1979.

___"Ethnic Groups and the State", P. BRASS (der.), *Ethnic Groups and the State* içinde, Croom Helm, Londra/Sidney, 1985.

BRAUDEL, F., *L'Identité de la France*, Arthaud, Paris, 1986 (yeniden basım Flammarion, "Champs", 3 cilt, Paris, 1990).

BREUILLY, J., *Nationalism and the State*, Manchester University Press, Manchester, 1985 (2. basım, 1993).

BUCHANAN, A., *Secession: the Morality of Political Divorce*, Westwiew Press, Boulder, 1991.

CALHOUN, C., "Nationalism and Ethnicity", *Annual Review of Sociology*, no. 19, Palo Alto, California, 1993.

CAPITANT, R., "Nation et démocratie", *Esprit*, Mart 1955, s. 371-375.

CARRÉ, O., *Le Nationalisme arabe*, Fayard, Paris, 1993.

CARROZZA, G., *Le Nationalisme de l'entre-deux guerres, Bibliographie*, BDIC,

Nanterre, 1995.
CHARACHIDZÉ, G., "L'Empire et Babel: les minorités à l'heure de la perestroïka", *Le Genre humain*, no. 20, Seuil, Paris, 1989.
CHATTERJEE, P., *The Nation and its Fragments. Colonial and Post-colonial Histories*, Oxford University Press, Delhi, 1994.
___*Nationalist Thought and the Colonial World. A Derivative Discourse?*, Oxford University Press, Delhi, 1990; *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*, çev. Sami Oğuz, İletişim, İstanbul, 1996.
___"Citoyenneté et nationalité", *Cahier politique*, no. 9501, CREDEP/Université Paris-Dauphine, Paris, Mayıs 1995.
CHE GUEVARA, E., *Journal de Bolivie*, La Découverte, Paris, 1995.
CITRON, S., *Le Mythe national*, Les Éditions Ouvrières/EDI, Paris, 1987.
CLUB DE L'HORLOGE, *L'Identité de la France*, Albin Michel, Paris, 1985.
COHEN, R., E. SERVICE (der.), *Origins of the State*, Institute for the Study of Human Issues, Philadelphia, 1978.
CONNOR, W., *Ethnonationalism: the Quest for Understanding*, Princeton University Press, Princeton, 1994.
___"Nation-building or Nation-destroying?", *World Politics*, no. 24, Nisan 1972.
___"A Nation is a Nation, is a State, is an Ethnic Group, is a...", *Ethnic and Racial Studies*, no. 1, Henley-on-Thames, Ekim 1978.
___"The Politics of Ethnonationalism", *Ethnic and Racial Studies*, no. 7, Henley-on-Thames, Temmuz 1984.
___"The Politics of Ethnonationalism", *Journal of International Affairs*, cilt 27, no. 1, New York, 1973.
CORNEVIN, M., *La Republique sud-africain*, PUF, Paris, 1982.
CORRAL, D. del, *El pensamiento politico europeo y la monarquia de España*, Alianza, Madrid, 1983.
COULON, C., F. INIESTA, *Etnia i Nacio als mons Africans*, L'Avenç, Barselona, 1995.
DARBON, D. (der.), *Ethnicité et nation en Afrique du Sud*, Karthala, Paris, 1995.
DARWIN, J., *Britain and Decolonization. The Retreat from Empire in the Post-World War*, MacMillan, Londra, 1988.
DAVIS, H. B., *Towards a Marxist Theory of Nationalism*, Monthly Review Press, New York/Londra, 1978.
DELANNOI, G., P.-A. TAGUIEFF (der.), *Théories du nationalisme. Nation, nationalité, ethnicité*, Kimé, Paris, 1991.
DELMAS, P., *Le Bel Avenir de la guerre*, Gallimard, Paris, 1995.
DERIENNIC, J.-P., *Le Moyen-Orient au XXe siècle*, Armand Collin, Paris, 1983.
DESCHAMPS, H., *Galliéni pacificateur*, PUF, Paris, 1949.
DEUTSCH, K., *Nationalism and Social Communications. An Inquiry into the Foundation of Nationality*, The MIT Press, Cambridge/Londra, 1969 (1. basım 1953).
___"Nation-building and National Development: Some Issues for Political Research", K. DEUTSCH, W.J. FOLTZ (derl.), *Nation-building* içinde, Atherton Press, New York, 1963.
DIECKHOFF, A., *L'Invention d'une nation. Israël et la modernite politique*, Gallimard, Paris, 1993.

DJALLILI, M.-R. (der.), *Le Caucase post-soviétique: la transition dans le conflit*, Bruylant/LGDJ, Paris/Brüksel, 1995.

DORWARD, D. C., "Ethnography and Administration: a Study of Anglo-Tiv 'Working Misunderstanding'", *Journal of African History*, cilt 15, no. 3, Cambridge University Press, Cambridge, 1978.

DUMONT, L., *Essai sur l'individualisme. Une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne*, Seuil, Paris, 1983.

___*L'Idéologie allemande. France-Allemagne et retour*, Gallimard, Paris, 1991.

___"Nationalisme et communalisme", *Homo Hierarchicus. Le système des castes et ses implications* içinde, Gallimard, Paris, 1966.

___*L'Idéologie allemande*, 2. Bölüm, "L'Idéologie allemande, identité culturelle en interaction", *Man* içinde, Londra, 1986.

ELLIS, S., SECHABA, T., *Comrades against Apartheid*, James Currey, Londra, 1992.

ESPACE 89, *L'Identité française*, Éditions Tierce, Paris, 1985.

FALGA, B., WIHTOL DE WENDEN, C., LEGGEWIE, K., *Au miroir de l'autre. De l'immigration a l'intégration en France et en Allemagne*, Le Cerf, Paris, 1994.

FALLERS, L. A., "Ideology and Culture in Uganda Nationalism", *American Anthropologist*, no. 3, Menasha, Ağustos 1961.

___*Inequality-Social Stratification Reconsidered*, University of Chicago Press, Chicago, 1973.

FAY, C., "Car nous ne faisons qu'un: identités, équivalences, homologies au Maasina (Mali)", C. FAY (der.), "Identités, appartenances dans les sociétés sahéliennes", *Cahier des sciences humaines*, özel sayı, ORSTOM, cilt 21, no. 1, Paris, 1995.

FERRO, M., *Histoire des colonisations: des conquêtes aux indépendances, XIIe-XXe siècle*, Seuil, Paris, 1994.

FERRY, J.-M., "Qu'est-ce qu'une identité post-nationale?", *Esprit*, Paris, Eylül 1990.

FICHTE, J. G., *Discours à la nation allemande*, Imprimerie Nationale, Paris, 1992.

FORTES, M., *The Dynamics of Clanship among the Tallensi*, Oxford University Press, Londra, 1945.

FOUCHER, M., *Fronts et frontières. Un tour du monde géopolitique*, Fayard, Paris, 1991 (2. basım).

GARDE, P., *Vie et mort de la Yougoslavie*, Fayard, Paris, 1992.

GAUCHET, M., *Désenchantement du monde*, Gallimard, Paris, 1986.

GEERTZ, C., "The Integrative Revolution. Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States", C. GEERTZ (der.), *Old Societies and New States, The Free Press of Glencoe* içinde, Londra, 1963.

GELLNER, E., *Nations et nationalisme*, Payot, Paris, 1989; *Uluslar ve Milliyetçilik*, çevirenler B. Ersanlı-Behar, G. Göksu Özdoğan, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.

___*Encounters with Nationalism*, Basil Blackwell, Oxford, 1994; *Milliyetçiliğe Bakmak*, çevirenler S. Coşar, S. Özertürk, N. Soyarık, İletişim, İstanbul, 1998.

___*Thought and Change*, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1964.

GERSCHENKRON, A., *Europe in the Russian Mirror*, Cambridge University Press, Cambridge, 1970.

GIDDENS, A., *Les Conséquences de la modernité*, L'Harmattan, Paris, 1994; *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı, İstanbul, 1994.
___*The Nation-State and Violence*, Polity Press, Cambridge, 1985.
GOODY, J., *La raison graphique*, Minuit, Paris, 1979.
GOTTLIEB, G., *Nation against State: a New Approach to Ethnic Conflicts and the Decline of Sovereignty*, Council on Foreign Relations Press, New York, 1993.
GREENFELD, J., *Nationalism. Five Roads to Modernity*, Harvard University Press, Cambridge, 1992.
GRMEK, M., GIDJARA, M., SIMAC, N., *Le "nettoyage ethnique"*, Fayard, Paris, 1993.
GUÉHENNO, J.-M., "Malaise de l'identification", *La Pensée politique*, no. 3, Gallimard/Seuil, Paris, Mayıs 1995.
GUIBERNAU, M., *Nationalisms. The Nation State and Nationalism in the 20th Century*, University of Warwick, Ekim 1995.
GUIOMAR, J.-Y., *La Nation entre l'histoire et la raison*, La Découverte, Paris, 1990.
GUITARD, O., *L'Apartheid*, PUF, Paris, 1983.
HARBI, M., *Les Archives de la révolution algérienne*, Jeune Afrique, Paris, 1981.
HAUPT, G., LÖWY, M., WEILL, C., *Les Marxistes et la question nationale, 1848-1914*, Maspero, Paris, 1974.
HÉRAIL, F. (der.), *Histoire du Japon*, Horvath, Le Coteau, 1990.
HOBSBAWM, E., "Nation, nations et nationalistes", *Hérodote*, no. 72-73, Paris, Ocak-Haziran 1994.
___"Mille ans d'une nation", *L'Histoire*, no. 96, Paris, Ocak 1987.
___*Nation et république, les éléments d'un débat*, Dijon kollokyumu (6-7 Nisan 1994), Association française des historiens des idées politiques, Presses Universitaires d'Aix/Marseille, Aix/Marsilya, 1995.
___*Nations and Nationalism since 1870, Programme, Myth, Reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990; *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik*, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı, İstanbul, 1993.
___"Some Reflections on 'the Break-Up of Britain'", *New Left Review*, no. 105, 1977.
HOBSBAWM, E., RANGER, T., *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
HOURANI, A., *Histoire des peuples arabes*, Seuil, Paris, 1993; *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, İletişim, 1997, İstanbul.
___*La pensée arabe et l'Occident*, Naufal, Paris, 1991.
HROCH, M., *Social Preconditions of National Revival in Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.
HUTCHINSON, J., *The Dynamics of Cultural Nationalism*, Allen & Unwin, Londres, 1987.
HUTCHINSON, J., SMITH, A.D., *Nationalism*, Oxford University Press, Oxford/New York, 1995.
IGNATIEFF, M., *Blood and Belonging*, BBC Books, Londra, 1993.
JAFFRELOT, C., "L'émergence des nationalismes en Inde. Perspectives théoriques", *Revue française de science politique*, no. 4, Paris, Ağustos 1988.
___"Les modèles explicatifs des nations et du nationalisme. Revue critique", G. DE-

LANNOI, P.-A. TAGUIEFF (der.), *Théories du nationalisme. Nation, nationalité, ethnicité* içinde, Kimé, Paris, 1991.

___*Les Nationalistes hindous. Idéologie, implantation et mobilisation des années 1920 aux années 1990*, Presses de la FNSP, Paris, 1993.

JELAVIC, B., *History of Balkans*, Cambridge University Press, Cambridge, 1982.

JENNINGS, S. I., "The Approach to Self-Government", L.C. BUCHHEIT, *Secession. The Legitimacy of Self-Determination* içinde, Yale University Press, New Haven, 1978.

KAMENKA, E., *Nationalism. The Nature and Evolution of an Idea*, Edward Arnold, Londra, 1976.

KANTOROWICZ, E., *Mourir pour la patrie et autres textes*, PUF, Paris, 1984.

KEDOURIE, E., *Nationalism*, Hutchinson and Co Ltd, Basil Blackwell, Oxford, 1993 (4. basım).

___(der.), *Nationalism in Asia and Africa*, World Publishing Co, New York, 1970.

KITAGAWA, J., *Religion in Japanese History*, Columbia University Press, New York, 1966.

KOHN, H., *A History of Nationalism in the East*, George Routledge & Sons Ltd, Londres, 1929.

___*Nationalism, its Meaning and History*, D. Van Nostrand Company, Princeton, 1955.

KOSAKA, M., *Japanese Thought in the Meiji Era*, Pan Pacific Press, Tokyo, 1958.

KOUBI, G. (der.), *De la citoyenneté*, Litec, Paris, 1995.

KOPYTOFF, I. (der.), *The African Frontier*, Indiana University Press, Bloomington, 1987.

KYMLICKA, W., *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*, Clarendon Press, Oxford, 1995.

___(der.), *The Rights of Minority Cultures*, Oxford University Press, Oxford, 1995.

LAVELLE, P., *La Pensée politique du Japon contemporain*, PUF, "Que sais-je", Paris, 1990.

LEBOT, Y., *Violence de la modernité en Amerique Latine. Indianité, société et pouvoir*, Karthala, Paris, 1994.

LECA, J., "Nationalité et citoyenneté dans l'Europe des immigrants", J. COSTA-LASCOUX, P. WEIL (der.), *Logiques d'États et immigrations* içinde, Kimé, Paris, 1992.

___"Nationalisme et universalisme", *Pouvoirs*, no. 57, Paris, 1991.

___"Nationalité et citoyenneté dans l'Europe des immigrants", J. COSTA-LASCOUX, P. WEIL (der.), *Logiques d'États et immigrations* içinde, Kimé, Paris, 1992.

LE COUR GRANDMAISON, O., WIHTOL DE WENDEN, C. (der.), *Les étrangers dans la cité. Expériences européennes*, La Découverte/LDH, Paris, 1993.

LEHMAN, J.-P., *The Roots of Modern Japan*, Saint Martin Press, New York 1982.

LE PEN, J.-M., *La France est de retour*, Carrère/Lafon, Paris, 1985.

LIAUZU, C., *Race et civilisation*, Syros, Paris, 1992.

LIJPHART, A., *Democracy in Plural Societies: a Comparative Exploration*, Yale University Press, New Haven, 1977.

LINZ, J., "State Building and Nation Building", *European Review*, cilt 1-4, Londra, 1993.
LODGE, T., *Black Politics in South Africa since 1945*, Longman, Essex, 1983.
LOVEJOY, P., BAIER, S., "The Desert Side of the Economy of the Central Sudan", *International Journal of African Historical Studies*, cilt 8, no. 4, African Studies Center, Boston, 1985.
Lord LUGARD, *The Dual Mandate in British Tropical Africa*, Frank Cass, Londra, 1965.
MACARTNEY, C. A., *National State and National Minorities*, Londra, 1934; Russell & Russell, New York, 1968.
MANDELA, N., *Long Walk to Freedom*, Little & Brown, Londra, 1994.
MARE, G., *Brothers Born of Warrior Blood*, Ravan Press, Johannesbourg, 1992.
MARGALIT, A., RAZ, J., "National Self-Determination", *Journal of Philosophy*, cilt 87/9, New York, 1990.
MARSHALL, T. H., *Class, Citizenship and Social Development*, Greenwood Press, Westport, 1973.
MARTI, J., *Notre Amérique*, François Maspero, Paris, 1968.
MAUSS, M., "La nation", *Œuvres* içinde, 3. kitap, Minuit, Paris, 1969.
McNEIL, W., *Polyethnicity and National Unity*, University of Toronto Press, Toronto, 1986.
MICHEL, B., *Nations et nationalités en Europe centrale aux XIXe et XXe siècles*, Aubier-Flammarion, Paris, 1995.
MICHEL, M., *Décolonisation et émergence du tiers monde* , Hachette, Paris, 1993.
MISES, L. VON, *Nation, State and Economy*, New York University Press, New York, 1983.
MOURADIAN, C., *L'Arménie*, Ramsay, Paris, 1989.
MOURADIAN, C., URJEWICZ, C., KAHN, M., "Caucase", M. FERRO (der.), *L'état de toutes les Russies. États et nations de l'ex-URSS* içinde, La Découverte, "L'état du monde" serisi, Paris, 1993.
NADEL, S. F., *Byzance noire*, Maspero, Paris, 1971.
NAIRN, T., *The Break up of Britain*, Verso, Londres, 1981.
___"La Nation", *La Pensée politique*, no. 3, Seuil/Gallimard, Paris, 1995.
___"Nation, nations, nationalistes", *Hérodote*, no. 72-73, La Découverte, Paris, 1. ve 2. üç aylar, 1994.
NOIRIEL, G., *Le Creuset français*, Seuil, Paris, 1988.
OLAS, Maspero, Paris, 1967.
PANDEY, G., *A Construction of Communalism in Colonial North-India*, Oxford University Press, Delhi, 1990.
PERVILLE, G., *De l'Empire français a la décolonisation*, Hachette, Paris, 1991.
PFOFF, W., *The Wrath of Nations*, Simon & Schuster, New York, 1993.
PIDAL, M. (der.), *Historia de España*, Espasa Calpe, Madrid, 1968.
PLAMENATZ, J., "Two Types of Nationalism", E. KAMENKA (der.), *Nationalism. The Nature and Evolution of an Idea* içinde, Edward Arnold Ltd, Londres, 1973.
POMIAN, K., *L'Europe et ses nations*, Gallimard, Paris, 1994.
POSTEL-VINAY, K., "L'immigration au Japon: le tournant des années quatre-vingt", J. COSTA-LASCOUX, P. WEIL (der.), *Logiques d'États et immigrati-*

ons içinde, Kimé, Paris, 1992.
POUTIGNAT, P., STREIFF-FENART, J., *Théories de l'ethnicité*, PUF, Paris, 1995.
___"Reconstructing Nations and States", *Daedalus, Journal of the American Academy of Art and Sciences*, cilt 122-3, Cambridge, Yaz 1993.
REICH, M., PORTER, R., *The National Question in Europe in Historical Context*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.
RENAN, E., *Qu'est-ce qu'une nation?* (J. ROMAN'ın önsözüyle), Presses-Pocket, Paris, 1992.
REISCHAUER, E. O., *Histoire du Japon et des Japonais*, Seuil, Paris, 1988.
RICH, P. B., *Race and Empire in British Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1986.
RIZK, C., *Entre l'islam et arabisme: le monde arabe jusqu'en 1945*, Albin Michel, Paris, 1983.
RODINSON, M., *Marxisme et monde musulman* , Seuil, Paris, 1974.
ROKKAN, S., "Un modèle géo-économique et géopolitique de l'Europe de l'Ouest", *Communications*, no. 45, Paris, 1987.
ROUQUIÉ. A., *Amérique Latine. Introduction a l'Extrême-Occident*, Seuil, Paris, 1987.
RUPNIK, J. (der.), *Le Déchirement des nations*, Seuil, "L'idée du monde/CERI", Paris, 1995.
SALAME, G., "Le nationalisme arabe: mort ou mutation?", *Le Déchirement des nations* içinde, Seuil, Paris, 1995.
SANDEL, M. (der.), *Liberalism and its Critics*, New York University Press, New York, 1984.
SANSOM, G., *Histoire du Japon des origines au début du Japon moderne*, Fayard, Paris, 1988.
SCHMITZ, J., "Cités noires: les républiques villageoises du Fuuta Tooro (vallée du fleuve Sénégal)", *Cahier d'études africaines*, no. 133-135, Paris.
SCHNAPPER, D., *La Communauté des citoyens. Sur l'idée moderne de nation*, Gallimard, Paris, 1994.
___*La France de l'intégration. Sociologie de la nation en 1990*, Gallimard, Paris, 1991.
SCHOR, R., *L'Opinion française et les étrangers en France (1919-1939)*, Publications de la Sorbonne, Paris, 1985.
SELLER, J. ve A., *Atlas des peuples d'Orient, Moyen-Orient, Caucase, Asie Centrale*, La Découverte, Paris, 1993.
SETON-WATSON, H., *Nations and States, An Empire into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism*, Westview, Boulder, 1977.
SHILS, E., "Primordial, Personal, Sacred and Civil Ties", *British Journal of Sociology*, Londra, Haziran 1957.
SKINNER, Q, "Deux conceptions de la citoyenneté", *Krisis*, no. 16, Paris, 1994.
SMITH, A. D., *The Ethnic Origins of Nations*, Basil Blackwell, Oxford, 1986; New York, 1987.
___*The Ethnic Revival*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.
___*National Identity*, Penguin Books, Londra, 1991; *Milli Kimlik*, çeviren Bahadır Sina Şener, İletişim, İstanbul, 1994.
___*Nations and Nationalism in a Global Era*, Polity Press, Cambridge, 1995.

___"Review Article. Ethnic Persistence and National Transformation", *The British Journal of Sociology*, no. 35, Londra, Eylül 1984.
___*State and Nation in the Third World*, St-Martin's Press, New York, 1983.
___*Theories of Nationalism*, Gerald Duckworth & Co Ltd, Londres, 1971; Holmes & Meier Publishers, New York, 1983.
___"La souveraineté", *Pouvoirs*, no. 57, Paris, 1991.
SOUTH AFRICAN INSTITUTE OF RACE RELATIONS, *Race Relations Survey*, 1989-1995, Sairr, Johannesbourg, 1995.
SOYSAL, Y. N., *Limits of Citizenship. Migrants and Postnational Membership in Europe*, University of Chicago Press, Chicago, 1994.
TAGUIEFF, P.-A., *Les Fins de l'antiracisme*, Michalon, Paris, 1995.
___*La Force du préjugé. Essai sur le racisme et ses doubles*, La Découverte, Paris, 1988; Gallimard, "Tel" dizisi, Paris, 1990.
___"L'identité nationale saisie par les logiques de racisation", *Mots*, no. 12, Paris, Mart 1986.
TAMIR, Y., *Liberal Nationalism*, Princeton University Press, Princeton, 1993.
"Valeur et limites de la nation", *Esprit*, Paris, Mart 1955.
TER MINASSIAN, T., "Les développements du drame en Arménie", *Hérodote*, no. 54-55, La Découverte, Paris, 1989.
TILLY, C. (der.), *The Formation of National States in Western Europe*, Princeton University Press, Princeton, 1975.
URJEWICZ, C., "Abkhazie", "Adjarie", "Armenie", "Azerbaidjan", "Georgie" maddeleri, *Dictionnaire de géopolitique*, Flammarion, Paris, 1993.
___"La Géorgie à la croisée des chemins: archaïsmes et modernité", *Hérodote*, no. 54-55, La Découverte, Paris, 1989.
___"La Transcaucasie face aux fantômes de son passé: le cas géorgien", M.-R. DJALLILI (der.), *Le caucase post-soviétique: la transition dans le conflit* içinde, Bruylant/LGDJ, Paris/Brüksel, 1995.
___"La Transcaucasie: un tiers monde inconnu? Maldéveloppement et question nationale", M. BUTTINO (der.), *In a Collapsing Empire, Underdevelopment, Ethnic Conflicts and Nationalisms in the Soviet Union* içinde, Feltrinelli, Milan, 1992.
VAN DEN BERGHE, P. L., *The Ethnic Phenomenon*, Elsevier, New York/Oxford, 1981.
___"Race and Ethnicity: a Sociobiological Perspective", *Ethnic and Racial Studies*, cilt 1, Henley-on-Thames, Ekim 1978.
VAN DIEPPEN, M. (der.), *The National Question in South Africa*, Zed Books, Londra, 1988.
VAIL, L., *The Creation of Tribalism in South Africa*, James Currey, Londra, 1989.
WATKINS, S. C., *From Provinces into Nations. Demographic Integration in Western Europe. 1870-1960*, Princeton University Press, Princeton, 1991.
WEBER, E., *La Fin des terroirs. La modernisation de la France rurale 1870-1914*, Fayard, Paris, 1983.
WEBER, M., "Nationalité et prestige de civilisation ", *Économie et société* içinde, Plon, Paris, 1971.
ZURAYQ, Z., *La Conscience nationale*, Beyrut, 1938.

YAZARLAR HAKKINDA

JEAN-LOUP AMSELLE: Antropolog, EHESS-CEA (Toplumbilimler Yüksekokulu - Afrika Araştırmaları Merkezi).

ALFRED BOSCH: Tarihçi (Çağdaş Kara Afrika), Barselona Pompeu Fabra Üniversitesi -Barselona Afrika Araştırmaları Merkezi.

GIL DELANNOI: Toplumbilimci, düşünce tarihçisi, CEVI-POF-FNSP (Fransız Siyasal Yaşam Araştırma Merkezi-Ulusal Siyasetbilim Vakfı).

RICHARD DUBREUIL: IEP (Siyasal Araştırmalar Enstitüsü), Paris. Tokyo Keio ve Waseda üniversitelerinde misafir öğretim üyesi.

HUBERT GOURDON: Siyasetbilimci, IHEAL (Latin Amerika Araştırmaları Enstitüsü).

ANDRE GUICHAOUA: Sosyolog, Ekonomi ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Lille Bilim ve Teknik Üniversitesi.

MOHAMMED HARBI: Tarih ve toplumbilim, Cezayir, Mağrip ve Arap dünyası, Paris-VIII, Saint-Denis Üniversitesi.

CHRISTOPHE JAFFRELOT: Siyasetbilim, Güney Asya'da milliyetçilik sorunları konusunda uzman.

JOSEPH KRULIC: Tarih, siyasetbilim ve kamu hukuku, CERI-FNSP'de (Uluslararası İnceleme ve Araştırma Merkezi-Ulusal Siyasetbilim Vakfı) danışman.

YVES LACOSTE: Coğrafyacı, Paris-VIII-Saint-Denis Üniversitesi, coğrafya ve jeopolitik dergisi *Hérodote*'un (La Découverte) yöneticisi.

JEAN LECA: IEP (Siyasal Araştırmalar Enstitüsü), Paris. *Maghreb*, *Machrek Monde Arabe* dergisinin yöneticisi, Kuzey Afrika siyaseti, karşılaştırmalı siyaset ve siyaset teorisi alanlarında uzman.

YVES SANTAMARIA: Çağdaş tarih, Maine Üniversitesi, Le Mans.

PIERRE-ANDRE TAGUIEFF: Filozof, politolog, CNRS'de (Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi) yönetici, Institut politique de Paris'de doçent.

CHARLES URJEWICZ: Tarihçi, INALCO (Ulusal Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Enstitüsü).

CATHERINE W. DE WENDEN: Siyasetbilim, CNRS (Ulusal Bilimsel Araştırmalar Merkezi), CERI-FNSP (Uluslararası İnceleme ve Araştırma Merkezi -Ulusal Siyaset Bilimleri Vakfı).

ULUSLAR VE MİLLİYETÇİLİKLER üç bölümden oluşuyor. İlk bölümde, ulus-devletin tarihi, yurttaşlık ve milliyetçilik kavramları, demokrasiyle ulus arasındaki ilişki tartışılıyor. İkinci bölümde ise milliyetçiliğin çeşitli ülkelerde aldığı biçimlere, neden olduğu çatışma ve savaşlara dair örnek öyküler anlatılıyor. Özellikle üçüncü dünya ülkelerine eğilinerek, bir dışlama ve meşrulaştırma aracı olarak milliyetçiliğin nasıl ortaya çıktığı ve işlediği araştırılıyor.

Uluslar ve Milliyetçilikler 1980'lerde giderek tırmanan milliyetçi dalganın ardından yazılmış bir kitap. Bu nedenle, milliyetçilik literatüründe henüz geniş biçimde yer almamış, çoğunlukla birer gazete haberi olarak okunan olguları süregiden tartışmaların odağına yerleştirmek gibi bir üstünlüğe sahip...

Metis Tarih Toplum Felsefe
ISBN 975-342-201-6

9 799753 422016

Metis Yayınları, İpek Sokak 9, 80060 Beyoğlu, İstanbul